

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน
(มีนาคม – กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
ส่วนประสานงานกลาง

โดย
ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก
ผู้ประสานงานโครงการ

สนับสนุน โดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สิงหาคม 2546

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน
(มีนาคม – กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
ส่วนประสานงานกลาง

โดย
ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก
ผู้ประสานงานโครงการ

สนับสนุน โดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สิงหาคม 2546

ส่วนประกอบเอกสาร

ส่วนที่ 1	รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน
ส่วนที่ 2	ภาคผนวก 1
ส่วนที่ 3	ภาคผนวก 2
ส่วนที่ 4	ภาคผนวก 3

ภาคผนวก 1

รายงานประมวลความคิดเห็นจากการติดตามงาน 5 เดือน

(เดือนมีนาคม – กรกฎาคม 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา – ส่วนประสานงานกลาง

1.ภาพรวมการดำเนินงาน 5 เดือน

ตั้งแต่ช่วงเดือนมีนาคม – กรกฎาคม 2546 ทั้งภาคและส่วนกลางมีภารกิจหลัก 2 อย่างคือ

1.1 ปรับปรุงข้อเสนอโครงการ หลังจากที่ทำงามาแล้วในช่วง 6 เดือนแรก (เดือน

สิงหาคม 2546 – มกราคม 2546) พบว่า พื้นที่ทำงานที่กำหนดไว้ในช่วงแรก มีจำนวนมากไป ไม่สามารถทำงานวิจัยลงลึกได้ และในการทำงานจริงต้องมีการอธิบายทำความเข้าใจในตัวโครงการสิทธิชุมชนศึกษากับชาวบ้าน อนึ่ง ในการปรับปรุงข้อเสนอโครงการได้มีการแก้ไขและปรับแผนงานเพื่อให้เหมาะสมต่อการนำไปปฏิบัติได้จริงทั้งประเด็นการทำงาน และพื้นที่ทำงาน โดยการปรับปรุงข้อเสนอดังกล่าว ได้ทำแล้วเสร็จตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546 ยกเว้นภาคเหนือตอนบน กรณีลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำแดง ตอนบน และลุ่มน้ำจืด ที่จะมีการปรับพื้นที่การทำงาน และได้มีการจัดประชุมเพื่อพัฒนาปรับปรุงแผน เมื่อวันที่ 7-9 กรกฎาคม 2546

1.2 การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

ในการวางแผนปฏิบัติการของโครงการ จะประกอบไปด้วย

(ก) แผนสร้างคน แบ่งเป็น (1) การเสริมทักษะคณะทำงานในพื้นที่ เน้นอย่างยิ่งในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านอย่างมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็น การตั้งประเด็นปัญหาจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน การเก็บและเขียนข้อมูลของชุมชน (2) คณะวิจัยชาวบ้าน ได้มีการจัดอบรมกระบวนการวิจัยกับชาวบ้านในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ เน้นกระบวนการให้ชาวบ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลของชุมชน โดยการย้อนถึงประวัติศาสตร์ชุมชนในแง่การทำมาหากิน โครงสร้างชุมชน การจัดการทรัพยากร เพื่อชาวบ้านจะได้รู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆเหล่านี้ที่มีอยู่ในชุมชน

(ข) แผนสร้างองค์ความรู้ กิจกรรมเพื่อให้แผนนี้เกิดขึ้นคือ คณะทำงานจะลงเก็บข้อมูลในชุมชน โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านในช่วงเย็น หลังชาวบ้านกลับจากนา หรือการสัมภาษณ์ผู้รู้ ประเด็นพูดคุยแบ่งได้ 3 เรื่อง (1) ภาวะปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญ พบว่าปัญหาใหญ่ของชาวบ้านขณะนี้คือ ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ทรัพยากรที่ร่อยหรอลง การพูดคุยเน้นให้ชาวบ้านมองพัฒนาการของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ชาวบ้านมีการปรับตัวอย่างไร หลังจากนั้นให้ชาวบ้านลองวิเคราะห์ว่าสาเหตุเกิดจากอะไร จะร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้อย่างไร (2) สภาพการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรในชุมชน ทั้งในหมู่บ้านตัวเอง และหมู่บ้านข้างเคียงที่ใช้ฐานทรัพยากรร่วมกัน มีกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างไร มีการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างไร (3) กฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกฎหมายป่าไม้ กฎหมายน้ำ กฎหมายแร่ ทั้งนี้การให้ความรู้กฎหมายในเรื่องใด ขึ้นอยู่กับประเด็นการทำงานในพื้นที่

(ค) แผนสร้างเครือข่าย กิจกรรมส่วนใหญ่ในแผนนี้คือ การเข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายทั้งใน

ภาค และส่วนกลาง ประเด็นที่เข้าร่วมประชุมส่วนมากคือ ประเด็นเรื่องทรัพยากร ซึ่งมีกลไกของเครือข่ายทรัพยากรขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นตัวขับเคลื่อน

สำหรับส่วนกลาง การเข้าร่วมประชุม แบ่งเป็น (1) การเข้าร่วมงานสัมมนาวิชาการ ทั้งในประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ทรัพยากร และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเป็นการเรียนรู้ประเด็นที่เกี่ยวข้อง และดึงมาใช้ในการวิเคราะห์งานพื้นที่ในมิติต่างๆ (2) การประชุมร่วมกับเครือข่ายทรัพยากรขององค์กรพัฒนาเอกชน และ ชุดโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ของสกว. เช่น โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น และโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการชีวิภาพในประเทศไทย (BRT)

ขณะนี้ จากการเข้าร่วมประชุมงานเครือข่าย ทางส่วนประสานงานกลาง ได้รับประสานงานอยู่ 2 เรื่อง คือ (1) การจัดประชุมเรื่อง 5 ลุ่มปากแม่น้ำ โดยร่วมกับโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในเดือนกันยายน 2546

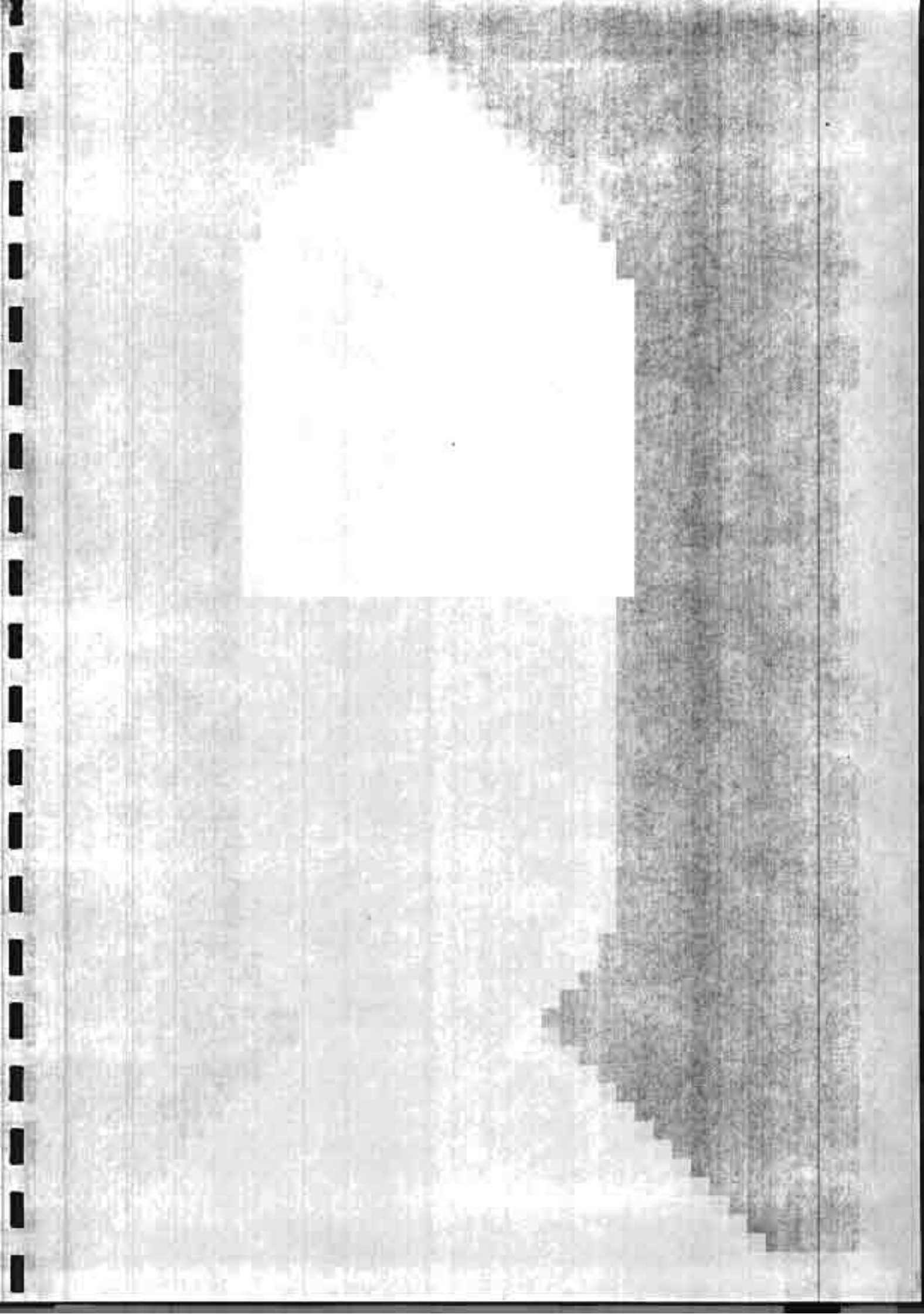
(2) การประสานให้มีการจัดประชุมในภาค เพื่อหาพื้นที่นำร่องในการศึกษาวิจัยเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ เน้นกลุ่มเยาวชน ร่วมกับโครงการ BRT และโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น โดยการจัดประชุมครั้งแรกจะมีขึ้นที่ อ.บางไทร จ.สุพรรณบุรี ในวันที่ 14 สิงหาคม 2546 ครั้งที่สอง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ในวันที่ 30 สิงหาคม 2546

2. ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ

2.1 สถานการณ์เก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลของคณะทำงานยังอ่อน เนื่องจากช่วงระหว่างการรอเงินอุดหนุนกับ สกว. ทางส่วนกลางจึงได้มีการหารือกับทางภาคว่า อาจมีปัญหาเรื่องงบประมาณที่จะทำกิจกรรมในช่วงดังกล่าว จึงขอให้กิจกรรมของภาคเน้นเรื่องการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากที่ได้ทำไว้ใน 6 เดือนแรก โดยเฉพาะการวิเคราะห์โครงสร้างชุมชน และการใช้ การจัดการฐานทรัพยากรของชุมชน เพื่อทำข้อมูลพื้นฐาน และทำความเข้าใจให้ลึกซึ้ง ทั้งนี้เมื่อถึงเวลาที่ต้องนำไปสู่การปฏิบัติการเชิงสิทธิ ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยทำให้เราเข้าใจชุมชนที่เราทำงานมากขึ้น จากการทำการกิจกรรมดังกล่าว พบว่า คณะทำงานหลายคน โดยเฉพาะกลุ่มงานที่มีเยาวชนในชุมชนเป็นผู้ประสานงาน เช่น กรณีเขาพระ ภาคใต้หรือผู้นำชาวบ้าน เป็นผู้ประสานงาน เช่น กรณีลุ่มน้ำแม่แดงบน และกรณีลุ่มน้ำแม่จัต ขาดประสบการณ์และทักษะการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะงานวิจัยของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา เป็นทั้งการทำงานวิจัยคู่กับการทำงานพัฒนา กล่าวคือต้องมีการทำงานปฏิบัติการ และเฝ้าสังเกตการณ์ บันทึกการปฏิบัติการของชาวบ้านว่ามีการสร้างองค์ความรู้จากฐานความคิด ความรู้ของเขาในการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาที่เขาเผชิญในชีวิตอย่างไร ดังนั้น คุณสมบัติของคนทำงาน จึงต้องการคนที่มีทักษะหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูลเป็น การเขียนงานวิจัยได้ การจัดกระบวนการเรียนรู้กับชาวบ้านได้ การทำงานประสานกับเครือข่ายได้ ซึ่งคนที่มีลักษณะดังกล่าว หาได้ยากมาก

ข้อเสนอ อาจต้องมีการสำรวจความต้องการของคณะทำงานแต่ละภาค รวมถึงทีมวิจัยชาวบ้าน (TRAINING NEED) ว่าต้องการได้รับการอบรมในเรื่องใด โดยการอบรมดังกล่าว อาจต้อง

พิจารณาจากองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น คณะทำงานที่ขาดทักษะเรื่องการเก็บข้อมูล การตั้งประเด็นกับชาวบ้าน การวิเคราะห์ปัญหากับชาวบ้าน อาจต้องมีการอบรมเฉพาะกลุ่ม คณะทำงานที่มีทักษะการเก็บข้อมูลระดับหนึ่ง แต่ยังขาดการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ในมิติเรื่องสิทธิ อาจต้องได้รับการอบรมเจาะลึกอีกกลุ่ม กล่าวโดยสรุปอาจต้องมีการแบ่งกลุ่มการอบรมเพื่อเสริมทักษะจุดแข็งจุดอ่อนของคนทำงานแต่ละคน สิ่งสำคัญคือต้องมีการอบรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อประเมินการนำไปใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ

รายงานการลงพื้นที่ ระหว่างวันที่ 16-19 พฤษภาคม 2546

การลงพื้นที่ 4 วัน ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ปัญหาและการทำงานวิจัยในภาคสนามของ 3 พื้นที่ ได้แก่ ป่าชุมชนสุราษฎร์ทั้งพื้นที่ อำเภอพนม และอำเภอแก่งกรุง กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ และการประชุมของชาวประมงขนาดเล็กรอบทะเลสาบสงขลา และสรุปการติดตามร่วมกับส่วนประสานงานกลางภาคใต้

1.สรุปการลงพื้นที่

(1) กรณีป่าสุราษฎร์ อำเภอพนม

การลงพื้นที่ได้ดูตัวอย่างการรักษาป่าต้นน้ำ กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และประชุมร่วมกับกรรมการฯ

ในเรื่องการรักษาป่าต้นน้ำ มีรูปแบบวิธีการทำ "สวนโบราณ" 2 ครอบครัวยุ้ย ทำให้เกิดความชุ่มชื้น มีน้ำซับตลอดปี และไม่ใช่สารเคมี ในด้านการปลูกป่าตามคลอง ชุมชนรู้วิธีการปลูกไม้เพื่อเกาะยึดดิน เช่น ไม้เนื้ออ่อนขึ้นน้ำ ส่วนไม้เนื้อแข็งช่วยกันการชะลายของดิน ในขณะที่ผู้นำชุมชนมีการทำแผนที่ป่าต้นน้ำ เพื่อประมวลภาพแหล่งน้ำทั้งหมดเช่นแหล่งน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปีจะเรียกว่า "บาง" ส่วน "ห้วย" หมายถึงแหล่งน้ำที่แล้งบางระยะเวลา ซึ่งการดูแลรักษาป่าต้นน้ำที่นี้ยังต้องประเมินสภาวะป่าต้นน้ำเขาแก้วซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดกระบี่ด้วย

ในเรื่องการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีการผลิตเหล้าพื้นบ้านหลายชนิด ด้วยสูตรพื้นบ้านมีกลิ่นรสดี จนสามารถจำหน่ายได้ การผลิตไวน์เป็นการรักษาความรู้การผลิตอาหารของพื้นบ้าน ซึ่งอาศัยการทดลองหลายครั้งจากหลายสูตร อาทิสูตรเบญจกุลใช้สมุนไพร 5 ชนิด โดยใช้วัตถุดิบจากสวน ได้แก่ ขนุน เงาะ ชมพู ลองกอง น้ำผึ้งโตนด หัวเชื้อธรรมชาติ สมุนไพร เป็นต้น อนึ่งกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญามีพื้นฐานจากกลุ่มออมทรัพย์ และเป็นเครือข่ายร่วมกับป่าแก่งกรุงตำบลปากหมาก

ในการประชุมแลกเปลี่ยนกับกลุ่มชาวบ้านผู้วิจัย พบว่ากลุ่มเป้าหมายในการวิจัยสนใจเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากและการใช้รัฐธรรมนูญมากในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา และมีสถานการณ์แวดล้อม ได้แก่ โรงงานยางทิ้งน้ำเสียลงคลองบางบ้าน และเรื่องนายทุนบุกกรุกทำลายป่าที่สองแพรกเสมอ

อนึ่งปัญหาที่ดินยังเป็นปัญหาสำคัญ ชุมชนไม่ทราบแนวเขตที่ดินทำกิน

และไม่ทราบว่ามีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือหน่วยใด และไม่สามารถอ่านแผนที่ 1 : 50,000 ได้

(2) กรณีป่าสุราษฎร์ แก่งกรุง ตำบลปากหมาก

การลงพื้นที่ได้ดูการทำงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดงและกลุ่มออมทรัพย์คลองไม้แดง และร่วมประชุมแลกเปลี่ยนในเรื่องกิจกรรมและสถานการณ์ปัญหา กิจกรรมหลายด้าน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ ปู่ชีวกาฬ โรงสีชุมชน ป่าชุมชน และเหล่าพื้นบ้าน

การแลกเปลี่ยนกับกลุ่มชาวบ้านผู้วิจัย พบว่ามีความสนใจเรื่องการปกป้องสิทธิชุมชนและการใช้รัฐธรรมนูญมาก ในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา โดยเฉพาะกรณีที่รวมตัวกันปกป้องนายยูร ซึ่งถูกกลั่นแกล้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ และถูกจับกุมในข้อหาบุกรุกป่า

(3) กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

เนื่องจากคลองลำแซงเป็นต้นน้ำของคลองรัตนภูมิซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดที่ไหลลงทะเลสาบสงขลา เครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระได้ทำกิจกรรมหลายด้านเพื่อการอนุรักษ์คลองลำแซง ได้แก่ การทำเขตอภัยทาน ปลูกริมฝั่งคลอง และวางแผนการทำประปาภูเขา ชาวบ้านได้เริ่มปลูกริมฝั่งคลองเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน โดยขอต้นไม้จากหน่วยป่าไม้ในพื้นที่ หลังจากนั้นก็มีแผนว่าจะปลูกขึ้นทางต้นน้ำในช่วงเดือนธันวาคม 2546 และปล่อยพันธุ์ปลาด้วย

สถานการณ์ปัญหาของพื้นที่คือ กรมชลประทานต้องการสร้างเขื่อนคลองลำแซงในบริเวณถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมในเขตเขาพระ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนและพยายามปกป้องป่าต้นน้ำ รวมทั้งสถานที่สำคัญทางศาสนาซึ่งจะจมอยู่ในอ่างเก็บน้ำ อนึ่ง ในบริเวณเขาพระมีอ่างเก็บน้ำที่สร้างขึ้นแล้วไม่ได้ใช้ประโยชน์ รวมทั้งชุมชนไม่มีความต้องการอ่างเก็บน้ำ แต่สามารถจัดหาน้ำได้โดยระบบประปาภูเขาซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำและรักษาต้นน้ำอย่างยั่งยืน

2.สรุปการติดตามร่วมกับส่วนประสานงานกลางภาคใต้

หลังการลงพื้นที่ที่มีการประเมินงานร่วมกับคุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ผู้ประสานงานกลางภาคใต้ จึงมีข้อสรุปในเรื่องเงื่อนไขการวิจัยศักยภาพ องค์ประกอบการทำงาน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ ดังนี้

2.1 เจื่อนไขของการวิจัย ภาคใต้

เจื่อนไขของการวิจัยในพื้นที่ภาคใต้ มีประเด็นสำคัญ คือ ฐานประสบการณ์คนทำงาน ความหลากหลายของประเด็นปัญหาในบริบทของสังคมวัฒนธรรมแต่ละกรณี

2.2 ประเมินศักยภาพของชุมชนเป้าหมาย

แม้ว่าทั้ง 4 กรณีศึกษาในภาคใต้จะมีประสบการณ์การทำการวิจัยไม่มาก แต่การที่ชุมชนอยู่กับฐานทรัพยากร มีการจัดการ มีการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาเอง สิ่งนี้เป็นศักยภาพระยะยาว เป็นรูปธรรมชัดเจน และเป็นตัวชี้ขาดของอำนาจชุมชนในอนาคต

ตัวอย่างการจัดการในแบบของชุมชนเอง เช่น ที่ป่าต้นน้ำเขาพระ อำเภอรัตภูมิ ชุมชนบ้านคอกช้างสามารถจัดระบบประปาภูเขาโดยใช้งบประมาณเพียง 7 แสนบาท แต่กรมชลประทานกลับเตรียมสร้างเขื่อน 2 จุด ชาวบ้านจึงศึกษาข้อมูลว่าถ้าชุมชนจัดการจะใช้งบประมาณน้อยกว่า และมีประสิทธิภาพการจ่ายน้ำมากกว่า และที่สำคัญชุมชนดูแลจัดการทั้งต้นน้ำแหล่งน้ำ และระบบการจัดการเองทั้งหมด

2.3 องค์ประกอบสำคัญในการประสานการทำงานของกรณีต่างๆทางภาคใต้

คือ การเสริมสร้างคนทำงาน ที่ควรเน้นคือ แผนงานในการเสริมสร้างกระบวนการวิจัย เพราะเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน รู้แล้วก็รู้ตลอด เป็นการสร้างคนทำงานแม้จะจบโครงการไปแล้ว ความรู้ก็ยังคงอยู่ที่พื้นที่

2.4 ปัญหาและอุปสรรค

(1) การจัดการบริหารโครงการระยะแรกๆมีความยุ่งยาก เนื่องจากกระบวนการและวิธีเก็บข้อมูลยังมีความต่างกัน ลักษณะหนึ่งคือไม่มีแนวทางร่วมกัน ยังเป็นคนละทิศทาง อีกด้านหนึ่งมีข้อจำกัดของคนทำงานที่ต่างกัน มีทั้งคนเคยทำวิจัย ผู้นำชุมชน และมีประสบการณ์ด้านงานพัฒนา ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับช่วง 6 เดือนจึงไม่สมบูรณ์

(2) การสื่อสารหลายขั้นตอน จากส่วนกลางที่กรุงเทพฯ มาที่ส่วนประสานงานกลางภาค และไปที่ชุมชน ประกอบกับระยะเวลารีบเร่งและจำกัดมาก อนึ่ง การสื่อสารในที่นี้หมายถึงความเข้าใจในแนวทาง ความหมาย และวัตถุประสงค์ของกระบวนการวิจัย สิ่งที่เกิดขึ้นมีทั้งการตีความแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน การปรับแนวความ

คิดในการเก็บข้อมูล การทำกระบวนการที่สร้างเงื่อนไขในการเรียนรู้ของชาวบ้านกับนักวิจัย และเรื่องโครงสร้างของทีมงาน

(3) ข้อจำกัดของการสื่อสาร ในเรื่องการรับรู้แนวคิด ความหมายและ ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนแตกต่างกัน ตัวอย่างที่ผ่านมาชุมชนในเขตป่าได้เรียนรู้แนวคิดสิทธิมนุษยชน และกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการปกป้องสิทธิตนเองและป่าไม้ที่ดิน แต่การเรียนรู้เรื่องเหล่านี้ทำให้ฝ่ายปกครองท้องถิ่นไม่พอใจ คือชาวบ้านรู้มาก ถูกเรียกว่า “หัวหมอ”

(4) การปรับแนวการเก็บข้อมูลบ่อยครั้งทำให้ผู้ประสานงานพื้นที่สับสน เพราะการปรับในพื้นที่ไม่ถนัด ไม่เหมือนแก้ไขในแผ่นกระดาษ หากจะมีการปรับต้องใช้เวลาทำความเข้าใจแล้วมาปรับแนวร่วมกันและทำความเข้าใจกับชาวบ้านเป้าหมาย ตัวอย่างเรื่องแนวนิเวศวัฒนธรรมมีการเสนอครั้งเดียว ยังไม่มีการทำความเข้าใจที่ดีพอ ต่างคนต่างตีความ และอาจไม่รู้ว่าจะปรับใช้กับเงื่อนไขชุมชนอย่างไร

(5) ทางด้านผู้นำชุมชนแทบทุกกรณีมีกิจกรรมมาก เพราะมีหลายบทบาทหลายโครงการต่างมีเป้าหมายลงไปที่ชุมชนทำให้การทำงานต้องมีการจัดการซับซ้อนขึ้น เช่น ลุ่มน้ำปากพนัง มีโครงการวิจัยประมาณ 5-6 โครงการ หรือลุ่มทะเลสาบสงขลาก็มีสถานการณ์เคลื่อนไหวรวดเร็วเพราะรัฐบาลให้ความสนใจกับปัญหา ตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูทะเลสาบฯ ขึ้น ชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลาจึงต้องติดตามแผนงานและคณะกรรมการต่างๆ เพราะโครงการของรัฐบาลจะกระทบกับแหล่งอาหารของเขาในอนาคต

(6) ที่ปรึกษาไม่มีเวลา และทีมวิจัยก็ไม่สามารถดึงที่ปรึกษามาร่วมตามที่ตั้งใจได้

2.5 ข้อเสนอแนะ

(1) ด้านกระบวนการทำงาน ควรเน้นความร่วมมือในการเสริมกระบวนการวิจัยระหว่างส่วนประสานงานกลาง กรุงเทพฯ กับภาค

(2) วิธีการจัดทำข้อมูล ส่วนกลางควรจะช่วยเสริมวิธีการเก็บข้อมูลของแต่ละกรณี ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือ การจัดทำข้อมูลภูมิปัญญา ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ

ดังนั้นควรมีแนวตัวอย่างคร่าวๆ มาสนับสนุนร่วมกัน นอกจากนี้ไม่ควรมองข้ามการช่วยเสริมทักษะการเขียนและเก็บข้อมูลชุมชน โดยแต่ละกรณีร่วมแสดงความเห็นและจัดทำปรับแนวตามความเหมาะสมของเงื่อนไขทางชุมชน สังคมวัฒนธรรม และภูมิโนเวศ ซึ่งหากเป็นไปได้ควรให้สัมมนาในระดับภาค จะได้แลกเปลี่ยนสภาพชุมชนพุทธ มุสลิม ชาวนา ชาวประมง และชาวสวน เป็นต้น

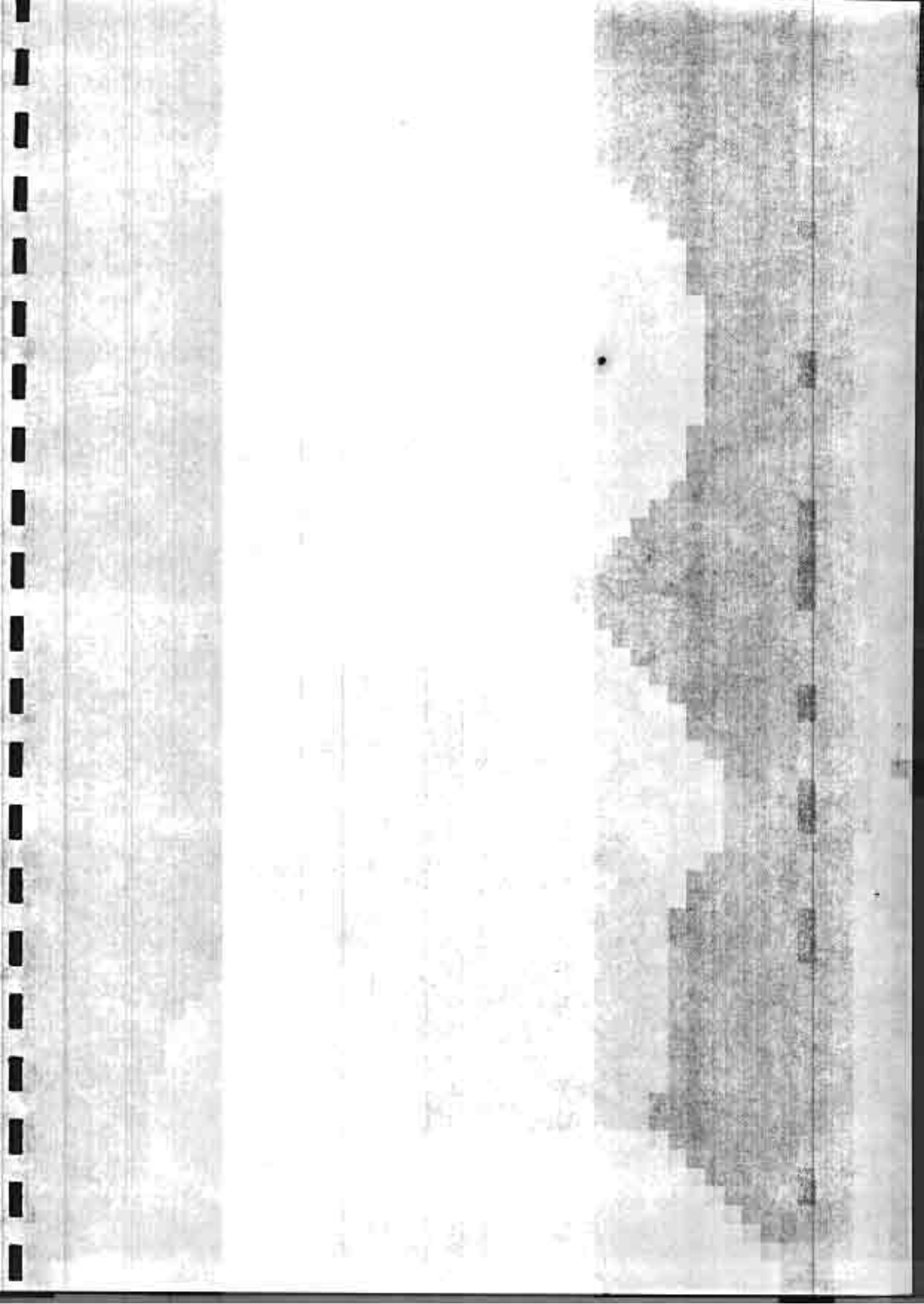
(3) ผู้ประสานงานพื้นที่ต้องบริหารงานทั้งในส่วนของการเคลื่อนไหวจากภายนอกที่มากกระทบต่อฐานทรัพยากรของชุมชนหรือสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ กับส่วน

ที่เป็นแผนงานเรียนรู้สิทธิชุมชน ควรผสมผสานแผนดำเนินการร่วมเป็นกระบวนการ ไม่ควรแยกทำเฉพาะเรื่อง

(4)การสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้กับชุมชน โครงการสิทธิชุมชนศึกษาต้องสนใจกระบวนการที่จะสื่อ เพราะที่ผ่านมาหลายโครงการมักจะติดขัดที่ข้อจำกัดในการสื่อสารจากชุดความคิดของภายนอก นโยบายและกฎหมายต่างๆ

ตัวอย่างเรื่องการเรียนรู้กฎหมาย การสื่อสารต้องมีประเด็นปัญหามา และทำความเข้าใจก่อนว่ากฎหมายสำคัญต่อชุมชนอย่างไร ชุมชนซึ่งไม่มีปัญหาที่ดินทำกิน ย่อมให้ความสนใจน้อยกว่าชุมชนที่ประสบปัญหาร่วมกันในเรื่องที่ดินทำกิน ขณะที่ชาวประมงจะเรียนรู้เรื่องชายฝั่ง และกฎหมายประมง

โดยสรุปคือต้องสร้างเงื่อนไข สร้างสถานการณ์ที่จะสื่อสารกับชุมชน ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ การไปพูดเรื่องกฎหมายและนโยบายโดยไม่สร้างเงื่อนไขย่อมเข้าใจได้ยาก

**รายงานการลงพื้นที่
เพื่อเรียนรู้ปัญหาและการทำงานภาคสนาม
ระหว่างวันที่ 30-31 พฤษภาคม 2546**

การลงพื้นที่วิจัยภาคใต้ 2 วันมีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ข้อแรก คือเพื่อเข้าร่วมประชุมกับกรณีเป้าสู่ราษฎรในเรื่องการทำความเข้าใจแผนงาน 2 ปีครึ่ง และ การบริหารโครงการวิจัย รวมทั้งการจัดการในระบอบการทำสัญญากับ สกว.ช่วง 3 เดือน (เมษายน-มิถุนายน 2546)

ข้อที่สอง คือ ร่วมประชุมแลกเปลี่ยนในการทดลองนำเสนอข้อมูลของอาสาสมัครชาวบ้านกรณีลุ่มน้ำปากพนัง ในวันที่ 31 พฤษภาคม 2546 รวมทั้งสรุปการทำงานขอระยะ 6 เดือนของกรณีลุ่มน้ำปากพนัง

1.สรุปการเข้าร่วมประชุมกับกรณีเป้าสู่ราษฎร

การประชุมครั้งนี้เป็นการปรึกษาหารือในเรื่องบริหารโครงการที่ตัวแทนชาวบ้านมีบทบาทในการบริหารและวิจัยมากขึ้น โดยมีผู้ประสานงาน 1 คน ในด้านการเรียนรู้สิทธิชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ (พนมและแก่งกรุง) มีความสนใจและกระตือรือร้นในการใช้รัฐธรรมนูญเพื่อปกป้องสิทธิชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการบุกรุกป่าของนายทุน การพัฒนาถนนผ่านป่าแก่งกรุง และการตอบโต้กับหน่วยงานรัฐหากถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ชาวบ้านมีความสนใจข้อมูลข่าวสารมาก เรื่องที่สนใจคือบทบาทและการทำงานของสถาบันต่างๆ ได้แก่ ศาลโลก คณะกรรมการเขื่อนโลก สหประชาชาติ ศาลปกครอง และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

2.การทดลองนำเสนอข้อมูลของอาสาสมัครชาวบ้าน

เป้าหมายการทำวิจัยของกรณีลุ่มน้ำปากพนังช่วง 6 เดือนของปี 2545-2546 ต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารโครงการและเก็บข้อมูลร่วมกับนักวิจัย โดยมีอาสาสมัครจาก 2 อำเภอคือ อำเภอหัวไทรและอำเภอเชียรใหญ่ ผู้ประสานงานวางแผนการทำงานในส่วนนี้เป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่หนึ่ง การออกแบบหัวข้อ ซึ่งประกอบด้วยโจทย์หลัก โจทย์ย่อย และรายละเอียด ขั้นที่สองการประชุมเพื่อทำความเข้าใจ ขั้นที่สาม คือการประชุมเพื่อติดตามผลการเก็บข้อมูล ขั้นสุดท้ายคือตรวจสอบข้อมูลอีกครั้ง

ในการประชุมครั้งนี้ อาสาสมัครเสนอประเด็นได้ชัดเจน แต่ยังมีปัญหาในการเก็บข้อมูลตามประเด็นปัญหาทั้งในเรื่องตัวเลขประกอบ เป้าหมายการตั้งคำถาม การเชื่อมโยงข้อมูลกับประเด็น และการทำรายงานประกอบ

ที่ประชุมมีการแลกเปลี่ยนและเสนอแนะการเก็บข้อมูลระยะต่อไป ดังนี้

(1) ต้องการกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตซึ่งมีจำนวนมาก โดยให้มีการวิจัยเชิงปริมาณประกอบด้วยเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบในรูปแบบของตัวเลข พร้อมกับการวิจัยเชิงคุณภาพเช่น การเจาะลึกกรณี เพื่อให้ข้อมูลมีน้ำหนักน่าเชื่อถือในการทำข้อเสนอต่อรัฐ อนึ่งข้อมูลหมายรวมถึง ภาพ ตัวเลข กรณียะเลาะลึก ฯลฯ

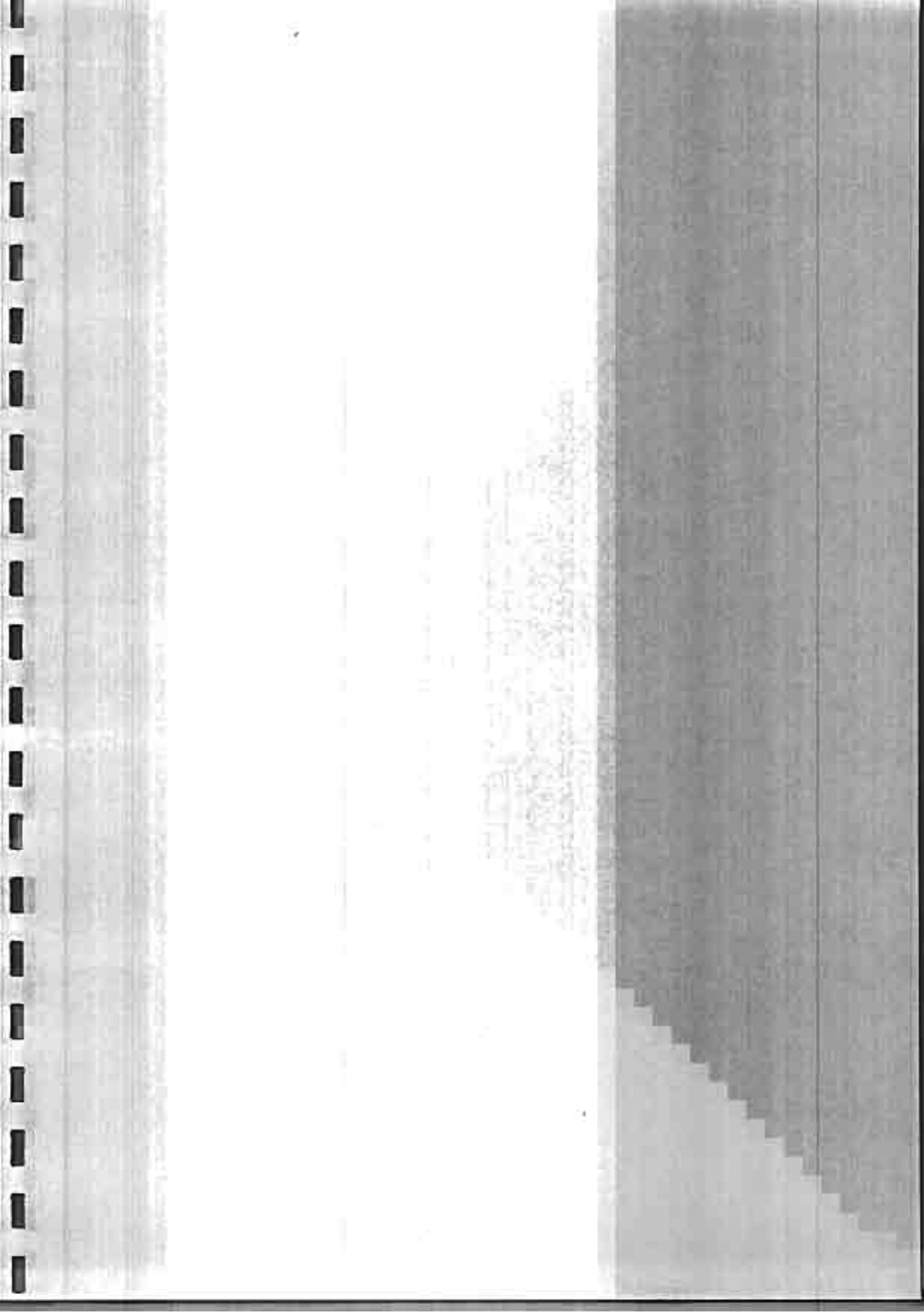
(2) การเก็บข้อมูลเป็นการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งพร้อมกันไปด้วย และเราต้องมีการรวมตัวกันจริง เมื่อคนที่เดือดร้อน ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม นักวิจัยก็ต้องส่วนนั้นมาทำหน้าที่วิจัยได้ให้เห็นว่ามีความเดือดร้อนอย่างไร ขนาดไหน จากอะไร และจะมีแนวทางอย่างไรต่อไป

สรุป สิ่งสำคัญคือ ต้องมีการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยการรวมตัวของชาวบ้านและทำให้เป็นงานสาธารณะให้ได้ นักวิจัยต้องอยู่กับข้อมูลอย่างจริงจัง และเจาะลึก และพยายามเอาข้อมูลมารวบรวมให้มีน้ำหนักมากที่สุด และมีการทำและทบทวนหลายๆ ครั้งเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น การบันทึกในทุกปรากฏการณ์ที่เกิดเพื่อการเผยแพร่ต่อสาธารณชนในทุกโอกาส

3.สรุปการทำงานของระยะ 6 เดือนของกรณีลุ่มน้ำปากพนัง

ระยะเวลา 6 เดือนที่ผ่านมาโครงการสิทธิชุมชนศึกษามีบทบาทสนับสนุนให้ชาวบ้านทำวิจัยด้วยตนเองในกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิ โดยมีผู้ประสานงานติดตามและเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งอาศัยแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพในการพัฒนาให้ชาวบ้านได้ประมวลปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน และขยายแนวร่วมระดับชุมชนและระหว่างชุมชน เช่นการดูงานที่เขื่อนปากมูล เป็นต้น

จุดสำคัญของการทำงานคือ ต้องสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ปัญหาและขยายแนวร่วมในลุ่มน้ำ ภายใต้ภาวะเดือดร้อนของชาวบ้านที่ต้องการเปิดเขื่อนเร็วที่สุด และยังมีโครงการวิจัยหลายโครงการจาก สกว.ลงปฏิบัติในพื้นที่ซ้ำซ้อนกัน ดังนั้นชาวบ้านจะมีการประสานการทำงาน ของโครงการสิทธิชุมชนตลอดเวลา

รายงานการประชุมนักวิจัยและอาสาสมัคร เพื่อสรุปบทเรียนและวางแผนงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้ : ส่วนประสานงานกลาง ภาคใต้

วันที่ 24 - 25 มิถุนายน 2546

ณ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3 จ.สงขลา

เริ่มประชุม 14.00 น.

วันที่ 24 มิถุนายน 2546

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

คุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ผู้ประสานงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ เปิดการประชุม และได้แจ้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงนักวิจัยผู้รับผิดชอบโครงการลุ่มน้ำปากพนัง เนื่องจากคุณเมธีรัตน์ มีตรปราชสาท ซึ่งเดิมเป็นนักวิจัย และนายตฤณ สุขนวล เป็นผู้ช่วยผู้วิจัยในกรณีลุ่มน้ำปากพนังได้ถอนตัวออกจากโครงการ ดังนั้น จึงมีนักวิจัยคนใหม่เข้ามารับผิดชอบแทนคนเก่าคือ นายคุณสันติชัย ชายเกตุ(ต้ม) และนายชัยรัตน์ พุ่มรักษาติ และในส่วนของทีมงานกรณีอื่นๆ ยังมีเจ้าหน้าที่เหมือนเดิม

จากนั้นได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการประชุมในครั้งนี้

1. เพื่อสรุปสถานการณ์การทำงานที่ผ่านมาตั้งแต่ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2546 นี้

2. เพื่อคุยกรอบของการทำงานให้ชัดเจน และให้มีการเข้าใจกรอบการทำงานที่ตรงกัน เนื่องจากการทำงานที่ผ่านมา นั้น กรอบการทำงานของแต่ละพื้นที่นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด และไม่ตรงกันจึงทำให้การเขียนรายงาน กรอบ และวิธีคิดในการทำงานต่างกัน

3. เพื่อกำหนดแผนงานต่อไปให้ชัดเจน โดยเฉพาะแผนการทำงาน 6 เดือนแรกที่จะเริ่มงานต่อในระยะที่ 2

ในส่วนของกิจกรรมตามแผนงานโครงการฯ ในแต่ละพื้นที่นั้น ให้เริ่มทำได้เลยตั้งแต่วันที่ เดือน กรกฎาคมนี้เป็นต้นไป และทาง สกว.ได้แจ้งมาแล้วว่า จะมีการเซ็นสัญญาโครงการในระยะที่ 2 ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2546 นี้

วาระที่ 2 รายงานสถานการณ์แต่ละพื้นที่

1. ป่าต้นน้ำเขาพระ

เนื่องจากจะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่คลองลำแซง และคลองลำชัน ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ไม่เห็นด้วย และไม่ยอมให้มีการสร้าง แต่ในส่วนของ อบต.ต้องการให้สร้าง และได้มีเจ้าหน้าที่โครงการสิทธิฯ เข้ามาช่วย รวมทั้งเครือข่ายชาวบ้านเข้ามาช่วยในด้านข้อมูลและทรัพยากร ส่วนสถานการณ์ในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ได้มีเจ้าหน้าที่สำรวจอ่างเก็บน้ำจากหน่วยงานราชการ เข้ามาสำรวจในเขตบ้านคลองหิน ทำให้ชาวบ้านได้ออกเคลื่อนไหวและบอกว่าไม่ต้องการเขื่อน ให้ไปสร้างที่อื่น

ในกรณีคลองลำแซง ตอนนี้สถานการณ์บางอย่าง เนื่องจาก อบต.กำลังจะหมดวาระการทำงาน แต่ในเดือนที่ผ่านมาก็มีความรุนแรงเนื่องจาก อบต. ต้องการให้สร้างอ่างเก็บน้ำ ทำให้ทำชลประทานเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่รวมกลุ่มยกยบวนเคลื่อนไหว และตกลงกับทีม อบต.และชลประทานว่าจะมีการพูดคุยกันที่ เขาพระ แต่ทางด้าน อบต.และชลประทานไม่ยอมลงมาพูดคุยในพื้นที่ตามนัดหมาย และสถานการณ์ต่อไปคาดว่าจะยังมีความรุนแรงมากขึ้น

ชาวบ้านในพื้นที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างอ่างฯเนื่องจากเห็นได้เห็นตัวอย่างจากพื้นที่ตำบลคอกช้างแล้วว่าไม่ได้ผลประโยชน์อะไร ได้มีการเก็บข้อมูลกับ ต.กำแพงเพชรและท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกอ้างอิงว่าเป็นผู้ที่ต้องการน้ำจากโครงการนี้ แต่เมื่อได้มีการสำรวจศึกษาได้คำตอบว่าไม่ได้ขาดน้ำ และที่มีการอ้างว่าจะเอาน้ำมาช่วยการทำนาใน ต.ท่าชะมวงนั้น ในตอนนี้ที่นาดังกล่าวเป็นสวนยางเกือบหมดแล้ว

ผู้ที่อยู่ในเขต ต.ท่าชะมวง ได้รับน้ำจากป่าต้นน้ำเขาพระอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าไม่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำก็มีน้ำพอใช้อยู่แล้ว เพียงแต่ต้องซ่อมแซมเหมืองทางน้ำให้ดีขึ้นได้แล้วและที่นาในตอนนี้ก็ทำได้ถึง สาม ครั้งต่อปีโดยไม่ต้องพึ่งเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ โดยใช้น้ำจากคลองต่างๆ เช่นคลองกรอยน้อย ได้อย่างเพียงพอ

ตอนนี้ ทีมวิจัยโครงการฯ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึก เพื่อเก็บรายละเอียดให้ได้มากที่สุด ในแง่คนที่เข้าร่วมโครงการ ตอนนี้มีคนเข้าใจเพิ่มขึ้น และได้เริ่มทำงานเชิงรุกในเรื่องป่าด้วยเช่นกันในด้านฐานเครือข่าย

และสถานการณ์ที่ได้ติดตามเรื่องอ่าง ตอนนี้ อบต.ไม่ยอมรับฟังชาวบ้าน ซึ่งได้มีการนัดพูดคุยกัน 2 ครั้ง ในส่วนของ อบต.ก็ได้มีการยื่นหนังสือให้ป่าไม้เซ็นอนุมัติสร้างอ่าง แต่ก็ไม่ได้รับการอนุมัติ จากการคุยกับผู้นำตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่ พบว่าได้มีการให้ผลประโยชน์แก่ชาวบ้านเพื่อให้ยอมรับโครงการอ่างฯ เมื่อหน่วยงานของชลประทานได้ลงไปในพื้นที่ได้ถูกชาวบ้านต่อต้าน ต้องออกจากพื้นที่

ในส่วนระดับอำเภอ ทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจกับทีม ชาวบ้าน รวมถึงทีมงานสาธารณสุข และทีมวิจัยสุขภาพ โดยพยายามทำความเข้าใจในเรื่องสุขภาพที่ต้องเริ่มแก้ปัญหา เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำได้เลย เพราะน้ำที่มีลงไปใช้ไม่ได้ เนื่องจากจะคัน

ปัญหาในเรื่องการเก็บข้อมูล ตอนนี้ได้มีการเก็บอยู่เรื่อยๆ แต่ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมานั้นยังไม่ได้มีการสังเคราะห์

ข้อมูลที่เก็บจะเป็นเรื่องของประวัติชุมชน(เพิ่มเติม) และข้อมูลการใช้น้ำ และต่อไปจะเป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึก ในตำบลท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่จะได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำจากการสร้างอ่างเก็บน้ำ

ปัญหาในการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยและอาสาสมัครเก็บข้อมูลไม่ค่อยมีปัญหายุ่งยาก การจัดทีมลงพื้นที่จัดเป็นทีมละ 2 คน โดยแบ่งเป็นเขตพื้นที่ เป็นกลุ่มมี 7 กลุ่มด้วยกันในเขตนอกพื้นที่การสร้างเขื่อน โดยเฉพาะเขตตำบลท่าชะมวงซึ่งเป็นพื้นที่คนใช้น้ำ เนื่องจากมีการอ้างจากชลประทานว่า มีรายชื่อผู้ขอใช้น้ำ แต่เมื่อทางทีมงานและชาวบ้านขอดูรายชื่อทางกรมชลประทาน ไม่ยอมให้ดู ซึ่งเป็นสาเหตุจากการที่ชาวบ้านไม่รู้เรื่องการเซ็นชื่อในการจัดประชุมของหน่วยงานราชการที่ผ่านมา และตอนนี้ได้มีการชี้แจงให้ชาวบ้านในพื้นที่ดูก่อนว่าเรื่องที่เซ็นชื่อเป็นเรื่องอะไร หากไม่รู้ว่าเป็นเรื่องอะไรนั้นห้ามเซ็นชื่อโดยเด็ดขาด

สรุปสถานการณ์เขาพระมี 2 ส่วน คือ

1. การพยายามของทางการผลักดันให้มีการยอมรับเรื่องอ่างเก็บน้ำในพื้นที่
2. ข้อมูลในเรื่องของผู้ใช้น้ำว่าจริงหรือไม่ และงานในพื้นที่หลักของโครงการ

2. กรณีลุ่มทะเลสาบ

ที่ผ่านมามีเหตุการณ์ที่คืบหน้าพอสมควร โดยสืบเนื่องจากปลายปีที่แล้วที่รัฐบาลทักษิณ มาภาคใต้ คอยเรื่องแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ หลังจากที่ชาวบ้านได้เรียกร้องประกอบกับการสร้างผลงานของพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล ซึ่งเป็นการเมืองด้วยส่วนหนึ่ง ได้มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบ และมีส่วนของประชาชนเข้าเป็นคณะกรรมการด้วย 13 คน โดยมีรองนายกฯ พล.อ.ชวลิตเป็นประธาน ซึ่งผลจากนั้นทำให้มีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว

ส่วนของโครงการสิทธิฯ เป็นการตามงาน ที่ผ่านมา โดยร่วมกับโครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ การทำงานในขณะนี้ได้ใช้วิธีการยืมเงินสำรองจากกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านในพื้นที่ทำงาน

งานที่ทำ คือ งานด้านการประชุมประจำเดือน จำนวน 5 ชมรม ในเรื่องของชาวประมงในทุกเดือน

งานที่เพิ่มขึ้น คือ งานของศูนย์พัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งแผนเดิม คือ จะทำอะไรให้คนได้มาร่วมกันในการพัฒนาทะเลสาบ ช่วงที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมกัน 2-3 ครั้ง โดยการ

ร่วมกับศูนย์ประสานงานภาคประชาชนสงขลา. และจากโครงการธรรมชาติ โดยมีส่วนที่ป่า จาก
ตะไคร้ พื้นที่นา จากสภิงพระ และคนลุ่มน้ำเกือบรอบและยังขาดเพียงบางส่วนคือ แดงระโนด
เพื่อคุยกันว่าจะมีแผนการทำงานอย่างไร

และได้มีการทำงานร่วมกับ พระสงฆ์ ในโครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบ โดยการเดิน
รอบทะเลสาบ

โครงการแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบนั้น จากการประชุมลุ่มน้ำทะเลสาบ ทำให้ชาวบ้าน
ได้ให้ความสนใจมากขึ้น โดยเริ่มจากแผนลอกทะเลสาบ เป็นเรื่องที่ชาวประมงเสนอ เนื่องจาก
ปัญหาเรื่องทะเลสาบตื้นเขิน จากความลึก 3 เมตรตอนนี้เหลือเพียง 1-1.5 เมตรเท่านั้น ซึ่งเป็น
ความต้องการของชาวประมงให้ลอกทะเลสาบเฉพาะในร่องน้ำเท่านั้น ทำให้ส่วนราชการที่เข้ามา
ทำในส่วนนี้เล็งเห็นว่าใช้งบประมาณสูง จึงได้นำไปเขียนโครงการขึ้นมา แต่ว่าในส่วนการลอก
ทั้งทะเลสาบนั้น อาจจะทำให้เกิดผลกระทบต่อทะเลสาบได้

เป้าหมาย(โจทย์) ของลุ่มน้ำทะเลสาบ ตามโครงการสิทธิฯ คือเรื่องของการใช้น้ำในทุ่ง
ระโนดกับชาวประมงในทะเลสาบ เนื่องจากการปิดปากกระวะ และทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง ซึ่งเป็น
ส่วนหนึ่ง

โจทย์ คือ ทำอย่างไรให้มีการเปิดปากกระวะ โดยมีความเข้าใจร่วมกันทั้งชาวนาทุ่งระ
โนดและชาวประมง และได้มีการตั้งกรรมการเพื่อจะทำเรื่องนี้แล้ว

3. กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

ตอนนี้เท่าที่ทราบ คือมีปัญหาเรื่องประตูระบายน้ำ คล้ายปากกระวะ แต่ลุ่มน้ำปากพนัง
ใหญ่กว่า ซึ่งกั้นระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืด เพื่อแยกน้ำจืดและน้ำเค็มขาดกัน

เมื่อเปิดเขื่อน มีความเค็มร้อนในทุกด้าน ทั้งชาวประมง ชาวสวน เนื่องจากไม่มีน้ำเพียง
พอซึ่งเดิมแล้วมีน้ำ สี น้ำ คือ เค็ม เปรี้ยว กร่อย จืด เมื่อปิดปากพนัง ทำให้การส่งน้ำหน้าเขื่อน
และหลังเขื่อนมีผลกระทบ

ปัญหาจากการปิดปากพนัง ทำให้เกิดผลกระทบจากการแยกน้ำ ทำให้มีกระทบต่อ
อาชีพดั้งเดิม น้ำตาลจากก็ไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากตาลต้องการน้ำกร่อยไม่ใช่ น้ำจืด และน้ำจืดที่
ให้ชาวนาทำนานั้นเมื่อปล่อยน้ำทำให้น้ำท่วมและดินแฉะ ทำนาไม่ได้ ปัญหาต่อมาคือได้มีส่ง
เสริมอาชีพทำนา แต่เมื่อทำแล้วไม่รู้จะนำไปขายที่ไหน เนื่องจากราคาข้าวต่ำ และทำนาคุ้มค
กว่าได้กำไรดีกว่าจึงมีการทำนาคุ้มมากกว่านาข้าว

ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ยังมีโรงสีไฟ การทำนาจะทำในช่วงฤดูฝนเท่านั้น แต่เมื่อปิด
ปากพนังเพื่อทำนา ก็ไม่ได้ผล และตอนนี้มีการเรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อน แต่ไม่มีหน่วยงานไหน
เข้ามาเกี่ยวข้องและให้การช่วยเหลือ

เป้าหมายของกรณีของปากพนังคือ เปิดประตูระบายน้ำ ตอนนี้ชาวบ้านต้องการให้เปิด แต่หน่วยงานรัฐบอกว่าเมื่อเปิดแล้วจะทำให้พื้นที่เขตเทศบาลปากพนังมีผลกระทบ และตอนนี้กำลังมีโครงการเปลี่ยนท่อส่งน้ำเป็นอีกที่หนึ่งเพื่อทดแทนที่เดิม ซึ่งตอนนี้ชาวบ้านกำลังรอให้โครงการนั้นเสร็จอยู่

ในส่วนของงานข้อมูลนั้นยังเป็นเพียงขั้นเริ่มต้น และเป็นเพียงการเก็บข้อมูลภาพรวมจากการร่วมเสวนามาแล้วนั้นได้เลือกพื้นที่ 3 อำเภอ และแบ่งเป็น 3 พื้นที่ คือ 1) ต.บ้านเนินอ.เชียรใหญ่, 2) ต.เกาะเพชร อ.หัวไทร, 3) ต.บ้านเพิง อ.ปากพนัง

4. กรณีป่าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี

พื้นที่เป้าหมายของกรณีป่าชุมชนสุราษฎร์ฯ ได้แบ่งเป็นสองพื้นที่ คือ อ.พนม และ แก่งกรุง อ.ไชยา

- ส่วนของ อ.ไชยา มีพื้นที่หลัก 3 หมู่บ้าน พื้นที่เครือข่าย 5 หมู่บ้าน ซึ่งเกี่ยวกับอุทยานทับที่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาจากหน่วยงานของรัฐ ในส่วนของโครงการสิทธิ ทำให้ชาวบ้านเข้าใจในสิทธิของชุมชนในการดูแลพื้นที่ตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

ในช่วงแรกจะมีปัญหาจากการไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐ และตอนนี้ทำให้ชาวบ้านคิดว่าเราจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐได้

หลังจาก เข้าไปทำงานในพื้นที่ จากการจัดเวที และประชุมร่วมกับชาวบ้าน ทำให้มองเห็นความสำคัญ และชาวบ้านเห็นว่าการรวมตัวและเรื่องกฎหมายสามารถช่วยได้ในการดำรงชีวิตและการมีส่วนร่วมรักษาป่าต้นน้ำ มีความมั่นใจในการมีส่วนร่วมในภาคประชาชน

กรณีของแกนนำชุมชนที่ถูกกักขังได้มีการต่อสู้และประสานงานจากภาคประชาชน และคณะกรรมการสิทธิฯ จากนั้นเรื่องได้มีข้อยุติที่ศาลได้ยกฟ้อง เมื่อ 2 เดือนที่ผ่านมา และทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจในภาคประชาชนมากขึ้น และได้เห็นถึงความแตกต่างในการเข้าร่วมของภาคประชาชน

- ส่วนของพื้นที่แก่งกรุง ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันมาก่อนแล้วและได้มีการประสานกับหน่วยงานของรัฐในการประชุม และชาวบ้านได้มีการปิดอุทยาน และตอนนี้สถานการณ์ได้คลี่คลายขึ้นมาบ้างแล้วและได้มีการแก้ปัญหาโดยการประสาน และจะมีการนัดประชุมโซนกันอีกครั้งเพื่อหาข้อยุติและเป้าหมายเพื่อหาเขตที่ถาวร และให้ชาวบ้านสามารถรักษาเขตป่าไม่ได้โดยการประสานความร่วมมือภายใต้ผลประโยชน์ของส่วนร่วม

การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ มีเครือข่ายเป็นกลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่ม บริหารโดยคณะกรรมการเครือข่าย และมีการประสานกับแกนนำในพื้นที่

- ส่วนของพื้นที่ อ.พนม การบริหารโครงการ มี 2 กลุ่ม คือ 1)กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา และ 2) อนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านสองแพรก

ประเด็นการทำงาน ปัญหาหลักคือ คนทำงานของอำเภอพนมเป็นการเก็บข้อมูลเป็นส่วนใหญ่โดยการลงพื้นที่ หลังจากเปิดเวทีแล้ว พื้นที่ใกล้เคียงได้เข้ามาร่วมและต้องการเข้าร่วมเวทีด้วยและมีการร่วมเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้การเก็บข้อมูลได้เพิ่มขึ้นออกไปนอกพื้นที่

และคนในพื้นที่เก็บข้อมูล ได้เน้นไปในงานเคลื่อนไหวเป็นส่วนใหญ่ มีปัญหาเรื่องคนเก็บข้อมูลน้อย งานที่ทำการคือเชื่อมโยงเครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญากับเครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน ด้านสิทธิทางภูมิปัญญา เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน สิทธิการดูแลรักษา การจัดการป่า และเครือข่ายเยาวชน เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ทำงานร่วมกันในการเชื่อมต่อ

ในเขตบ้านสองแพรก บ้านพลุเถื่อน ซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำ เทือกเขาทั้งสองนี้ มีต้นน้ำไหลจากทั้งสองส่วน และบ้านสองแพรกอยู่ระหว่าง เทือกเขาพนม และพลุเถื่อน น้ำจากป่าต้นน้ำนี้จะไหลลงสู่แม่น้ำตาปี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลัก

หลังจากเปิดเวที ชาวบ้านได้ร่วมกันในการจัดการป่า และได้หยุดการทำลายป่า และตอนนี้มีปัญหาเรื่องนายทุนประมาณ 3-4 รายได้เข้ามากว้านซื้อที่ และจ้างถางทำที่ ส่วนชาวบ้านได้เข้าไปกันแต่ไม่สำเร็จเพราะมีคนในพื้นที่ร่วมด้วยโดยรับใช้นายทุน และเหตุการณ์ได้บานปลาย ชาวบ้านจึงได้ประสานกับจังหวัด กับผู้ว่าราชการจังหวัด จากนั้นได้มีการสั่งการลงมายังในพื้นที่แต่ก็ไม่ได้มีการติดต่อขอการเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ชาวบ้านเห็นว่าเจ้าหน้าที่ละเลย ไม่ทำงาน โดยใช้ข้ออ้างและทำให้ป่าหมด แปลงที่ถูกทำลายได้ถูกยึดโดยชาวบ้าน และชาวบ้านได้จับส่งสำนวนตำรวจ จำนวน 5 แปลง เมื่อระบุชื่อไม่รู้ชื่อจริง ผู้รวบรวมในพื้นที่ไม่มี ตำรวจไม่ได้ตามสืบสวนข้อมูลทำให้ไม่สามารถจับผู้ทำจริงได้ และได้มีนักข่าวไอทีวี ลงไปทำข่าวนี้มาแล้วด้วย

ในส่วนของบ้านพลุเถื่อน มีป่าที่สูญเสียไปแล้ว ประมาณ 1,000 กว่าไร่

ในส่วนคลองชะอุ่น จากการติดตามประชุมร่วมเครือข่ายเหล่าพื้นบ้านผ่านมาแล้ว 2 ปี ได้มีมติออกมาแล้ว 2 ครั้ง ตามกฎหมาย วันที่ 21 มกราคม 2546 สามารถทำเหล่าได้ไม่เกิน 40 ไร่ แต่ชาวบ้านไม่สามารถตอบรับกับอัตราภาษีได้ เนื่องจากต้องมีการเสียภาษีสูง สิ่งที่ได้รับจากกฎกระทรวงนั้นเป็นการออกมาเพื่อนายทุน เพราะต้องทำเป็นนิติบุคคล ตั้งเป็นกลุ่มคนไม่ได้ สรุปได้ว่าตอนนี้ ทางกระทรวงสั่งให้กระทรวงสรรพสามิตสามารถจับกุมตามนโยบายรัฐ และในส่วนของชาวบ้านในพื้นที่ได้มีการประสานกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและได้เกิดเป็นคดีความ มีการส่งเรื่องขึ้นศาล เป็นการต่อสู้ในสิทธิของตัวเอง

ในเรื่องการปฏิรูปที่ดิน รัฐบาลให้สิทธิในมาตรา 54 เมื่อชาวบ้านเริ่มรู้เรื่องสิทธิได้ออกมาทวงสิทธิของตัวเอง ในเขตอำเภอพนม จ.นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ฯ บางส่วน และพื้นที่หลักๆ คือ เขตอำเภอพนม ได้มีการตรวจสอบพื้นที่ แต่ผู้ว่าฯ ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ พื้นที่

เช่าจริง ๆ ประมาณ 9 หมื่นกว่าไร่ แต่พื้นที่ที่ได้รับจากอำเภอ เพียง 2 หมื่นไร่ ซึ่งได้ถูกหมกเม็ด ทำให้ชาวบ้านไม่มีที่ทำกินจากปัญหานี้

สมเกียรติ ประชุมรัตน์ กล่าวเพิ่มเติมว่า มีกระบวนการการทำงานมาก่อนแล้ว 2 ปี ประเด็นอาจเก็บไม่ครบ ไม่มีในเอกสาร อีกเรื่องคือ ถ้าดูโดยรวมช่วง 6 เดือนที่ผ่านมาใช้เวทีเป็นตัวเก็บข้อมูล ตามกรอบงานของสุราษฎร์ คือ ให้ชาวบ้านคิดหาทางออกของปัญหาต่างๆ เมื่อทำแล้วเก็บเป็นบทเรียน ตามแนววิจัยเชิงปฏิบัติการ แต่ก็พบว่าข้อมูลหลุด ขาดหายไปบ้าง

โจทย์วิจัยของเราคือ สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญจะเป็นจริงได้อย่างไร อะไรเป็นอุปสรรค? เราสนใจว่ากฎหมายตัวไหนเป็นอุปสรรค และเรามองหาข้อเสนอของการทำให้รัฐธรรมนูญเป็นจริง

การแลกเปลี่ยนข้อมูล การเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน

นายमित บิลละหลิ(กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ) กล่าวว่า สิทธิ หมายถึง การที่ประชาชนยอมรับให้รัฐออกสิทธิทำกิน การมีสิทธิทำกิน การที่เราทำอยู่แล้วให้มีสิทธิในที่ดินนั้น แต่รัฐเข้ามาบุกรุกของชาวบ้านและประชาชนในการทำกิน โดยการสร้างอ่าง ชาวบ้านได้กลับมาแค่ทรัพย์สินจากการจ่ายค่าชดเชย ชาวบ้านต้องมีสิทธิที่จะทำกิน มีสิทธิในที่ดิน ไม่ใช่แค่เพียงทรัพย์สินที่มีอยู่เช่น ยาง ต้นไม้ (เรื่องสิทธิตามกฎหมาย) เช่นในเรื่องสิทธิทำกินตามกฎหมาย

เกศราภรณ์ ทับทิมทอง(ผู้นำปากพนัง) กล่าวว่า สิทธิของคนลุ่มน้ำ คือสิทธิในการประกอบอาชีพ เช่นการปิดกั้นห้ามประกอบอาชีพ ซึ่งจริงๆ แล้วชาวบ้านเขาทำมาก่อนแล้ว และเขาได้ทำมาตั้งแต่เดิม แต่รัฐมากำหนดให้เขาทำ (สิทธิชุมชนในการประกอบอาชีพ)

สมชาย สังข์ทอง (ป่าชุมชนสุราษฎร์) สิทธิชุมชน จากการที่ศึกษา ยกตัวอย่างในกรณีเหล้าพื้นบ้าน คิดว่าเป็นสิทธิแห่งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงรุ่นลูกหลาน และเป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นว่าเขาต้องสืบทอดต่อไป แต่รัฐมาตรอนสิทธิตรงนี้ ในด้านภูมิปัญญา และเป็นสิทธิที่ชุมชนได้มาจากความรู้ และประสบการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งไม่ใช่เป็นสิทธิของคนใดคนหนึ่ง (เป็นสิทธิของทุกคนที่พึงจะได้รับ เป็นสิทธิทางภูมิปัญญา ทางความคิด ความรู้ต่างๆ ที่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลาน)

สิทธิชุมชน คือ สิ่งที่ทุกคนควรได้รับตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ เชื่อว่าชุมชนถูกละเมิดจากเจ้าหน้าที่รัฐทั้งหมด สิทธิมีทั้งที่มีคนให้ และสิทธิที่ต้องเรียกร้อง นอกจากนี้ชุมชนยังละเมิดสิทธิด้วยกันเอง ตัวอย่างที่เพื่อนบ้านละเมิดสิทธิกันเอง บ้านที่เป็นทนายรูกที่ดินของเพื่อนบ้าน โกงที่ดินของเพื่อนบ้าน สรุปว่าการวิจัยของโครงการสิทธิหลักคือ หามาตรการการคุ้มครองสิทธิ

สันติชัย ชายเกตุ (ผู้นำปากพนัง) สิทธิชุมชน ขึ้นอยู่กับว่าสิทธินั้นเกี่ยวเนื่องจากส่วนใด ไม่ว่าเรื่องสิทธิชุมชน หรือสิทธิบุคคล ที่อาจจะกระทบต่อชุมชนหรือบุคคล ซึ่งต้องดูไปตามแต่กรณี

สิทธิชุมชน หมายถึง องค์กรหนึ่งๆ หรือกลุ่มๆ หนึ่งเช่น ชาวนา หรือประมง หรือหมู่บ้าน ตำบล โดยต้องเป็นกลุ่มองค์กร

วรินทร์า ไกยวงศ์(ส่วนกลาง) ทุกคนได้ให้ความหมายสิทธิชุมชนว่า คือโครงการรัฐ และนโยบายที่ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิของชุมชน และประเด็นที่ต้งว่า แล้วชุมชนได้ละเมิดสิทธิของชุมชนเองหรือไม่ แล้วเราจะแก้ไขอย่างไร

บรรจบ ย่วงคง(ผู้นำปากพนัง) ในเขตผู้นำปากพนังสามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่เคยมีการขัดแย้งกัน ไม่ได้ละเมิดสิทธิชุมชนกันเอง ระหว่าง นาทุ่ง กับไร่นาสวนผสมก็ยังสามารถอยู่ร่วมกันได้

ชัยรัตน์ พุ่มรักษาติ(ผู้นำปากพนัง) ในกรณีปากพนัง เรื่องผลกระทบชุมชนต่ออาชีพที่ได้สร้างโครงการไปแล้ว ชุมชนจะมีสิทธิในการหาทางประนีประนอมให้สามารถทำอาชีพร่วมกัน เราควรรหาส่วนแตกต่างระหว่างส่วนที่กระทบและไม่กระทบ มาร่วมกัน

ชลเตยียบ บิลละหลิ(ปาดันน้ำเขาพระ) เราพบว่าโครงการอ่างเก็บน้ำเป็นการละเมิดสิทธิชุมชน ซึ่งเราพยายามสร้างกระบวนการต่างๆ กับชาวบ้าน และพบว่าข้าราชการเป็นตัวการในละเมิดสิทธิ จากการวิจัยเราถอดข้อมูลออกมาจากชาวบ้านพบว่า ส่วนท้องถิ่นทั้งหลายเป็นเครื่องมือของภาครัฐเพื่อการกอบโกยผลประโยชน์ มีความไม่สมเหตุผลในการสร้างอ่างเก็บน้ำ และเรื่องผลประโยชน์ของโครงการ

สมเกียรติ ประชุมรัตน์(ป้าชุมชน จ.สุราษฎร์ฯ) สิทธิมี 2 ประเภทคือ 1)สิทธิที่ไม่มีกฎหมาย คือสิทธิในการดำรงชีวิต 2)สิทธิที่ต้องมีกฎหมายรองรับ เช่น สิทธิในการจัดการป่า ตัวอย่างเช่นการร่วมจัดทำกฎหมายป่าไม้ ชาวบ้านมองว่ามีทั้งสิทธิปัจเจกคือสิทธิที่ดินทำกิน ส่วนป่าชุมชนเป็นสิทธิส่วนรวม

วิทยา อภรณ์(ส่วนประสานงานกลางภาคใต้) คิดว่าสิทธิชุมชนมีหลายด้าน เราเข้ามาเป็นเครื่องมือในการดำรงอยู่ร่วมกัน เช่นสิทธิในภูมิปัญญาแหล่งพื้นบ้าน ชุมชนชาวนา ชุมชนนาทุ่ง ปัญหาที่จะประนีประนอมระหว่างผลประโยชน์ของกลุ่มชุมชนต่างๆอย่างไร ซึ่งตอนนี้ยังคงคลุมเครืออยู่

นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ก้าวเพิ่มเติม เมื่อเราได้ให้ความหมาย ชุมชนบนฐานทรัพยากร ดังนั้นเราจะต้องอธิบายให้ได้ว่าเราสัมพันธ์กับทรัพยากรอย่างไร เรามีตัวตนอย่างไร(ตัวตนอันสัมพันธ์กับฐานทรัพยากร) ซึ่งภารกิจที่ไม่ง่ายคือการชักชวนกลุ่มต่างๆให้เข้าใจตัวตนบนฐานทรัพยากรร่วมกัน อันนี้เป็นโจทย์ของโครงการสิทธิชุมชน

ที่ผ่านมาชุมชนไม่มีตัวตน ไม่มีความสำคัญ ทำให้ถูกละเมิดสิทธิ รัฐใช้เงินซื้อสิทธิชุมชน จ่ายค่าชดเชย แต่จะจ่ายเท่าไรสำหรับสิทธิในภูมิปัญญา

ตอนนี้เราต้องมาช่วยกันเชื่อมกรณีทั้งหมด สิ่งสำคัญคือเราต้องช่วยกันหาความหมาย ของตัวเอง แล้วอธิบายให้สังคมเข้าใจ ซึ่งเราจะได้มาแลกเปลี่ยนกันว่าทำอะไร มีความหมาย ต่างๆ เช่น อัตลักษณ์คืออะไร ประวัติศาสตร์ของเราเป็นอย่างไร เราใช้ทรัพยากรอย่างไร เราจะ พึ่งตัวเองอย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องค้นหา ให้ได้ ตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น การทำเขต อภัยทานของป่าต้นน้ำเขาพระ

จากนี้ไปเราจะคุยเรื่องแผนงาน 6 เดือนข้างหน้าเป็นอย่างไร ทำข้อมูลอย่างไร มีข้อ มูลอย่างไร ประเภทไหน เพื่ออธิบายสิทธิชุมชนที่เราคุยมาแล้ว โดยดูว่าในส่วนของตนเองมี ส่วนขาดตรงไหนจากนั้นนำมาปรับปรุงให้ดีขึ้น เช่นในส่วนที่มีแล้วน่าจะเพิ่มเติมอะไรบ้าง ปรับ เปลี่ยนปรับปรุงจุดไหนบ้าง เราต้องตอบโจทย์ของการวิจัยให้ได้

วิทยา อภรณ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า "โจทย์" คือ เป็นคำถามที่เราต้องการค้นคว้า โดยเกิดมาจากที่เราเลือกมาแล้วว่าจะได้ประโยชน์ และถ้าโจทย์เล็ก ก็จะไม่สมบูรณ์ แต่หาก โจทย์ใหญ่เกินไปก็จะทำไม่ได้ เช่น โจทย์การวิจัยเรื่องสิทธิเครือข่ายราษฎรฯ เราจะทำอย่าง ไรให้เป็นจริงได้ เพื่อการตอบกับโจทย์ที่เราตั้งขึ้น

เพราะฉะนั้น ข้อมูลหรือกระบวนการที่ได้จากการวิจัย ต้องไม่แตกต่างกัน เพื่อให้โจทย์ได้มา ในรูปแบบที่เดียวกัน ดังนั้น โจทย์เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นทางผ่านในการทำงานข้อมูลในเชิงวิชา การและไม่เป็นทางการ

"โจทย์" คือ คำถาม ที่เราต้องค้นหา (ปึกธง) ว่าการมีส่วนร่วมที่เราจะใช้อย่างไร เอก ลักษณะของตัวเองเป็นอย่างไร สอดคล้องกับเรา มีขอบเขตแค่ไหนที่เราสามารถทำได้ และหาคำ ตอบได้เช่น การจะเปิดเขื่อน เราต้องมีคำถามย่อย ว่าเราจะทำอย่างไร มีข้อมูลอะไรที่สมควร เปิดเขื่อน ซึ่งจะทำให้หาคำตอบได้ง่ายขึ้น

สมเกียรติ ประชุมรัตน์ ได้ถามถึงโจทย์ของส่วนกลาง

"โจทย์ของส่วนกลางที่จะต้องตอบกับ สกท. เป็นอย่างไร?"

อมรรัตน์ เกรียงขจร(ส่วนกลาง) ชี้แจงว่า ก่อนหน้านี้ได้ลงไปคุยในพื้นที่มาก่อนแล้ว โดยตัวเองเป็นคนประเมินและดูข้อมูลที่ทำขึ้นมาว่าตรงไหนทำได้บ้าง ตรงไหนไม่ได้บ้าง และ ขึ้นอยู่กับปัญหาใด?

เท่าที่ได้รับฟังนั้น เมื่อมีคำถามว่า ภาระหลักของการวิจัยคืออะไร? ตัวกรอบโครง การเป็นอย่างไร? ไม่อยากให้ยึดกรอบจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับใน แต่ละพื้นที่ด้วย โครงการสิทธิไม่ได้กำหนดกรอบในแต่ละพื้นที่เป็นที่ยึดตายตัว ซึ่งต้องขึ้น อยู่แต่ละพื้นที่

ในส่วนของการทำงานในเครือข่ายที่เน้นหนัก ควรมีส่วนที่เป็นข้อมูลมาเสริมด้วย

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-ส่วนประสานงานภาคใต้

D-SI-รายงานการประชุมที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 24-25 มี.ย. 46 18/03

ในเรื่องนโยบายคิดว่ามีความชัดเจนกันอยู่แล้วในทุกพื้นที่

“โจทย์เดิม” มาจากการวิจัยของงานวิจัยจากนักวิชาการหรือเอ็นจีโอที่ทำร่วมกับชาวบ้านในระยะที่ 1 คือโครงการสิทธิชุมชนศึกษาในสถานการณ์สากด และได้เกิดเป็นโครงการในระยะที่สอง โดยเห็นว่าชาวบ้านควรมีส่วนร่วมในเรื่องสิทธิชุมชนของชาวบ้าน จึงได้เกิดโครงการสิทธิชุมชนศึกษาขึ้นมา สิ่งสำคัญที่เราเน้นคือ กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน โดยเริ่มต้นเราด้วยข้อมูลพื้นฐานก่อน และโจทย์ที่เกิดขึ้นมาเกิดจากที่ทางภาคเป็นคนที่เขียนขึ้นมาเอง ซึ่งไม่ใช่เป็นโจทย์จากส่วนกลาง

ชี้แจงโจทย์ร่วมของโครงการ

“โจทย์ร่วม” คือ เราจะจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างไร?

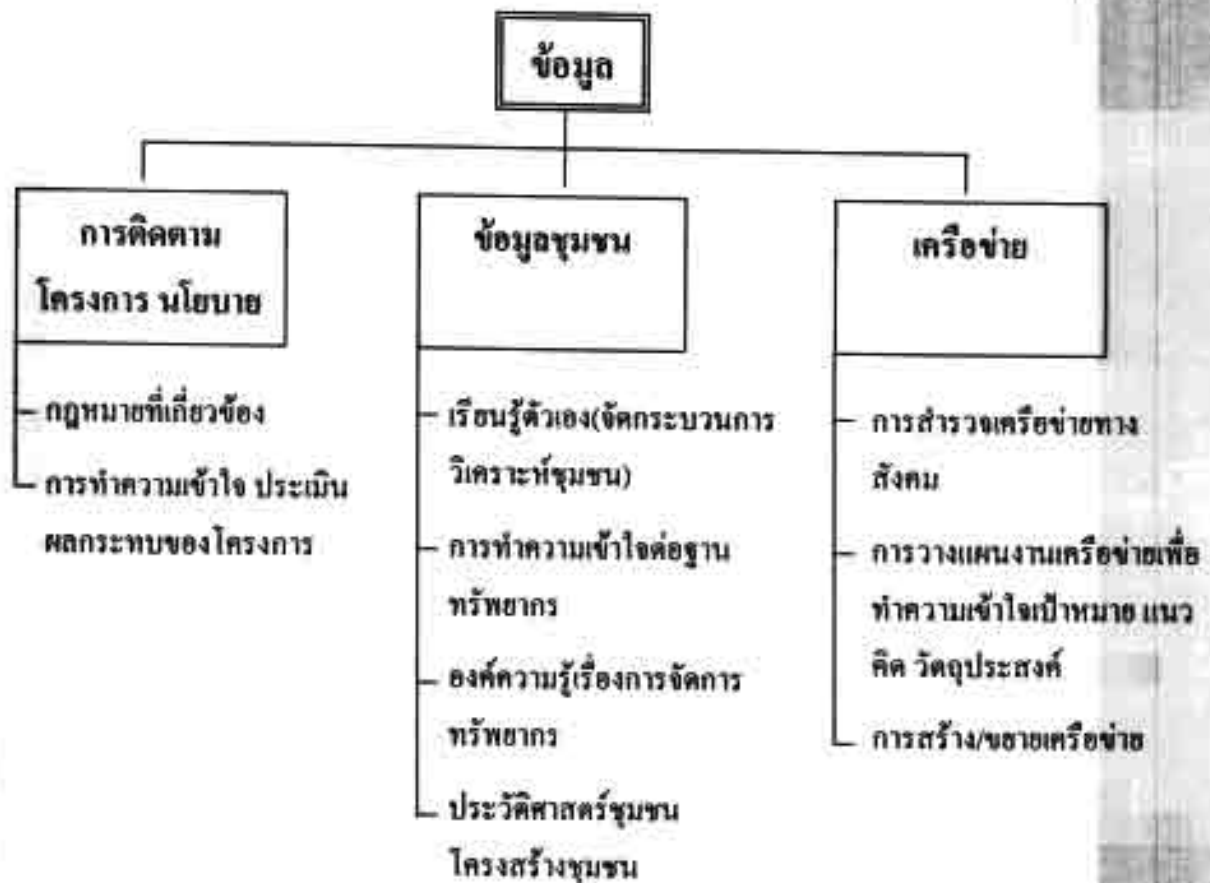
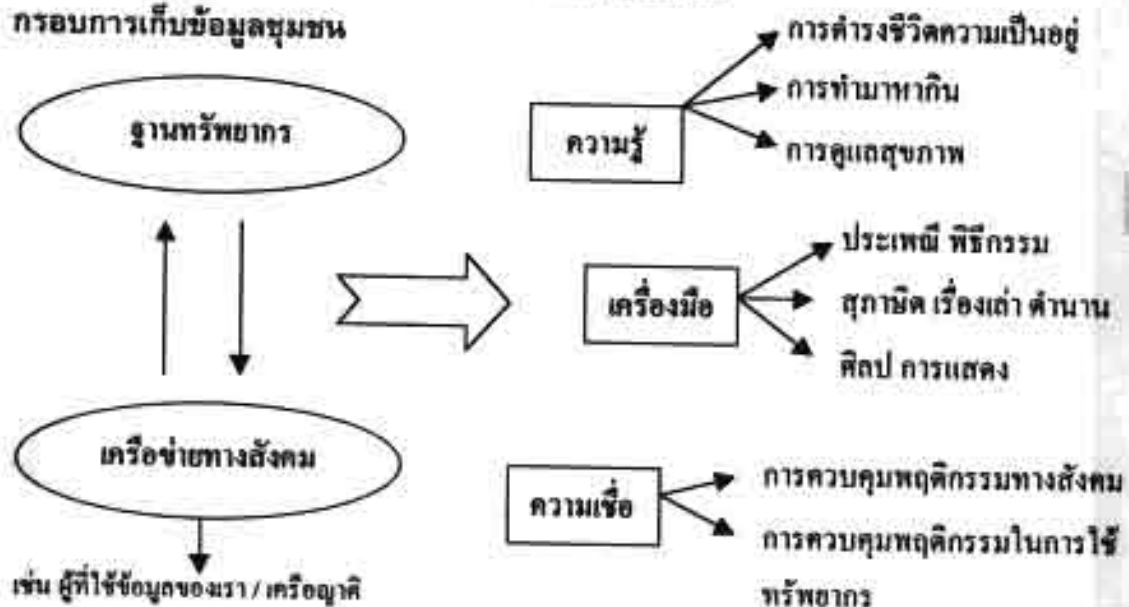
กระบวนการ คือ การสร้างคน โดยเริ่มจากการสร้างองค์ความรู้ (องค์ความรู้คือคุณรู้ว่าคุณมีความรู้อะไรบ้างที่จะให้ข้อมูล มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง?)

กรอบที่ได้ทำมาแล้วนั้น เป็นการเขียนเพื่อให้เชื่อมโยงได้ โดยแยกเป็นกรอบๆ เป็นห้องๆ แล้วแต่ว่าในแต่ละพื้นที่ทำงานเกี่ยวกับอะไร จากนั้นเมื่อเราใส่กิจกรรมลงไป ก็จะแยกออกมาว่าเป็นกิจกรรมไหน ก็จะใส่ลงไปกิจกรรมห้องนั้น เช่น การสร้างคน สร้างองค์ความรู้ สร้างเครือข่าย เมื่อเราได้กรอบในกิจกรรมใดก็จะเข้าไปอยู่ในกรอบแผนนั้น โดยแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำหนด เพียงแต่ต้องการให้แต่ละพื้นที่ได้เรียนรู้ เพื่อนำไปสู่งานต่อไป เพื่อใช้ในการตอบโจทย์ เช่นการปิดเขื่อน เราต้องตอบให้ได้ว่ามีปัญหาอย่างไรจึงต้องเปิดเขื่อน

สรุปได้ว่า กรอบเป็นเพียงการจัดระเบียบของงานที่เขียนขึ้นมาให้ชัดเจนขึ้น เพื่อให้เห็นว่าเรายังขาดอะไร? มีเป้าหมายอย่างไร?

(ประเมินได้ว่าจุดอ่อนสำคัญของแต่ละกรณี คือ แผนสร้างคนในส่วนที่ 1 เรื่องการเรียนรู้ตนเอง และแผนสร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ซึ่งต้องทำทั้งข้อมูล แผนการจัดการทรัพยากร และให้ชาวบ้านเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยในกระบวนการนี้ แต่ส่วนที่กระตือรือร้นคือการใช้สิทธิตามกฎหมาย สิทธิตามรัฐธรรมนูญ การขยายเครือข่ายและการเรียนรู้เชิงนโยบาย) = อมรรัตน์ เกรียงขจร)

วาระที่ 3 กรอบของงาน และการวางแผนงานต่อไป
กรอบการเก็บข้อมูลชุมชน

คำถามวิจัย (โจทย์)

ตัวอย่าง... 1. ถ้ามีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร
 ความเชื่อว่า ชีวิตเราจะแย่ลง หมดอาชีพดั้งเดิม
 คำถามย่อย

1. สภาพทรัพยากรของชุมชนในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง มีประโยชน์และใช้ประโยชน์อย่างไร
2. จากอดีตปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
3. ทำไมทรัพยากรของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเพราะอะไร
4. การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ส่งผลกระทบอย่างไรต่อชุมชน
5. จะมีทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างไร

ประเด็น	วิธีการดำเนินการ	ข้อมูลที่ได้รับ

แลกเปลี่ยน

ถ้าถามว่า ถ้าเป็นชุมชนที่เคลื่อนไหว จะใช้ได้หรือไม่ ก็ยังใช้ได้
 เราจะตั้งคำถามอย่างไรก็ได้ เพื่อจะได้คำตอบตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเรา
 ซึ่งต้องให้เห็นภาพว่า เราอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน และอาจจะเป็นหลักสูตรที่จะทำให้คนอื่น
 สามารถมาใช้ได้ และเป็นรูปแบบได้

อาชนัย เกื้อยังสัน

ในวิธีกรนี้ทำให้เห็นว่า มีกระบวนการต่างๆ ให้เกิดข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากจะ
 ให้ละเอียดที่สุดคงทำไม่ได้

สมเกียรติ ประชุมรัตน์ ยกตัวอย่างโจทย์วิจัย

- การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ เช่นเรื่องลูกฉอก เมื่อมีคนนำลูกฉอกมาใช้ ก็จะทำให้
 เกิดการรักษาป่า จะเป็นโจทย์ได้

- กรณีนายทุน ในการนำเสนอเพื่อให้เกิดการตรวจสอบ เพื่อให้แก่ปัญหา และ

- กรณีพืชเศรษฐกิจ เช่น ปาล์ม ยาง ที่มีผลผลิตต่อการบุกรุกป่า โดยศึกษาว่าจะทำงาน
 อย่างไรเพื่อแก้ไขปัญหา เป็นโจทย์ได้

ข้อเสนอเพิ่มเติม คือ คาดหวังว่าจะข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐบาลให้ได้

สรุปประเด็นตัวอย่างโจทย์วิจัย (นฤทธิ ทวงสุวรรณ)

สรุปโจทย์ หลัก คือ "การจัดการป่าไม้และที่ดิน" โดยใช้หลัก 3 ตัวคือ

1. ภูมิปัญญา
2. นายทุน
3. พืชเศรษฐกิจ

การจัดเวทีในแต่ละเวที เราควรจะมีโจทย์หลัก หรือประเด็นหลักที่จะทำให้คนในที่ประชุมไม่เบื่อโดยการตั้งคำถามด้วย และในการทำงานข้อมูลเช่นในด้านองค์ความรู้ต่างๆ ในแต่ละเวที เราจะต้องมีการจดบันทึก อาจใช้ระบบการบันทึกแบบเพื่อจะได้เก็บรายละเอียดที่ครบถ้วน ซึ่งไม่จำเป็นที่เราจะต้องทำในเชิงวิชาการ ซึ่งตัวนี้จะทำให้เราต้องมีความรู้ที่ชัดเจน แต่เราสามารถทำได้ด้วยตัวเราจากการบันทึก เพื่อให้ได้ข้อมูล

ในเรื่องของพื้นที่เป้าหมาย เราต้องมีพื้นที่ที่แน่นอน เป็นฐานข้อมูลพื้นที่เพื่อเป็นเป้าหมายหลักหรือโจทย์หลักในการทำงาน

แจ้งเพื่อทราบ (วรินทร์า ไกยวงศ์)

ในเรื่องการเซ็นสัญญา จะต้องรอคู่อีกครั้งในวันที่ 15 กรกฎาคม 2546 หรือถ้าหากไม่ได้เซ็นสัญญาอีกก็จะเลื่อนไปเป็นวันที่ 1 สิงหาคม 2546 ซึ่งจะไม่เกินจากนี้อย่างแน่นอน โดยทาง สกว. ได้ยืนยันมาแล้ว

ส่วนเรื่องงานที่จะทำต่อที่เป็นเวทีขอให้หยุดไว้ก่อน และคิดว่าควรจะทำงานที่เราไม่ต้องใช้งบประมาณมาก ๆ เช่นการพูดคุยในพื้นที่โดยไม่ต้องจัดเวทีก่อน และจะมีการประเมินงานกันอีกในทุก 3 เดือน

ส่วนในเรื่องการเงินนั้น โดยเงื่อนไขของ สกว. นั้นถ้าหากยังไม่มีสัญญา จะไม่มีการจ่ายเงิน แต่ในช่วงก่อนเซ็นสัญญาจะมีการจ่ายค่าตอบแทนเพื่อให้การทำงานดำเนินต่อไปได้ ส่วนค่าประสานงานจะมีการจ่ายเพียงเล็กน้อย โดยมีการหลักฐานค่าใช้จ่ายอย่างเรียบร้อย

เรื่องการส่งแผนงานงวดของ สกว. จากการมองแผนงานแล้วนั้น คิดว่าคงจะเจาะลึกมากเกินไป ทางส่วนกลางจึงจะขอเป็นผู้ปรับแผนให้โดยให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยไม่ผูกมัดมากเกินไปแล้วค่อยส่งมาให้ทางภาคคู่อีกครั้ง เพื่อความรวดเร็ว

ทาง สกว. อยากให้มีการสังเคราะห์ข้อมูลของงานที่ผ่านมาด้วย และในส่วนของการประชุมต้องมีเหมือนเดิมโดยทำเป็น "ภาคผนวก" แต่ข้อมูลจากการประชุมที่ได้อะไรออกมา นั้นเราก็ต้องสังเคราะห์ออกมาอีก 1 ชุด โดยประเมินว่า เราได้อะไร เราทำอะไรไป จากกิจกรรมที่ทำมา

สรุป คือ 1)จะมีรายงานการสังเคราะห์ข้อมูลจากการทำกิจกรรมจำนวน 1 ชุด และ 2) ต้องมีรายงานการประชุมในการจัดกิจกรรมอีก 1 ชุด (เป็นภาคผนวก)

การบ้านของส่วนประสานงานกลางและส่วนประสานงานกลางภาคใต้

ในช่วงเดือนแรกหลังจากเซ็นสัญญา ทีมกลางของภาคจะลงพูดคุยกับพื้นที่เป้าหมายที่เลือกทุกพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจ

ทำคู่มือ(แนว)การเก็บข้อมูลรวม และลงปรับใช้กับพื้นที่ต่างๆ เป้าหมายคือการเขียนรายงานโครงการ

วันที่ 25 มิถุนายน 2546

นฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ผู้ประสานงานโครงการฯ ภาคใต้ ได้ประมวลภาพการทำงานในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา จากการประมวลพบว่าโดยรวมนั้นคือการเน้นเรื่องการทำทำความเข้าใจร่วมกันของทีมในภาค แนวทางที่จะทำให้การวิจัยชัดเจนมากขึ้น ด้วยการประเมินเป้าหมาย การลดพื้นที่เพื่อให้ประเด็นการวิจัยชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งให้ชุมชนร่วมประเมินการทำงานร่วมกันในระยะยาว ในด้านปัญหาอุปสรรคมีหลายด้าน พบว่า พื้นที่มีการทำงานเครือข่ายและต้องแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าในด้านที่เกี่ยวกับนโยบาย ดังนั้นจึงมีเวลาในการทำงานน้อย

ปัญหาสำคัญที่พบในการะกิกการวิจัยคือ

1. ข้อมูลเรื่องชุมชนและฐานทรัพยากรยังขาดอีกมาก (ซึ่งพื้นที่อาจจะทำแต่ไม่มีการบันทึก หรือรวบรวมส่ง)
2. การทำความเข้าใจการรอบข้อมูลรวม ซึ่งรวมไปถึงการที่ไม่ได้นำไปใช้ทำกระบวนการ
3. ไม่มีบทบาทของที่ปรึกษาในการทำงานจริง

ซึ่งได้เสนอแนะไปว่า จะต้องเสริมสร้างทักษะกระบวนการทำงานกับเจ้าหน้าที่โครงการ และกรอบการทำงานร่วมกัน ส่วนด้านการบริหารจัดการที่ขาดความต่อเนื่องในแผนงานก็เป็นสถานการณ์ของ สกว.จึงทำให้การทำงานของโครงการขาดความต่อเนื่องไป หลายเดือน

ส่วนแรกจึงอยากให้ทีมงาน เรากับเพื่อนช่วยกันประเมินว่าเป็นอย่างไร เช่น 1)เรื่องการเรียนรู้ของผู้นำ 2)เรื่องความเข้าใจสิทธิชุมชนของกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่สองคือ 6 เดือนต่อไปจะได้อย่างไร ให้ช่วยกันดูแผนงานซึ่งเป็นข้อเสนอจาก สกว. แล้วเราจะช่วยกันประเมินว่าแต่ละกิจกรรมหรือแผน 6 เดือนควรจะได้ข้อมูลอะไร และมีการเรียนรู้หรือไม่ ทั้งผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้

ส่วนที่สาม ในส่วนของกรอบรายงาน 2 ปีครึ่ง ขอให้ภาคช่วยพิจารณาประเมินว่าจุดไหนที่ยังไม่เข้าใจ จุดไหนที่เก็บข้อมูลไม่ได้ ช่วยกันอภิปราย เพื่อที่จะจัดกิจกรรมเสริมนักวิจัยในการเก็บข้อมูลต่อไป

โดยสรุปภารกิจของนักวิจัยและผู้ประสานงานพื้นที่ มี 2 ด้านสำคัญ คือ 1)การเก็บข้อมูล และ 2)การทำกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายบนฐานทรัพยากร ด้านการเก็บข้อมูลอาจจะใช้อาสาสมัครเสริม เช่นที่ปากพนังได้ทำไปบ้างแล้ว

นำเสนอการประเมินงานและกำหนดแผนงาน 6 เดือน (กลุ่มย่อย)

1. กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

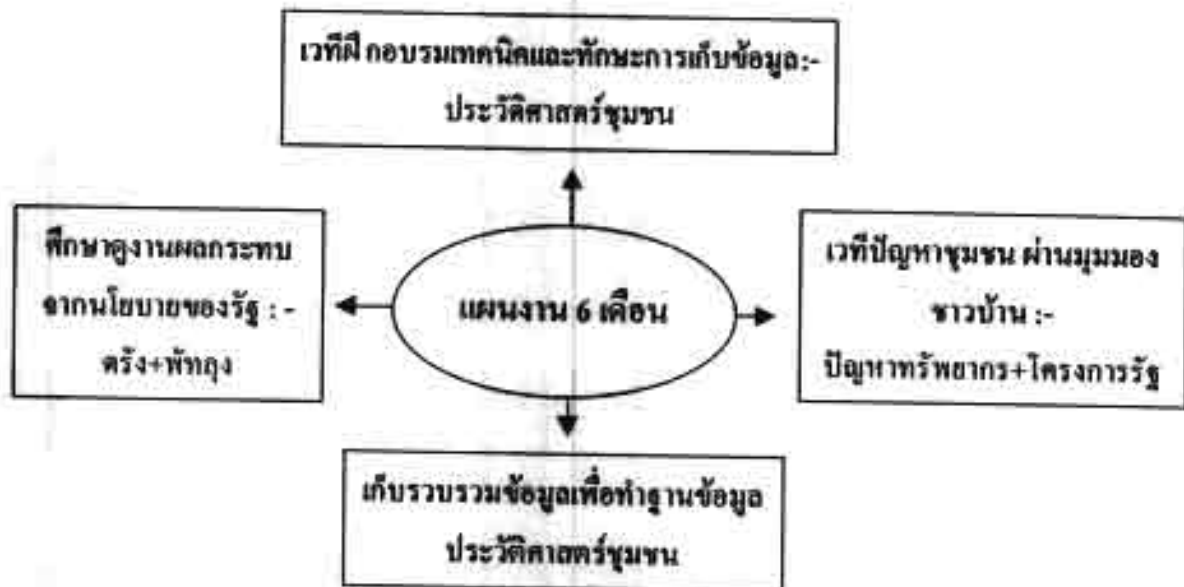
1.1 คนทำงานเข้าใจเรื่องสิทธิ เกิดการเรียนรู้อย่างไร?

1. เข้าใจว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร
2. ได้เรียนรู้ว่าชุมชนถูกละเมิดสิทธิโดยรัฐ โดยที่รัฐไม่ได้ชี้แจงข้อมูลข่าวสารก่อนมากระทำอะไรในพื้นที่
3. รัฐไม่เคยเคารพสิทธิฐานทรัพยากรของชุมชน
4. ได้เรียนรู้ว่า ข้อมูลและการจัดบันทึกข้อมูลมีความจำเป็นในการเคลื่อนไหวงาน
5. การต่อสู้ในการปกป้องสิทธิ เป็นเรื่องของชุมชนที่ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เอง

1.2 ชุมชนเรียนรู้และเข้าใจสิทธิได้อย่างไร?

1. ทรัพยากรดิน น้ำป่า เป็นของของชุมชน และคุณแลร์รักษามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชุมชนเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพยากรอย่างชอบธรรม
2. ชุมชนตื่นตัวในการออกมาปกป้องสิทธิ
3. การสื่อสารข้อมูลข่าวสารในชุมชน มีผลต่อการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิ
4. คนที่ไม่เคยเคลื่อนไหว ไม่ได้รับผลกระทบ จะไม่สนใจเรียนรู้เรื่องสิทธิ
5. ชุมชนอ้างสิทธิ์ตามกฎหมาย แต่ไม่มีขบวนการในการเคลื่อนไหวงาน

1.3 แผนงาน 6 เดือน

2. การนิเฝ้าชุมชน จ.สุราษฎร์ธานี

2.1 งาน 6 เดือนที่ผ่านมา

โจทย์ 6 เดือนที่ผ่านมา

1. เข้าใจสถานการณ์สิทธิชุมชนแค่ไหน?
2. ชุมชนเข้าใจ / เรียนรู้ / การใช้ประโยชน์ / การใช้สิทธิ แค่ไหน?

ผลจากการประเมิน โชน พื้นที่ แก่งกรุง + พนม จากทีมงานอาสาสมัคร

1. งานด้านสิทธิ = สามารถนำความรู้ ความเข้าใจของงานวิจัยในระยะ 6 เดือนที่ผ่านมา สรุปบทเรียน สร้างขบวนการ มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่ได้

2.2 ความเข้าใจ

2.2.1 ความเข้าใจของทีมงาน

- 2.2.1.1 เป็นงานสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนและสถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชน
- 2.2.1.2 เป็นงานเก็บข้อมูลชุมชน ค้นหาประวัติชุมชน ทรัพยากร ภูมิปัญญาในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สิทธิชุมชน
- 2.2.1.3 เพื่อนำข้อมูลของสถานการณ์การละเมิดสิทธิในชุมชนมาวิเคราะห์หาทางออก เพื่อให้ชุมชนรู้วิธีการเรียกร้อง ปกป้องสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และรู้วิธี

การปกป้องและกลไกของการคุ้มครองและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับเครือข่าย

2.2.2 ความเข้าใจของชุมชน

2.2.2.1 ชุมชนเรียนรู้ในการปกป้องและเรียกร้องสิทธิตามรัฐธรรมนูญ เช่น การตรวจสอบการใช้ประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรของชาติ เช่นพื้นที่ป่าเขา การจัดการป่าของรัฐ

2.2.2.2 ชุมชนเริ่มเรียนรู้ถึงหน่วยงานที่จะมาเป็นกลไกที่จะมาปกป้องและคุ้มครองสิทธิของชุมชน โดยการประสานงานและเกิดความร่วมมือในการปกป้องสิทธิของชุมชน

- สิทธิของการจัดการทรัพยากร
- สิทธิในที่ดินทำกิน
- สิทธิทางภูมิปัญญา

2.2.2.3 กล้าแสดงออกในการอยากมีส่วนร่วม / การจัดการป่าร่วมกับรัฐ

2.3 โจทย์แผนงาน 6 เดือนต่อไป

1. ประเมินชุมชน เป้าหมายหลัก / ชุมชนเป้าหมาย } ประเมิน 40%
2. ประเมินชุมชน พื้นที่ในเครือข่าย / ขยายพื้นที่เครือข่าย } ประเมิน 60%

เป้าหมายหลัก แก่งกรุง

- สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่มบ้าน } ชุมชนเข้าใจ 40%
- สมาชิกเครือข่ายคลองไม้แดง } ชุมชนเข้าใจ 80%

เป้าหมายหลัก อ.พนม

- สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา
 - สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ
- 70% มีความเข้าใจและทำงานร่วม
- ต้องขยายความรู้สู่กลุ่มเป้าหมายกลุ่มรอง เช่น คนในชุมชนที่ไม่ใช่สมาชิก
 - ชุมชนเข้าใจต่อคณะทำงาน ว่าสามารถประสานความร่วมมือเพื่อปกป้องสิทธิ

2.4 งานที่ต้องทำ 6 เดือนต่อไป

1. จัดเวทีในพื้นที่เครือข่าย : วัตถุประสงค์เพื่อจะได้เติมเต็มความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน

- ข้อมูลชุมชนจะต้องเก็บจากพื้นที่เป้าหมายหลัก

แผนสร้างคน	แผนสร้างเครือข่าย	แผนสร้างองค์ความรู้
- จัดเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเป้าหมายหลัก ชุมชน 6 หมู่บ้าน	- สิทธิภูมิปัญญา/ การจัดการป่า/ แผนปฏิบัติการจริง - เครือข่ายเกิดกระบวนการร่วมเรียนรู้	- ได้ภาพรวมของกลุ่มน้ำ ในชุมชนเป้าหมาย

3. กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

3.1 ตารางกิจกรรม 6 เดือน

กิจกรรม	เดือน					
	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. อบรมทีมอาสาวิจัย 2 ครั้ง						
2. เก็บข้อมูลพื้นฐานในพื้นที่เป้าหมาย						
3. อบรมสิทธิชุมชนให้กับชาวบ้านและทีมงานวิจัย จำนวน 40 คน 2 ครั้ง						

กิจกรรม	เดือน					
	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
4. ศึกษาดูงานเพื่อเพิ่มสมรรถนะแห่งสิทธิ						
5. จัดเวทีประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงแนวทางในการทำงาน						
6. การศึกษาข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูลชุมชน						
7. จัดหมายข่าว	ตลอดโครงการ					
8. จัดเวทีเสวนาชาวบ้าน 2 ครั้ง						

นายสันติชัย ชายเกตุ(คัม) กล่าวว่า จากการประเมินผู้ทำวิจัยในการเข้าร่วมทำงานกับโครงการนี้ ในหัวข้อคำถามที่ว่า "ได้มีการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนมากน้อยแค่ไหน?" นายบรรจบ อ่วมคง ได้สะท้อนออกมาว่า ได้รู้เรื่องสิทธิชุมชนมานานตั้งแต่ปี 2475 ตั้งแต่รัฐธรรมนูญของคณะราษฎร แต่ไม่ได้ใช้สิทธิเลยเมื่อถูกละเมิดสิทธิ และไม่รู้ว่าไปพูดกับใครและยังไม่รู้อีกว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคลหรือสิทธิชุมชน ซึ่งเรื่องนี้ได้มีการรับรู้มานานแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ และบางคนบอกว่าที่บ้านตนเองได้มีอาชีพทำนา ได้เกิดความเดือดร้อนมากแต่ไม่รู้เรื่องสิทธิมาก่อนเลย และตอนนี้ได้รู้เรื่องสิทธิเพิ่มขึ้น หลังจากที่ได้เข้าร่วมทำงานกับโครงการนี้

ถ้าหากมีการประเมินว่า โครงการสิทธิเข้าไปช่วยได้มากแค่ไหน ก็คงตอบได้ว่าตอนนี้คงไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากคนในพื้นที่ได้ประสบกับปัญหามาก่อนอยู่แล้วก่อนที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้ลงไปศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

4. การเฝ้าระวังทะเลสาบ

จากการประเมินที่ผ่านมา ในเรื่องสิทธิชุมชนนั้นชาวบ้านได้ทำกันมานานแล้ว และมีปัญหามานาน ซึ่งเดิมที ในพื้นที่ทะเลสาบ มีโครงการที่ทำงานอยู่ก่อนนี้แล้ว 2 โครงการ คือ โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ภาคใต้ และโครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ. สงขลา และต่อมาโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้เข้ามาช่วยเสริมในพื้นที่นี้

ในส่วนการทำข้อมูลได้ทำมามากแล้ว แต่ได้นำข้อมูลทั้งหมดมาใช้ประโยชน์น้อยมากเลย และในส่วนของโครงการสิทธิชุมชนศึกษานั้น ต้องมีการพัฒนาข้อมูลให้มากขึ้น ให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น เพื่อจัดทำเป็นเอกสารหรือหลักฐานในการทำงานและการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านก็เต็มใจที่จะทำงานนี้ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน และคนเฒ่า คนแก่

ทิศทางและแนวโน้ม อาจจะต้องอาศัยคนรุ่นหลังมาช่วยโดยสืบเนื่องจากคนรุ่นก่อนๆ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-ส่วนประสานงานกลางภาคใต้

D-SI-รายงานการประชุมทีมวิจัยและอาสาสมัคร 24-25 มี.ย. 46 18/203

ในเรื่องสิทธิจริงๆ แล้วชาวบ้านรู้อยู่แล้ว แต่เราจะทำอย่างไรให้ดีขึ้นเท่านั้น

แผนงาน 6 เดือน

แผนสร้างคน 3 แผน

1. การอบรมการเก็บข้อมูล เน้นระหว่างชาวบ้านกับชาวประมงทุ่งระโนด
2. การอบรมวิเคราะห์ข้อมูล
3. การประชุมชุมชน 4 พื้นที่

แผนสร้างองค์ความรู้

1. การศึกษาข้อมูล จัดเวทีย่อยทุ่งระโนด
2. การประชุมกลุ่มชาวบ้าน
3. การศึกษาดูงานการจัดการน้ำ แม่น้ำท่าจีน
4. การศึกษาดูงานลุ่มน้ำปากพนัง
5. เวทีค่ายผู้เฒ่า
6. การอบรมผู้นำ เพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน

แผนสร้างเครือข่าย

1. การสัมมนาคนลุ่มทะเลสาบ โดยรวมหลายอาชีพเช่น ป่าดั่น นา ไร่นาสวนผสม
2. การสัมมนากลุ่มชาวประมง

แผนงานเชิงนโยบาย

1. สัมมนาร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเสนอองค์ความรู้ที่ได้มา

ประเมินแผนงานที่ผ่านมา จากส่วนประสานงานกลางภาคใต้และส่วนประสานงานกลาง
นฤฤทธิ์ คงสุวรรณ

จากการดูแผนงานนั้น ดูแล้วบางพื้นที่อาจจะดูมาก แต่บางพื้นที่อาจจะดูน้อย ซึ่งบางพื้นที่ก็
ก็ได้มีการปรับมาแล้ว 2-3 ครั้งแล้ว เช่น กรณีป่าดั่นน้ำเขาพระ

ในส่วนของแผนงานทะเลสาบ อาจจะต้องมีการรวบรวมแผนใหม่อีกครั้ง เนื่องจากแผน
งาน มากเกินไป เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่และการทำงาน

อีกส่วน ที่เป็นหน้าที่ของผู้ประสานงาน คือ เรื่องการรายงานต้นทุนของงานวิจัย คือ

1. งานวิจัยของคนในพื้นที่ที่มีอยู่เดิม และสามารถต่อยอดได้
2. องค์การเดิมที่ทำมาแล้วได้ทำถึงไหนแล้ว และเราจะเสริมในจุดไหน ซึ่งคิดว่าน่าจะ
ทำให้เห็นได้ ภายในเดือนหน้า(กรกฎาคม 2546) ซึ่งต้นทุนบางอย่างอาจจะไม่จำ
เป็นกับเราแต่อาจเกี่ยวข้องบ้างในช่วงต่อไป ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ปากพนัง หรือสุ
ราษฎร์ เขาพระ และทะเลสาบ เช่น งานวิจัยป่า ของ สสส หรือ พอช. ที่มีคนทำอยู่

ก่อนแล้วในพื้นที่นั้นๆ หรือ โครงการภูมิปัญญาในเขาพระ ที่ทำมาแล้วได้มีการทำ
ไปถึงไหนแล้ว ได้ข้อสรุปอย่างไร ถ้าเราไม่ย้อนกลับไปดูต้นทุนเดิมด้วยนั้น อาจจะ
เป็นการที่เราไปทำซ้ำกับที่ทำแล้ว และเพื่อจะให้เราได้ต่อยอดงานที่ทำแล้วไปได้
เลยโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ในส่วนนั้นๆ

วิทยา อภรณ์

ในเรื่องของฝ่ายข้อมูล คือ ในเรื่องกรอบของข้อมูลโครงการสิทธินั้นอาจจะยืดหยุ่นได้
เรื่องของการยกระดับองค์ความรู้คงจะเป็นในรูปแบบการจัดองค์ความรู้ในพื้นที่ โดย
กำหนดให้มีความยืดหยุ่นสูงขึ้น เพื่อให้ประสานกันได้ในเชิงการทำข้อมูล

งานในเชิงการสร้างขบวนการที่นอกเหนือจากโครงการสิทธิ นั้นอาจจะรวมกับองค์กรนอก
เช่น กป. อพช. หรือ โครงการนาร่อง หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเวทีนี้อาจจะมาเกี่ยว
ข้องกับเรา

นฤทธิ ดวงสุวรรณ

ส่วนของฝ่ายข้อมูล มี 2 ส่วน คือ

1. ส่วนของกรอบข้อมูลในพื้นที่แต่ละพื้นที่ของโครงการสิทธิฯ เราจะทำอย่างไรร่วมกับ
พื้นที่ ซึ่งคิดว่า 6 เดือนนี้เป็นเรื่องเร่งด่วน
2. ฐานข้อมูลที่ทำเรื่องสิทธิ ฐานข้อมูลที่เก็บได้ ประมาณ 200 องค์กร ได้ร่วมกับ
กรรมการสิทธิในการจัดทำ และทีมงานของสุราษฎร์ฯ โดยมีฐานข้อมูลออกมาแล้ว
ว่าชุมชนไหนบ้างที่เกี่ยวกับด้านสิทธิ ต่อไปข้อมูลนี้จะสามารถนำมาใช้
ประโยชน์ได้ต่อไป และยังไม่มีการใดที่มีข้อมูลนี้อยู่เลย

นายวิทยา อภรณ์ ชี้แจงเพิ่มเติมเรื่องฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้วว่า อาจจะใช้การถ่าย
เอกสารกลับไปในแต่ละพื้นที่เพื่อหาคู่มืออีกครั้งว่าจะทำฐานข้อมูลกันต่อไปรูปแบบไหน ไม่ว่าจะเป็น
เป็นระดับ พื้นที่ หรืออำเภอ หรือจังหวัด หรือในรูปแบบอื่นตามความเหมาะสม

อมรรัตน์ เกรียงขจร ได้เพิ่มเติมจากการเสนอแผนงานของแต่ละพื้นที่ว่า แผนงานที่ได้
เสนอนั้นไม่ได้ต่างไปจากแผนงานเดิมที่ได้เสนอกับ สกว. นอกจากพื้นที่เขาพระเท่านั้นที่ได้มี
การปรับแผนใหม่

วรินทร์ ไกยวงศ์ ได้อธิบายเพิ่มเติม ในส่วนของ "การจัดทำข้อมูลและแผนงาน"
จากการพูดคุยในเรื่องแผนงานของบางพื้นที่ที่ได้มีการคุยเรื่องแผนการทำงาน และ "สมรรถนะ
แห่งสิทธิ" ว่าคำนี้ต้องอธิบายให้ได้ด้วยตัวว่าหมายความว่าอย่างไร ตัวอย่างเช่น หากจะอ้าง
ถึงจากคำพูดของ อาจารย์เสน่ห์ ที่ว่า

"สิทธิ" คือ ชีวิต

"สิทธิชุมชน" คือ การศึกษาความสัมพันธ์ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ชุมชน และให้คนในสังคมได้ยอมรับการมีอยู่ของชุมชน

"การมีอยู่ของชุมชน" ได้จาก

1. การทำมาหากิน / วิถีชีวิต
2. ประวัติศาสตร์/ความทรงจำ
3. ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีในชุมชน
4. ความขัดแย้ง

"สิทธิจะแข็งแกร่ง" $\Rightarrow$ การรับรู้ร่วมกัน/การรับรองจากสังคม การแก้ไขความขัดแย้ง

โครงการเขียนรายงาน (2 ปีครึ่ง)

1. การทำความเข้าใจฐานทรัพยากร / โครงสร้างชุมชน

1.1 ข้อมูลฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

1.2 ข้อมูลฐานชุมชน

1.2.1 เจาะไขความเป็นชุมชน แยกเป็น

1.2.1.1 ปัญหาร่วม

1.2.1.2 ทรัพยากรร่วม

1.2.1.3 วัฒนธรรมร่วม

1.2.2 โครงสร้าง / เครือข่าย / ประวัติศาสตร์ชุมชน

1.2.3 การจัดการทรัพยากร วิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหา / ผลกระทบสิทธิชุมชน

2.1 นโยบาย / กลไกรับ

2.2 ระบบตลาด,ทุน

2.3 ประชาสังคม

2.4 โครงสร้างชุมชน ระบบอำนาจ

- ส่งผลกระทบต่อสิทธิของชุมชนอย่างไร
- ด้วยรูปแบบแนวทางอะไร เช่น การครอบงำทางอุดมการณ์ ฯลฯ

3. ปฏิบัติการสร้าง / เสริมสิทธิชุมชน

3.1 เป้าหมาย, ยุทธศาสตร์, วิธีการต่อสู้เรื่องสิทธิของชุมชนที่ผ่านมาเป็นอย่างไร, กระบวนการก่อรูปแนวคิดยุทธศาสตร์

เกิดจากอะไร

- การสร้างอุดมการณ์, อัตลักษณ์, ต่อสู้
เชิงสัญลักษณ์
- การขับเคลื่อนทางนโยบาย
- การสร้างสิทธิ / กฎไร้มาร / เครือข่าย

4. ผลการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา

วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยต่างๆ มีอะไรบ้าง สัมพันธ์กันอย่างไร

5. แนวทางเสริมสร้างสิทธิ

5.1 การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ

5.2 การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

5.3 การสร้างพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและสร้างการยอมรับจากคนข้างนอก

5.4 ก้าวต่อไปจะยกระดับสิทธิชุมชนอย่างไร

สรุปโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ที่กำลังดำเนินงานอยู่นี้ มีเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีโดยรวมดังต่อไปนี้(นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ)

ของชุมชน

- พัฒนาคน ชุมชน
- สร้างองค์ความรู้
- เสริมสร้างเครือข่าย

ตามฐานทรัพยากร/วิถี
วัฒนธรรม ของแต่ละพื้นที่

และในแต่ละพื้นที่จะมีรายละเอียดไม่ว่าวิธีการ เป้าหมายย่อยของตัวเองตามภูมิโนเวศ วัฒนธรรมและสถานการณ์ รวมถึงกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ของตัวเอง ที่สำคัญคือการ ร่วมเรียนรู้ของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ปิดการประชุม 12.30 น.

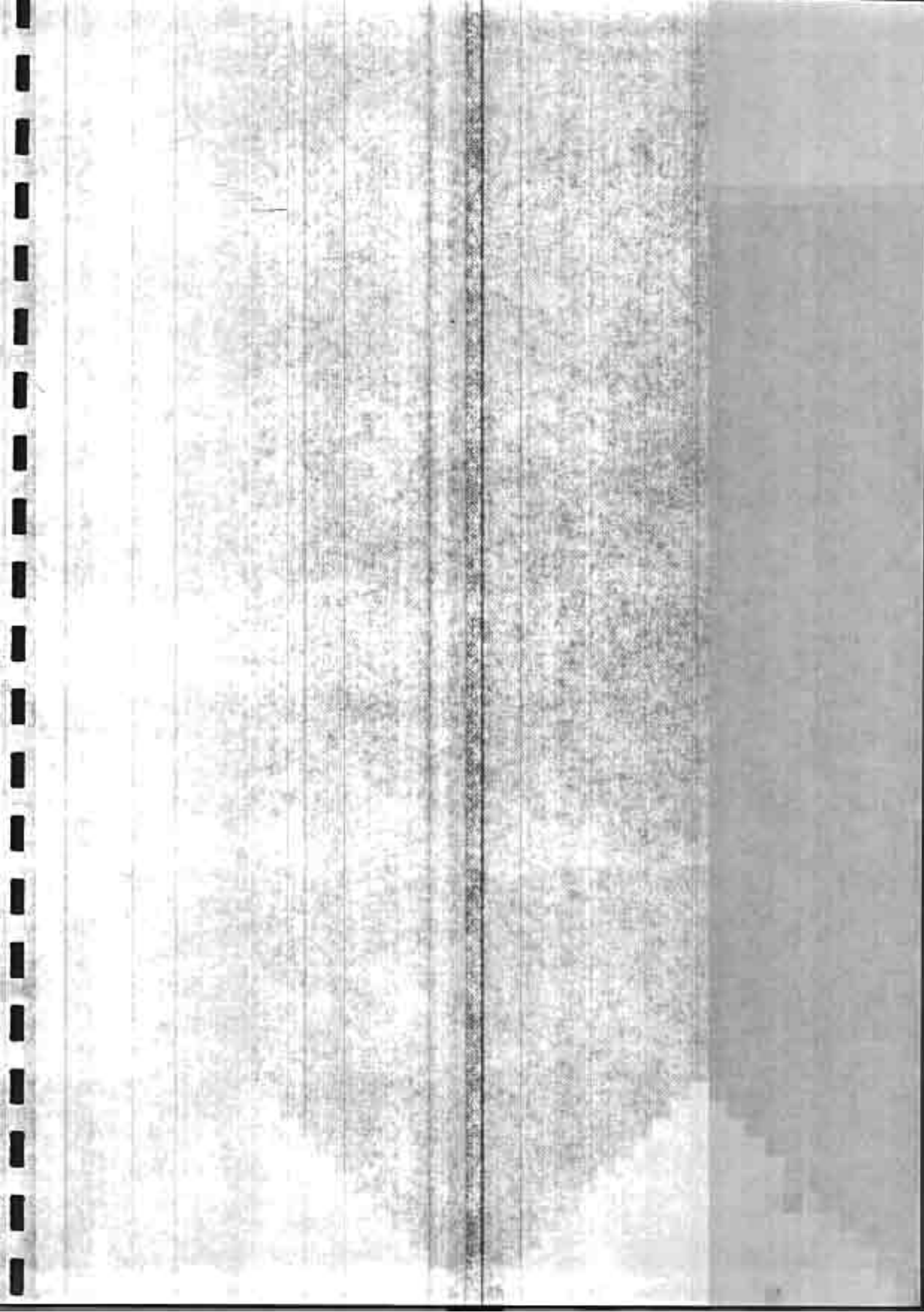
รายงานฉบับนี้ยังไม่ได้รับรองจากที่ประชุม ซึ่งต้องมีการรับรองการประชุมในครั้งต่อไป

อัครอน ปะตุกา (บันทึก/พิมพ์)

นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ตรวจสอบ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม
"การประชุมนักวิจัยและอาสาสมัคร เพื่อสรุปบทเรียนและวางแผนงาน"
วันที่ 24 - 25 มิถุนายน 2546
ณ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 3 จ.สงขลา

1. นายเสงห์ แพรกปาน	30 ม.5 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
2. นายบรรจบ อ่วมคง	33 ม.5 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
3. คณิดา ศรีประสม	146 ม.9 ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล
4. น.ส.เบญจวรรณ เพ็งหนู	52 ม.13 ต.คำน่าน อ.เมือง จ.พัทลุง
5. น.ส.เกศราภรณ์ ทับทิมทอง	69 ม.1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.พัทลุง
6. น.ส.พรทิพย์ สุขบางนพ	46 ม.10 ต.เลือ้ง อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
7. นายสันติชัย ชายเกตุ	108/2 ถ.พัฒนา ซอย 5 อ.เมือง จ.พัทลุง
8. นายชัยรัตน์ พุ่มรักชาติ	24/4 ม.2 ต.ทอนหงส์ อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช
9. นายमित บิลละหลี	51 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
10. นายวิทยา อภรณ์	ตู้ ปณ. 72 ปณ. ตรัง อ.เมือง จ.ตรัง
11. น.ส.วรินทร์ ไกบุรวงศ์	693 ถ.ปารุ้งเมือง เขตป้อมปราบ กทม. 10100
12. น.ส.ศรีสุดา จันทร์โชติ	130 ม.11 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี
13. นางสมพิศ นามันคง	211 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
14. นายเจดีย์ นามันคง	241 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
15. น.ส.ปราณี วุ่นฝ้าย	124/2 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
16. นายชลรศักดิ์ ยะโกบ	13/2 ม.8 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
17. นายอาชัย เกื้อยงสัน	360 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
18. นาสิตาเคียบ บิลละหลี	126/1 ม.6 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา
19. นายณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ	57/216 เทศบาลนครไทย ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา
20. นายอำรอน ปะตุกา	57/216 เทศบาลนครไทย ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา
21. น.ส.อมรรัตน์ เกียรียงจร	693 ถ.ปารุ้งเมือง เขตป้อมปราบ กทม. 10100
22. นายสมชาย สังข์ทอง	118 ม.6 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี
23. นายประวิง บุญทอง	89/1 ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
24. นายสมเกียรติ ประชุมรัตน์	144/21 ผดุงอุทิศ ซอย 1 ถ.ชลเกษม อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

บันทึกการอบรมกระบวนการวิจัย
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน แม่แตงและแม่จิด
ระหว่างวันที่ 7- 8 กรกฎาคม 2546
ณ ศาลาประชาคม โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

เริ่มเวลา 09.30 น.

หัวข้อการพูดคุยแลกเปลี่ยน

1. สสำรวจทรัพยากรธรรมชาติจากประสบการณ์ของผู้เข้าร่วม
 - 1.1 แบ่งกลุ่มย่อยตามลุ่มน้ำ
 - 1.2 ให้อาสาสมัครในพื้นที่ แหล่งน้ำ ป่า/ภูเขา หมู่บ้าน ถนน และที่ดินทำกิน ที่สวน นา และชนิดพืช ที่ปลูก กรณีถ้ามีคนซื้อไปแล้ว ให้ใส่สัญลักษณ์ด้วย

ผลจากการพูดคุย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง

ความคาดหวัง ในการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

1. ให้รัฐประกาศยกเลิกโครงการขเหมืองลิกไนต์
2. เกิดกลุ่มองค์กรเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง อย่างจริงจัง ไม่ใช่เอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่ควรจะสร้างความเข้มแข็งให้พี่น้องอำเภอเวียงแหง เช่น กรณี กองทุนเพื่อสังคม องค์กรพัฒนาชุมชน
3. ประกาศเขตพื้นที่ป่าชุมชน ทับพื้นที่ทำเหมืองแร่
4. รัฐตรวจสอบกลุ่มนายทุนเข้ามาทำกว้านซื้อที่ดินของหมู่บ้าน
ที่ผ่านมา การทำไร่ของชาวบ้าน นายทุนซื้อที่ ปลูกพืชผัก จะถูกเลือกปฏิบัติโดยภาครัฐ จะมี การบุกรุกแล้วอ้าง เจ้าหน้าที่ไม่สามารถเข้าไปจัดการในพื้นที่ได้ จึงเกิดปัญหาการเลือกปฏิบัติ และ นายทุนไม่สามารถปฏิบัติเหมือนกับชาวบ้าน
5. จัดตั้งป่าชุมชนเกิดขึ้นทุกๆ พื้นที่ในพื้นที่อำเภอเวียงแหง

อธิบายแผนที่

ลุ่มน้ำแม่แตง ถูกประกาศให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์ อุทยานแห่งชาติเชียงดาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า คอยเชียงดาว ซึ่งมีถนนเชียงดาว – เวียงแหงกัน ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านสามารถทำมาหากิน เลี้ยงสัตว์ ซึ่ง ปัจจุบัน อาจจะเรียกได้ว่า ชาวบ้านถูกละเมิด

พื้นที่ที่จะดำเนินการ หมู่บ้านเป้าหมาย ห้วยไคร้ สามปู่ สันตวงดี ม่วงปือก แม่แพลม กองลม ปาง ปือ และพื้นที่ทำเหมืองอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของตำบลแสนไห และเปียงหลวง และพื้นที่ที่ดินอยู่ภายใน ตำบลเมืองแหง ตำบลเปียงหลวง มีชุมชนทั้งคนไทยพื้นราบ ชุมชนไทยใหญ่อาศัยอยู่ นอกจากนี้ ยังพบว่า บริเวณพื้นที่ดังกล่าว มีนายทุน ได้ทำการกว้านซื้อที่ดินไว้แล้ว เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ สามารถปลูก

พืชได้ดี เช่น การปลูกพริก คิดต่อปีประมาณ 3 ล้านบาท นายทุนที่เข้ามาขว้างซื้อ มาจากเขตลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่าง เหตุสนใจในการซื้อ เป็นจุดกองดิน และหากเหมืองไม่เกิด จะทำเป็นสวนส้ม แต่ถ้าเหมืองเกิดจะซื้อขายให้กับเหมืองลิกันไนด์ ซึ่งบริเวณดังกล่าว เรียกว่า ไร่ช้างขาว

วิทยาการสรุป

ประเด็นความคาดหวัง ดูเหมือนจะเป็นประเด็นของปัญหา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ส่วนพื้นที่เป้าหมาย ชัดเจน ทั้งหมด 7 หมู่บ้านที่จะเข้าร่วมโครงการสิทธิชุมชน ประเด็นการศึกษา ประเด็นเหมืองลิกันไนด์ กับประเด็นการจัดการป่าชุมชน

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัด

อธิบายแผนที่

ลำนํ้าห้วยโป่ง ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลม มีผืนป่าที่เป็นป่าธรรมชาติ ป่าในเขตหวงห้าม อยู่ติดกับพื้นที่ป่าของหมู่ที่ 5

ความคาดหวัง

การบริหารจัดการ การปรึกษาหารือ การเรียนรู้ใกล้ชิดกับป่า จะไม่เกิดปัญหามาก

บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ มีการปลูกป่า และดำเนินการต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พืชที่ปลูกในชุมชนส่วนใหญ่ เช่น ลิ้นจี่ ไม้แดง บริเวณต้นน้ำห้วยโก้น และมีการนุกรุกถางป่า บริเวณต้นน้ำห้วยโก้น ซึ่งมีชุมชนห้วยโป่ง ที่ผู้ช่วยดูแลรักษา และมีการร่วมกันดูแลรักษา และไม่ให้มีการขยายพื้นที่ออกไป โดยมีหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ร่วมดูแล ส่วนหมู่บ้านที่มีปัญหา บ้านห้วยโก้น ความคาดหวัง นั้นจะต้องดำเนินการให้ได้

หมู่บ้านเป้าหมาย บ้านห้วยโก้น สามมอก หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 บ้านนาบ บ้านบ่อน ห้วยโป่ง สหกรณ์แปลง 5 จุดบริเวณดังกล่าว ที่จะจัดให้มีการจัดการป่าชุมชนขึ้น

ตำบลป่าดัม ทิศเหนือ ป่าไหน ทิศตะวันออก จรดกับเวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ติดกับพื้นที่ป่าสน ป่าปลูกของรัฐ หน่วยจัดการต้นน้ำ (หน่วยห้วยโป่ง หน่วยแม่สะลม) เขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา และมีแผนที่โครงการหลวงซ้อนเข้ามา ส่วนเขตพื้นที่ป่าที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์อยู่กระจายไม่ได้รวมกัน แยกการจัดการป่าในแต่ละหมู่บ้าน

สรุป

ความคาดหวัง เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนพื้นราบ กับคนบนดอย และเกิดการรวมกลุ่มพูดคุยกัน โดยมีกลุ่มเป้าหมายในระดับพื้นที่ 5 หมู่บ้าน

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง

ความคาดหวังในอนาคต อีก 2 ปี

1. ต้องการให้ต้นไม้อุดมสมบูรณ์ทั่วทุกหลาน เพราะทุกปี ชาวบ้านมีการจัดสรรน้ำ

2. ถ้ามีป่า มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ ปัญหาแหล่งน้ำ ไม่มี เพราะเขตลุ่มน้ำแม่ละ มีฝ่ายมากกว่า 10 - 20 ฝ่าย แต่ฝ่ายคอนกรีต ยังมีอยู่ แต่ได้เสียหายไปแล้ว
3. สร้างชุมชนให้เป็นเครือข่ายดูแลรักษาทรัพยากรให้ยั่งยืน
4. สร้างกลุ่ม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเหมืองฝาย มีแก่งฝาย 7 คน และมีผู้ช่วยแก่งฝาย กลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนในระดับตำบล

แผนที่สังเขป

ป่าของตำบลแม่ละ จากลำห้วยสาขาไหลลงสู่สายน้ำแม่ปิง น้ำจากลำห้วยไหลมาสู่ที่นา ที่สวน ได้ แก่ ห้วยแก่ง ห้วยแม่ซ้าย ห้วยปางแม่ละ ห้วยปางไธสง สันป่าเกี๊ยะ บริเวณต้นน้ำ ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ละ ลำห้วยแม่ละ อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ

ป่าชุมชน ที่อยู่บนตอย จะมีป่าเมี่ยง ปางกลาง ปางโน บ้านแก่งปิ่นเต้า โชนกลาง ห้วยใจ แม่ละ แม่ซ้าย ปางตาด ปางใหม่ ป่าโหล และแม่ละ บ้านจอมคีรี ปางฮ่าง ปางไธสง สันป่าเกี๊ยะ เต็นหญ้าขัด เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ป่าชุมชนสบคาบ ปางมะโอ หมู่ที่ 4 ห้วยใจ ปางแม่ซ้าย อยู่บริเวณต้นน้ำ และเขต โชนพื้นที่ ในเขตยางฟุ้งโป่ง ป่าชุมชนจอมคีรี เพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นสายน้ำแม่ละ ไหลบรรจบกับสายน้ำแม่ปิง ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ละ มีหน่วยงานของเจ้าหน้าที่ตั้งอยู่มากมาย พื้นที่ทั้งหมด 1,350 ไร่

โครงการวิจัย สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ

โดย คุณวราลักษณ์ ไชยทัพ

บททวนชื่องานวิจัย ความเข้าใจในเรื่องของสิทธิชุมชน ประเพณีพื้นฐานในภาคเหนือ มีระบบที่ ชุมชนคอยจัดการอยู่ ที่มีอยู่เดิม แต่รัฐเข้ามา และมาคว้ามืออยู่หรือไม่

เมื่อดูความคาดหวัง 3 กลุ่ม

1. เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มาศึกษาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งผู้เข้าร่วมเห็นว่า น่าจะเป็นไปได้
2. อยากเห็นกลุ่มเกิดขึ้น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน
3. การพูดคุยไม่ได้เป็นลักษณะเฉพาะหมู่บ้าน พื้นที่ น่าจะเกิดเครือข่าย ที่จะชวนกันรักษา ทรัพยากรในลุ่มน้ำ ที่น่าจะเกิดขึ้นได้
4. เกิดป่าอุดมสมบูรณ์ ต่อเมื่อเกิด 1-3 เป็นเป้าหมายระยะยาวต่อไปจาก 2 ปีครึ่ง
5. เกิดการตรวจสอบนายทุน อยู่ที่ชาวบ้าน งานวิจัยทำให้ชาวบ้านเข้มแข็งพอที่จะทำให้เกิดการ ตรวจสอบกับรัฐหรือไม่

งานวิจัยเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเท่านั้น

ทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัย

ที่ผ่านมา รัฐจะทำโครงการพัฒนา จะต้องมีการทำการศึกษาก่อน เช่น การวิจัยสาธารณสุข เริ่มจาก การลงไปสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล คนภายนอกเป็นหลัก จะมีการจัดส่งเจ้าหน้าที่ลงไป และถึงพบ ปัญหาสุข

ภาพ ศึกษาปัญหา สอดถามจากคนในหมู่บ้าน คนภายนอก ตั้งคำถาม ตั้งประเด็นไว้ หน้าของคนภายในหมู่บ้าน ทำหน้าที่ในการตอบคำถาม บางครั้งอาจจะเก็บทรัพยากรบางอย่างไป ไปวิเคราะห์ในห้องวิทยาศาสตร์ คนภายนอกนำมาวิเคราะห์เองและสรุปออกมา และวิเคราะห์ว่า คนภายนอกเป็นอย่างไร และเสนอให้กับหน่วยงาน

เช่น กรณีโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ นำมาวิเคราะห์เองแล้วมีโครงการพัฒนามาลง วิธีการประกาศเขตอุทยานฯ โดยการซื้อที่ดินคอปเตอร์ โดยมีกฎหมายอุทยานฯห้าม ห้ามตั้งแต่ก่อนดิน ใบไม้ ทั้งนี้เพราะไม่ได้เอาตัวชาวบ้าน ปัญหาชาวบ้านมากำหนดงานพัฒนา แต่เป็นการคิดมาจากภายนอก

งานวิจัยสมัยใหม่ เริ่มเห็นความสำคัญมากขึ้น เริ่มพูดการมีส่วนร่วม เป็นนักวิจัย ที่มีการทำงานร่วมกันโดยทีมวิจัยภายนอก กับทีมวิจัยชาวบ้าน และการทำการศึกษาร่วมกัน ไม่ได้เกิดจากทีมวิจัยภายนอก แต่เป็นการคิด ร่วมวิเคราะห์ว่า สถานการณ์ปัญหาของเราในพื้นที่คืออะไร นำมากำหนดช่วยกันดูว่า การหาทางแก้ไขปัญหา ควรจะหาข้อมูล มาพร้อมกับการศึกษาร่วมกัน ซึ่งชุมชนมีกลุ่ม มีองค์ความรู้ มีระบบการจัดการดั้งเดิมอยู่ การใช้ประโยชน์จากป่า น้ำ ยังมีมาตั้งแต่อดีต มาชวนกันศึกษา แก้ไขปัญหาโดยชุมชน ไม่ใช่จากคนภายนอก

เพราะฉะนั้น คนที่จะมาร่วมกันแก้ไขปัญหาคือ คนในชุมชนทั้งหมด ฉะนั้น เน้นการร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหานี้ น้ำ ป่า มาร่วมกำหนดความสำคัญ ว่าจะร่วมกันดำเนินการอย่างไร

ผลการศึกษา มาปรึกษาหารือ เพื่อแนวทางการแก้ไขปัญหาวางหน้าต่อ มาชวนกันทำต่อ ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในวันนี้ มาศึกษา คิด ร่วมกันว่า จะทำอะไรกันบ้าง

การศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน

งานวิจัยเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะนำมาเสริมกระบวนการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหของชุมชน เพื่อค้นหาผู้นำ และค้นหาศักยภาพของชุมชนที่อยู่

- 1) ค้นหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหและพัฒนา
- 2) สนับสนุนความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์การชุมชน
- 3) งานวิจัยเสริมการทำงานในแต่ละชั้น

งานวิจัย

- 1) หลังจากการดำเนินงานแล้ว ต้องเขียนออกมาเป็นผลของการวิจัย เช่น กรณีผลกระทบจากเหมืองลิกไนต์ จะทำให้เกิดผลกระทบกับชุมชนและเอางานวิจัยอธิบายการแก้ไขปัญห
- 2) งานวิจัยเป็นงานเสริมที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการกระบวนการวิจัย เชิงปฏิบัติการ

กำหนดการอบรม

วันที่ 7 ช่วงเช้า	ทำความรู้จักกันไปแล้ว ทำความรู้จักพื้นที่ การวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ การวางแผนแบบมีส่วนร่วม
ช่วงเย็น	กำหนดเป้าหมายระยะยาว ระยะสั้น

วันที่ 8

ช่วงเช้า นำเสนอผลการกำหนดเป้าหมาย
วิเคราะห์โจทย์การศึกษาร่วมกัน

ช่วงบ่าย แบ่งกลุ่มทำแผนงานในรายละเอียด
เสนอแผนงาน และแนวทางการทำงานร่วมกันต่อไป
นัดหมายกิจกรรมต่อไป

นำเข้าสู่เนื้อหา "การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน"

โดยจัดรูป ดิน น้ำ ป่า คน/ครอบครัว สัตว์เลี้ยง

แล้วให้ผู้เข้าร่วมเวที เลือกว่า ตนเองผูกพันหรือชอบกับตนเองมากที่สุด ผล

ดิน	น้ำ	ป่า	คน/ครอบครัว	สัตว์เลี้ยง
3	2	6	2	3

พร้อมกับอธิบายเหตุผล ทำไมถึงเลือก "ป่า"

- 1) สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง
- 2) ไม่มีป่า ไม่มีน้ำ
- 3) ไม่มีป่า ไม่มีชีวิต
- 4) ป่าสร้างประโยชน์คุณค่า มหาศาล ให้อากาศ น้ำ และทำให้จิตใจชาวบ้านดีไปด้วย

พร้อมกับอธิบายเหตุผล ทำไมถึงเลือก "น้ำ"

- 1) น้ำมีประโยชน์หลายอย่าง มีป่าก็ต้องน้ำ ถ้าไม่มีน้ำ ก็ไม่มีป่า
- 2) หด้อยเลี้ยงชีวิต เช่น อาหาร

พร้อมกับอธิบายเหตุผล ทำไมถึงเลือก "ที่ดิน"

- 1) มีที่ดินเป็นนายของตนเอง เป็นฐานอาชีพ การพึ่งพาตนเอง
- 2) สิ่งมีชีวิตทุกอย่างอาศัยอยู่บนพื้นดิน ที่อยู่ที่ทำกิน ต้องอาศัยที่ทำกิน
- 3) คนเราทุกคน มีที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย จะขาดที่ทำกินที่ดินไม่ได้ ถ้าไม่มีที่ดิน ไม่มีสิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่ สามารถนำมารวมเป็นจุดเดียวได้

พร้อมกับอธิบายเหตุผล ทำไมถึงเลือก "ครอบครัว/คน"

- 1) การพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะครอบครัว อยู่ร่วมกัน
- 2) มีวิถีชีวิตที่อาศัยและสัมพันธ์กับธรรมชาติ

พร้อมกับอธิบายเหตุผล ทำไมถึงเลือก "สัตว์เลี้ยง"

- 1) เป็นสัตว์ที่แข็งแรง และใช้ประโยชน์มากมาย เช่น อาหาร ทั้งปุย
- 2) เป็นสัตว์ที่หล่อเลี้ยงคนเราจนถึงทุกวันนี้
- 3) คำว่า "ควาย" บางคนอาจจะคิดว่า เป็นสัญลักษณ์ของคน ง่าย มีหน้าที่การงาน ไม่เกียจคร้าน มีความซื่อสัตย์

สรุปจากวิทยากร การเลือกภาพใด ภาพหนึ่ง เป็นความคิดที่แตกต่าง หลากหลาย และเห็นทัศนคติที่เรามองไม่เห็น ซึ่งเป็นตัวอย่าง ที่จะแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วม ทำให้เห็นความแตกต่าง มุมมองเพิ่ม

สมมติว่า วันหนึ่งหมู่บ้านของเรา มีเจ้าหน้าที่มาบอกว่า ขณะนี้หมู่บ้านเราอยู่ในเขตอุทยานฯ ตั้งแต่ที่นี่ไป ห้ามใช้ประโยชน์จากป่า จะมาประกาศและใส่กุญแจไว้หรือแม้กระทั่งเข้าในเขตพื้นที่ต้องจ่ายเงิน ถามว่า อยู่ได้หรือไม่ หรือมีป่า ให้อู่น้ำ แต่ต่อไป จะต้องใช้น้ำ ต้องมาวัดคิดเป็นมิเตอร์ เชื้อนมาขึ้น คิดค่าใช้น้ำ ในขณะที่เราใช้น้ำ เราต้องการน้ำมาดื่ม มีการว่าจ้างงาน มีนายทุนมากว่าวันซื้อที่ดิน รับจ้างนายทุน

แล้วรูปภาพ 5 ภาพนี้สัมพันธ์กันอย่างไร

ป่า น้ำ ที่ดิน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คนจะต้องเข้าไปดูแล ป้องกันคนภายนอก เข้ามาตัดไม้ ทำแนวกันไฟ และสัตว์ป่าก็สามารถเข้าป่าหาอาหารได้ คนมีมากขึ้น ที่ดิน แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า ทำให้ที่ดินไม่พอกิน การปลูกพืช อดีตเป็นการแลกเปลี่ยนพืช ผัก

หลังจากนั้น ได้แบ่งกลุ่มเป็นรายลุ่มน้ำ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม ลุ่มน้ำแม่ปิง ประเด็นสถานการณ์ปัญหาการจัดการป่า ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ประเด็นสถานการณ์ปัญหา การจัดการที่ดินและลุ่มน้ำแม่จัต ประเด็นสถานการณ์ปัญหาการจัดการน้ำ ใช้เวลา 45 นาที

การนำเสนอจากการแบ่งกลุ่มย่อย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง

มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงบ้าง เข้ามาเมื่อไหร่ ส่งผลกระทบอย่างไร

มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาวขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา ทำให้ชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่นเข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ อีกทั้งชาวบ้านมีการจัดการป่าชุมชน แต่ทางหน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ไม่เห็นด้วย แต่ด้วยการเจรจา และทำความเข้าใจร่วมกัน ทำให้เกิดความร่วมมือของชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ

ส่วนเรื่องการครอบครองที่ดินในเขตป่า มีนายทุนเข้าไปกว้านซื้อที่ดินในเขตป่า ถ้าสอบถามว่า มีความเห็นด้วยหรือไม่ มีความไม่เห็นด้วย เพราะที่ชาวบ้านเคยอยู่ เคยทำมาหากิน ไม่มีที่ดินทำกิน จึงมีความจำเป็นจะต้องอพยพลงมาอยู่ข้างล่าง

ประเด็นการจัดการป่าชุมชน

อดีต เป็นป่าที่แน่นหนา อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารทุกชนิด
ปัจจุบัน สิ่งที่เป็นอดีตได้เลือนหายไป จาก

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัต (อำเภอพร้าว) วิเคราะห์เรื่องการจัดการน้ำ

อดีต มีน้ำอุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็น หอย ปู ปลา อดีตมีน้ำปนเปื้อน ไม่มีการ
แย่งชิงน้ำกัน มีระบบเหมืองฝายดั้งเดิม พร้า มีฝายคอนกรีตไม่เท่าไร อดีตใช้เพื่อยังชีพ ครอบครัวยัง
มีการแลกเปลี่ยน ไม่มีการซื้อขายเชิงพาณิชย์

ปัจจุบัน มีการแย่งชิงน้ำ น้ำไม่พอใช้ มีการทำการเกษตรไม่จำกัดฤดูกาล มีการแย่งการใช้น้ำ คน
บนดอยใช้น้ำมากขึ้น เพราะต้องปลูกพืชจำหน่าย มีการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น การใช้ยาฆ่าแมลงอย่างต่ำ ไม่
เกิน 5 แกลลอนต่อ 1 ครอบครัวยัง และน้ำมีสารปนเปื้อน จากการพังทลายของหน้าดิน

ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ วิเคราะห์จากเรื่องน้ำ

ช่วงเวลา	สิ่งที่เกิดขึ้น
ก่อนปี 2520	- แหล่งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ สะอาด ไม่มีมลพิษ สัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ - ชาวบ้านหาปลาแค่พอกิน ไม่จับปลาเพื่อขาย - มีการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย มีการช่วยกันลงเหมือง ซ่อมฝาย ทุกปีและมีการเลี้ยงผีฝาย
ปี 2520	- สาธารณูปโภคพื้นราบเริ่มเข้าสู่ชุมชน ไฟฟ้า ถนน - ชาวบ้านเริ่มกู้เงิน ธกส. มาทำนาเพื่อขายและเริ่มใช้ควายเหล็กไถนา ทำ นาพื้นที่มากขึ้น
ปี 2524 - 2527	ฝายคอนกรีตเข้ามาแทนที่ระบบเหมืองฝาย ชาวบ้านเริ่มสนใจความสะดวก ของการมีฝายคอนกรีตมากกว่าระบบเหมืองฝายของตนเอง
ปี 2530 เป็นต้นมา	ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งที่ราบและบนดอย ชาวบ้านปลูกหอมใหญ่ ปี 2530 มันฝรั่ง ปี 2537 ชาวบ้านปลูกข้าวโพดหวาน ปี 2536 - 2538 ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วแระ 2540
ปัจจุบัน	- ขาดแคลนน้ำ มีการแย่งชิงน้ำทำการเกษตร เนื่องจากการขยายพื้นที่ เพาะปลูก - น้ำปนเปื้อนสารเคมีทำการเกษตร สัตว์น้ำเริ่มสูญหาย ที่มีอยู่ก็เน่าเป็นแมลง มักจับสัตว์น้ำโดยใช้ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต ต้องซื้อสัตว์น้ำจากตลาด - ฝายไม่หายไป มีแต่ฝายคอนกรีต แต่ยังมีผีเลี้ยงผีฝายอยู่ - เยาวชนอายุตั้งแต่ 20 ปีลงมา ไม่สนใจเรื่องเหมืองฝายอีกแล้ว - ชาวบ้าน 90% เป็นหนี้สินและส่วนใหญ่ยากจน แย่งชิงกันทำมาหากิน - คนติดเหล้า ติดยา อบายมุขมากขึ้น

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง

วิเคราะห์เรื่องประเด็นที่ดิน

อดีต การทำมาหากินไม่ต้องปลูก ยาฆ่าแมลง ไม่มีปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัย ความเอื้ออาทร ไม่ต้องแย่งชิงกัน สมัยปี พ.ศ. 2510 จากนั้นมีนายทุนเริ่มเข้ามา เกิดผลกระทบขึ้นมา พืชที่ปลูก ปลูกข้าว ปลูกอ้อย ปลูกพืชหลายชนิด ถนน ไฟฟ้า ยังไม่มี มีการแบ่งพืช ผัก แลกเปลี่ยนกัน

ปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2530 เหตุการณ์เกิดขึ้นมา ความเจริญเข้ามา การไฟฟ้า ถนน รัฐเข้ามา การพืชเศรษฐกิจ มีหน่วยงานราชการ ธกส. ส่งเสริมด้วยการปลูก จัดซื้อหาอะไรได้ง่ายขึ้น ทั้งถั่วแขก มีการแก่งแย่งที่ดินเกิดขึ้น อดีต ปลูกพืช ด้วยต้นทุนที่ต่ำ ก็สามารถปลูกได้ แต่เมื่อมีการปล่อยระบบเงินกู้ ทำให้ต้องใช้ทุนเพิ่มขึ้น และความต้องการที่ดินเพิ่มขึ้น ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มขึ้น สารเคมี บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น หนี้สินเพิ่มขึ้น ราคาพืชผล จากการที่ปลูกพืช ทางบริษัทตลาดภายนอกเข้ามาตราค่ากันเอง การเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย อดีต สามารถปล่อยได้ตามไร่ สวน บนตอย ไม่มีการฆ่าแมลง ปัจจุบัน ถ้าจะทำนา ต้องมาจ้างคนแคว่ทางหญ้าออก

ปี พ.ศ. 2541 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มีกฟผ. เข้ามาทำการเหมืองลิกไนต์ มีนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้ชาวบ้านมีปัญหาเกิดขึ้นมา ทำการเหมืองแร่ ชาวบ้านบุกรุกป่า เพื่อเอาที่ดินขายให้กับ กฟผ. มีการล่าเซตแดน เกิดความแตกแยก ชิงดี ชิงเด่น ขายให้นายทุน บางพื้นที่ มีการปลูกส้ม ปลูกพริก ไร่ที่ดิน และเกิดน้ำเสีย

เช่น กรณีที่ชาวบ้านเข้าไปหาเห็ด หน่อหรือแมลงบางชนิด กลับถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จับ และเมื่อนายทุนเข้ามาทำไม้เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ทำอะไร

สรุปจากวิทยากร

ป่าของรัฐที่ถูกประกาศ ถึงแม้จะถูกประกาศ แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษา ก็สามารถเข้าไปหาเห็ด หน่อไม้ ได้ และพื้นที่ปลูกป่า หรือนโยบายการปลูกป่า เป็นลักษณะของป่าสน เป็นต้นไม้เข้าแถว เมื่อเปรียบเทียบกับหนองธรรมชาติมีความแตกต่างกัน สำนากมากขึ้น

วิเคราะห์ผลของการเปลี่ยนแปลงอดีต - ปัจจุบัน

1) อะไรที่หายไปหรือลดลง

- ระบบเหมืองฝายดั้งเดิมลดลง ยังอยู่หรือหายไป เช่น กรณีลุ่มน้ำแม่แดง ลดลงแทบจะหายไป
- ความร่วมมือของชาวบ้าน เกื้อกูลกันเริ่มหายไป แบ่งปันกันเริ่มลดลง
- พืชผัก ผลไม้ป่า สมุนไพร สัตว์ป่า / สัตว์น้ำลดลง เช่นอดีตปู ปลา มีหลายชนิดเริ่มลดลง
- ความเชื่อ ความรู้พื้นบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้าน

2) อะไรที่เพิ่มขึ้นหรือเข้ามาใหม่

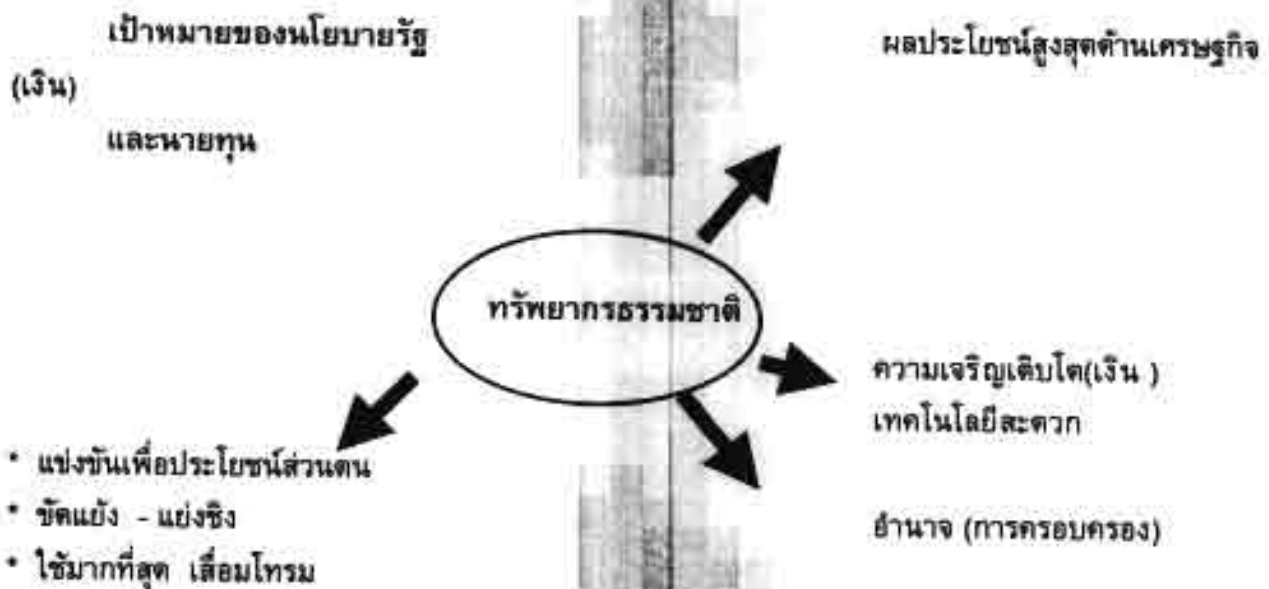
- ความเจริญ ถนนไฟฟ้า ความสะดวก สมาย
- ความต้องการ ความอยากมี อยากได้เป็นของตนเอง ความฟุ้งเฟ้อ
- สารเคมี เทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องมือเกษตร พันธุ์พืช
- เงินทอง ข้าวของ ทันสมัย หนี้สินเพิ่มขึ้น

- การแข่งขัน แย่งชิง ชัดแจ้ง

หลังจากนั้นวิทยากร ได้ให้ผู้เข้าร่วมเรียงลำดับ ของสิ่งที่เพิ่มขึ้นเข้ามาใหม่

- ความเจริญ ถนนไฟฟ้า ความสะดวกสบาย
- ความต้องการ ความอยากมี อยากได้เป็นของตนเอง ความฟุ้งเฟ้อ
- สารเคมี เทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องมือเกษตร พันธุ์พืช
- เงินทอง ข้าวของ ทันสมัย หนี้สินเพิ่มขึ้น
- การแข่งขัน แย่งชิง ชัดแจ้ง

แล้ว สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเริ่มลดลง บางพื้นที่มีนายทุนเริ่มเข้ามา รัฐเริ่มเข้ามาพัฒนา ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ นายทุนเข้ามาพัฒนาให้เกิดความเจริญมากขึ้น ฉะนั้น ชุมชนท้องถิ่น ต้องมาร่วมกัน ร่วมกันรื้อฟื้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมาได้อย่างไร ทำให้ชุมชนเจริญ ไม่เป็นหนี้สิน รักใคร่ ปองดองกัน รัฐชุมชน เข้าใจกัน

เป้าหมายการใช้ทรัพยากรของชุมชน

ทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน ลูกหลานเติบโตขึ้นมา ต้องไปหากินในเมือง เพราะฉะนั้น เราจะใช้ประโยชน์ หรือรู้พื้นอะไรให้ชุมชนจริงๆ เพื่อนำมาวางแผนการแก้ไขปัญหา ในพื้นที่ ให้เราอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

ปิดการอบรมวันที่ 7 กรกฎาคม 2546 เวลา 17.00 น.

สรุปการอบรมกระบวนการวิจัยโครงการสิทธิชุมชน ศึกษา ภาคเหนือ

วันที่ 8 กรกฎาคม 2546

ณ ศาลาประชาคม อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ภาคเช้า

ทางวิทยากร ให้ผู้เข้าร่วมอบรม ได้แบ่งกลุ่มตามหมู่บ้าน เพื่อกำหนดเป้าหมาย ทั้งเป้าหมายระยะยาว และเป้าหมายระยะสั้น

ผลของการแลกเปลี่ยน ดังนี้

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง อำเภอเวียงแหง

เป้าหมายระยะสั้น 2 ปี

1. กลุ่มองค์กรเครือข่าย /ขยายเครือข่ายดิน น้ำ ป่า ให้องค์กรเครือข่ายเกิดขึ้นและเข้มแข็งจริงๆ เกิดกลุ่มที่เกิดจากจิตสำนึกในการรักษาดินฐานบ้านเกิด
2. ทรัพยากร /กลุ่ม / องค์กรเครือข่ายในพื้นที่สามารถเข้าไปจัดการดูแลรักษาและมีอำนาจต่อรองกับภาครัฐในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ยั่งยืน เช่น การจัดการป่าชุมชน
3. คน / สร้างคน ให้มีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรฯ ทำให้เกิดความรู้และจิตสำนึกในการวางแผนรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสมดุลและยั่งยืน
4. องค์ความรู้ สามารถให้ชาวบ้านเรียนรู้และนำองค์ความรู้มาใช้ประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน และสามารถนำ มาจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่สืบต่อลูกหลานต่อไป

ระยะยาว 5 ปี

1. ให้ภาครัฐประกาศยกเลิก โครงการเหมืองลิกไนต์ไม่ให้เกิดขึ้น
2. ป่าชุมชน เกิดขึ้นทุกหมู่บ้านในพื้นที่อำเภอเวียงแหง และพื้นที่ป่ายังทับพื้นที่เหมืองลิกไนต์
3. ให้ยกเลิกเขตป่าอนุรักษ์และให้ชุมชนดูแลรักษา ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยภาครัฐ เป็นเพียงหน่วยงานกำกับดูแลชาวบ้านและไม่ใช้การควบคุมงบประมาณ
4. สามารถผลักดันนายทุนออกจากพื้นที่อำเภอเวียงแหง

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่งัดเป้าหมายระยะยาว

1. ให้คนในชุมชน มีความตระหนักและรู้จักคุณค่าของป่าธรรมชาติ ช่วยกันรักษาและหวงแหนป่า ดูแลให้มีความอุดมสมบูรณ์
2. มีน้ำใช้เพียงพอต่อการทำการเกษตร แม่น้ำสาคลองมีความสะอาด
3. ทุกหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำป่าชุมชน
4. มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

เป้าหมายระยะยาวสั้นกลุ่ม / เครือข่าย

1. สร้างกลุ่ม และเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านเป้าหมาย หมู่ที่ 10 หมู่ที่ 11 เรื่องต้นน้ำ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 เรื่องป่าชุมชน และทุกๆ หมู่บ้านของตำบลป่าดุ่มเข้ามามีส่วนร่วมด้วย
2. กลุ่มเครือข่ายกระจายความรู้ให้กับประชาชนในท้องถิ่น

คน

1. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันไม่ว่าจะเป็น สตรี เยาวชน ภิภษุ สามเณร ผู้นำเมือง ฝ่าย เกษตรกร หมอเมือง ผู้นำชุมชน หน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานของรัฐ
2. วางแผนร่วมกัน ให้ความรู้กับกลุ่มเป้าหมายด้านกฎหมาย รัฐธรรมนูญ สิทธิชุมชน เกิดกลุ่ม เกิดองค์กร และมีเครือข่ายร่วมกัน เพื่อดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ทรัพยากร

1. อนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำ พืชสมุนไพร ในการอนุรักษ์สัตว์น้ำ จะทำตั้งแต่บริเวณหน้าฝายต้นลานขึ้นไป เป็นรัศมียาวประมาณ 1 กิโลเมตร ส่วนสมุนไพรจะทำกินในพื้นที่เขตป่าของ หมู่ที่ 10,11
2. มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลรักษาป่า น้ำ สัตว์น้ำ และมีการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาใช้

องค์ความรู้

1. มีการศึกษาการใช้สมุนไพรจากหมอเมือง หมอผี
2. ศึกษาความรู้ในการใช้เหมืองฝาย
3. จารีตประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น
4. จัดการความขัดแย้งในชุมชน

วัตถุประสงค์ (เป้าหมายระยะสั้น)

1. เกิดกลุ่มและเครือข่ายระหว่างชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำ และป่าชุมชนในระดับตำบลเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ตัวชี้วัด

1. เกิดกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนตำบลป่าตุ่ม (สมาชิกหมู่บ้าน)
2. เกิดกลุ่มในการดูแลรักษาป่า และป่าชุมชนในหมู่บ้าน หมู่บ้าน (ได้แก่.....)
3. เกิดแผนการจัดการป่า น้ำของเครือข่ายโดยการมีส่วนร่วมของคนทุก ๆ ชุมชน
4. เกิดผู้นำชุมชนทั้งสตรี เยาวชน พระผู้นำเหมืองฝาย หมอเมือง เกษตรกร ที่สามารถจัดการเรียนรู้ สร้างความตระหนักแก่คนในชุมชนในเรื่องกฎหมาย นโยบาย สิทธิชุมชน และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ตัวชี้วัด

1. มีแกนนำชุมชนที่หลากหลายกลุ่ม อย่างน้อยชุมชนละ คน ที่สามารถให้ความรู้ และจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความตระหนักแก่คนในชุมชนได้ (ในเรื่อง ...)
2. มีเวทีและกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในชุมชน

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงเป้าหมายระยะยาว

1. ให้เกิดกลุ่มรวมพลัง 8 หมู่บ้านหลัก กับ 6 หย่อมบ้านเท่ากับ 14 ชุมชน
2. ป่าอุดมสมบูรณ์และน้ำมีคุณภาพอาบได้กินได้
3. เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานต่างๆ

เป้าหมายระยะสั้น

1. กลุ่มเครือข่ายดิน น้ำ ป่า
 - 1.1 บ้านปางมะโอ
 - 1.2 บ้านห้วยโจ้
 - 1.3 บ้านป่าบง
 - 1.4 บ้านปางไธสง ปางฮ้าง
 - 1.5 บ้านแม่ทะ
 - 1.6 บ้านแม่ซ้าย
2. กลุ่มคน สร้างกลุ่มคน
 - 2.1 กลุ่มเยาวชน
 - 2.2 กลุ่มอาชีพ
 - 2.3 กลุ่มเหมืองฝาย
 - 2.4 กลุ่มป่าชุมชน

3. ทรัพยากร

- 3.1 การศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่า

3.2 พืชสมุนไพร

3.3 ศึกษาการใช้ผ้า ระบบเหมืองฝาย

3.4 กิจกรรมฟื้นฟูป่า ทำแนวกันไฟ ตรวจป่า ปูปลูกป่า ตัดไฟป่า

4. องค์ความรู้

4.1 ถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร (หมอยา)

4.2 สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี เช่น เลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีฝาย บวชป่า

4.3 ศึกษาความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น ความเชื่อต่างๆ

หลังจากนั้นได้มีการแบ่งกลุ่มย่อยตามลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดโจทย์การศึกษา และแจกจ่ายละเอียดแผนงาน

โดยมีข้อสรุปผล ดังนี้

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จิด

วัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ของตนเอง มีเท่าไรหมดไปหรือไม่ ใช้หมอยาอย่างไร ขนาดไหน จะทำให้ชาวบ้านรับรู้ ว่า ในกรณีของทรัพยากรมีมากน้อยขนาดไหน (*)

ตัวชี้วัด

1. ตั้งตัวแทนเข้ามาร่วมในการแก้ไขปัญหา ตั้งคณะทำงานเป้าหมาย 5 หมู่บ้าน

*2. เพิ่ม มีกลุ่มคน ที่หลากหลายเข้ามามีส่วนร่วม สามารถเข้าใจ มีความรู้เรื่อง

สิ่งที่ต้องศึกษา

1. ค้นหาสาเหตุ ข้อขัดแย้งคนต้นน้ำ ปลายน้ำ

1. ค้นหาสถานการณ์ในชุมชน สถานการณ์ภายนอกกระทบชุมชน

2. การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

3. การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การจัดการประเพณี รวมไปถึงปัญหาของชุมชน

กิจกรรม

1. ตั้งเวทีเรียนรู้ของชุมชนต้นน้ำ ปลายน้ำในแต่ละหมู่บ้าน

2. มาจัดเวทีใหญ่ในระดับเครือข่าย ต้นน้ำ ปลายน้ำ ดำเนินการในระยะเวลา 6 เดือน

3. ศึกษาฐานลุ่มน้ำแม่จิดข้าง คูแตรรักษาอย่างไร แก้ไขปัญหาอย่างไร

4. จัดเวทีสรุปการเรียนรู้ดูแลลุ่มน้ำแม่จิด

5. ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยการสัมภาษณ์

กลุ่มเป้าหมาย 5 หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2. การสร้างเสริมการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำเดียวกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ตัวชี้วัด

1. คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น
สิ่งที่ต้องศึกษา

1. การจัดการทรัพยากรของชุมชน
2. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรฯ
3. องค์ความรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของชาวบ้าน

กิจกรรม

1. สัมมนาด้านกฎหมายนโยบายการจัดการทรัพยากร
2. จัดเวทีแนวทางการแก้ไขปัญหา
3. สัมภาษณ์ สอดถาม การใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกัน
4. กิจกรรมในการจัดการ (เช่น การดับไฟฟ้า การทำแนวกันไฟ การปลูกพืชเสริมในป่าชุมชนที่ดูแลรักษาไว้)

กลุ่มเป้าหมาย พื้นที่ 5 หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเกิดกลุ่มเครือข่ายและชุมชน ในการดูแลรักษาทรัพยากรลุ่มน้ำ

แม่จิด

ตัวชี้วัด

1. เกิดกลุ่มระดับหมู่บ้าน มี 4 หมู่บ้าน ไต้งฮา ห้วยกู่ ปาง
2. การจัดการน้ำ 5 หมู่บ้าน หมู่ที่ 5 ,7 ,10,11 ตำบลเวียง
3. เครือข่ายระดับลุ่มน้ำ แผนการจัดการทรัพยากรระดับลุ่มน้ำ

สิ่งที่ศึกษา

1. การจัดการป่าของแต่ละหมู่บ้าน เข้าไปใช้รักษา พื้นฟู
2. การจัดการดิน น้ำ ป่าระดับหมู่บ้านและเครือข่าย

กิจกรรม

1. การศึกษาข้อมูลการจัดการป่า น้ำ
2. การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการป่า น้ำ
3. เวทีทำแผนการจัดการป่า น้ำ ระดับหมู่บ้าน ลุ่มน้ำ (แผนครอบคลุมไปถึงกฎเกณฑ์ขอบเขต)
4. ดูแลฟื้นฟู เสริมรายได้ให้อย่างยั่งยืน

กลุ่มเป้าหมาย 5 หมู่บ้าน

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง

ตัวชี้วัด

1. เกิดการรวมกลุ่มศึกษาปัญหาต่างๆ

2. เกิดแผนการดูแลทรัพยากรของชุมชน
 3. เกิดการจัดการป่าชุมชน
 4. ชุมชนได้แผนการจัดการ เพื่อรองรับโครงการพัฒนาของรัฐ
- สิ่งที่ต้องเรียนรู้

1. เรียนรู้สิทธิชุมชนตามกฎหมาย
2. เรียนรู้ร่วมพ.ร.บ.ป่าชุมชน
3. ศึกษาการพัฒนาเมืองลิกไนต์ ข้อมูลเหมืองแร่ และผลกระทบ
4. ศึกษาปัญหาที่ดิน บ้านกองลม เพื่อศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น
5. ศึกษาปัญหาการใช้น้ำ

กิจกรรม

1. จัดเวทีเรียนรู้
2. การกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนให้ชัดเจน
3. เวทีสาธารณะ (นักวิชาการ ชาวบ้านร่วม)
4. เวทีศึกษาผลกระทบจากโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์
5. การจัดศึกษาดูงาน บ้านทุ่งยาว จ.ลำพูน
6. ศึกษาดูงานชุมชนที่ได้รับผลกระทบ
7. จัดเวทีวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ เพื่อนำมาเป็นแนวทางการศึกษาและการใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา
8. การจัดเวทีในเชิงลึก

กลุ่มเป้าหมาย 7 หมู่บ้าน

วิเคราะห์ร่วมกันประเด็นเหมืองลิกไนต์ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง

การศึกษาเพื่อมาต่อสู้หรือยันกับโครงการเหมืองลิกไนต์แต่เมื่อย้อนดูกิจกรรมแล้วไม่มีกิจกรรมเกิดขึ้น มีกิจกรรมไหนบ้างที่จะนำข้อมูลมาได้

คำถามคือว่า ไม่ควรมาสร้างเพราะ อะไรบ้าง ข้อมูลที่จะมาบอกคือ ชุมชนอยู่อย่างไรมาก่อน ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอะไรมาก่อน ได้คุณค่า หรือประโยชน์อย่างไร

1) ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไรบ้าง บ้านไหน ใช้ประโยชน์อย่างไร

2) ชาวบ้านดูแลจัดการทรัพยากรที่ดินและน้ำอย่างไรบ้าง

โครงการนี้ จะทำการศึกษารึ้นมาอย่างไร ที่ไหนบ้าง จะเอาทุกหมู่บ้านหรือไม่ ข้อมูลที่จะนำมาได้

เช่น กรณีห้วยไคร้ ไม่ควรสูญเสียป่า ด้วยเหตุผลเพราะอะไร

กรณีจะทำทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ควรจะมองผลประโยชน์ที่คุ้มค่าจากการจัดการทรัพยากร

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง

สิ่งที่ต้องศึกษา

1. ข้อมูลระบบเหมืองฝาย

2. การเปลี่ยนแปลงระบบเหมืองฝาย พันธุ์พืช สัตว์

กิจกรรม

1. การศึกษาชุมชน

2. การค้นหาแกนนำ อาสาสมัครเพื่อเข้าไปทำงานในชุมชน

3. การอบรมทีมอาสาสมัครที่จะคอยประสานงานหรือร่วมเรียนรู้

4. การจัดเวทีเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุปัญหา

5. การวิเคราะห์กลุ่มป่า การจัดการน้ำ

6. การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ แกนนำ ทีมวิจัย

7. เวทีเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แม่ 14 หมู่บ้าน

8. การศึกษาผลผลิตจากป่า น้ำ ทรัพยากรในเขตป่าชุมชน พรรณพืช สัตว์

ระยะเวลา 6 เดือน

พื้นที่เป้าหมาย 6 หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ ที่ 2 เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
ตัวชี้วัดมีกิจกรรมเพื่อดำเนินการในชุมชน

สิ่งที่ศึกษา

1. ศึกษาจากการลงมือปฏิบัติ จากสถานการณ์จริง

กิจกรรม

1. การลงมือปฏิบัติ การจัดการป่า การแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา เสริมสร้างพัฒนาผลผลิตแปรรูป
สมุนไพร ศึกษาความหลากหลายพันธุ์พืช ไม่น้อยป่า

2. การจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แมะ

การศึกษา

1. การใช้ประโยชน์จากป่า ดิน น้ำ
2. ผลกระทบจากการใช้ที่ดิน สารเคมี
3. ปัญหาทรัพยากรโดยรวม
4. ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา

กิจกรรม

1. เวทีศึกษาข้อมูลทั้งหมด
2. เวทีนำเสนอข้อมูล
3. การสังเคราะห์
4. เวทีทำแผน
5. เวทีนำเสนอทั้งลุ่มน้ำ

กลุ่มเป้าหมาย 14 หมู่บ้าน ชุมชนที่เข้าไปจัดการ 6 หมู่บ้าน ประกอบด้วย แม่ทะ ปางม ห้วยไจ้ แม่ซ้าย ปางมะโฮ และหมู่ที่เหลื่อเป็นหมู่บ้านขยาย
แผนกิจกรรมจะสร้างการเรียนรู้ไปทุกกลุ่มพื้นที่ และการขยายกลุ่มคนขยายไปทุกลุ่มน้ำ และแต่ละประเด็นของการศึกษาจะแตกต่างกันออกไป

ภาคผนวก 2

ประชุมนักวิจัยชาวบ้านเขื่อนห้วยนา
วันที่ 25-26 พฤษภาคม 2546
จ.ศรีสะเกษ

ปรับความคาดหวัง

1. กระบวนการตรวจสอบให้เสร็จสิ้น
2. ยอยากเสนอข้อมูลผลกระทบท่อรัฐ
3. ยอยากสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานต่างๆ เรงัดหน่วยงานต่างๆที่ รับผิดชอบผ่านงานศึกษา
4. เสนอประเด็นการศึกษา จิตใจ ดินเค็ม ปลา ประมง สังคมวัฒนธรรม สัตว์น้ำ สถานที่ท่องเที่ยว หนองไม้ กก มือ การเกษตร น้ำ ผัก ปั่นหม้อ ป้าทาม ฯลฯ
5. หาความชัดเจนต่อการศึกษาในแต่ละพื้นที่

กระบวนการ

1. เสนอภาพรวมสถานการณ์ปัญหา
2. ความสำคัญของการศึกษาวิจัย
3. วิเคราะห์โจทย์ศึกษา
4. กระบวนการจัดการศึกษาชุมชน
5. กระบวนการติดตามสนับสนุนการวิจัย

สถานการณ์ปัญหาที่ผ่านมา (คุณนันทโชติ)

รัฐมองว่า ปัญหาของภาคอีสานคือความแห้งแล้ง ต้องให้การช่วยเหลือ เพื่อให้มีน้ำเพื่อการเกษตร และอุปโภค บริโภค ด้วยการสร้างเขื่อนกักน้ำ และจัดทำโครงการผันน้ำขนาดใหญ่

โดยผันน้ำโขงเข้ามาสู่แม่น้ำ ชี และมูล ที่เรียกว่าโครงการผันน้ำ โขง ชี มูล

เขื่อนห้วยนา เป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงการโขงชีมูล ในการสร้างเขื่อนห้วยนา กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน มองว่า สภาพพื้นที่บริเวณแม่น้ำมูลตอนกลาง เป็นป่าละเมาะ น้ำท่วมถึง ทำประโยชน์ไม่ได้ ไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ตามกฎหมายเป็นพื้นที่สาธารณะ เมื่อสร้างเขื่อน จึงไม่มีผู้เสียหาย ทำให้ไม่ต้องเสียงบประมาณในการจ่ายค่าชดเชย จากความคิดดังกล่าว ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน จึงไม่สามารถตอบคำถามชาวบ้านได้ว่า พื้นที่ได้รับผลกระทบอยู่บริเวณใดบ้าง

ส่วนชาวบ้านมีความวิตกกังวล เรื่องน้ำท่วม ไม่สามารถหาอยู่หากินได้ ดินปั้นหม้อ ป้าทาม นำไป สู่การเคลื่อนไหว มีข้อเรียกร้อง 3ข้อ

- ยุติการสร้างเขื่อนห้วยนาทุกอย่าง

- ตั้งกรรมการร่วมในการศึกษาผลกระทบ
- การตรวจสอบทรัพย์สินตามบัญชีรายชื่อที่คาดว่าจะถูกน้ำท่วม
- เกิดการถกเถียงกันระหว่างรัฐ(พพ.)กับชาวบ้าน จะกักเก็บ 115 แต่ระดับเดิม 115.5 แต่ต้องมีการรังวัดที่ดิน

รัฐบาลทักษิณ มีการยอมทำตามข้อเรียกร้องทั้ง 3 ข้อ แต่เจอปัญหาน้ำท่วม ไม่สามารถตรวจสอบได้ หลังน้ำลด มีการปฏิรูปราชการเปลี่ยนหน่วยงานเป็นกรมชลประทาน กรมชล ๔ ต้องการจะกักเก็บ ปีกหลัก 114 และจะจ่ายค่าชดเชย ที่ราบและอุทุมพร 114-115 และมีการชุมนุมที่หน้าศาลากลางเพื่อกดดันให้มีการรังวัด ปัญหาในการรังวัด เริ่มมีการรังวัดเดือนกุมภาพันธ์ ปัญหาเรื่อง การไม่ลงวัดที่เจ้าหน้าที่ ช่างจากกรมชล ๔

- มีการยื่นหนังสือถึงประพัฒน์ เรื่องให้มีการติดตามการศึกษาผลกระทบแต่ไม่มีความคืบหน้า
- ชาวบ้านจึงลงมติกันเองให้มีการศึกษาที่เป็นข้อมูลของชาวบ้าน รวบรวมข้อมูลความรู้เดิม ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อไปนำเสนอกับภาครัฐ

การวิจัยคืออะไร เพื่ออะไร (คุณสนั่น ชูสกุล)

ที่ผ่านมามีแต่นักวิชาการ ศึกษาวิจัยมาตลอด วิจัยตามพจนานุกรม คือ การศึกษารวม ในความเป็นจริง ชีวิตของพี่น้องมีการวิจัย รวบรวมกันแล้ว ทดลองมาตลอดชีวิต มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ไปตามเวลา เช่น การลงเยาะปลา ก่อนที่จะลงเยาะ ต้องคิดถึงธรรมชาติของปลา ธรรมชาติ เครื่องมือจับปลา ฯลฯ ความเชื่อของรัฐต่อทาม ไม่ได้คิดเรื่องการทำประโยชน์กรรมสิทธิ์ในทามของชาวบ้าน การจัดการระบบน้ำของชาวบ้าน ที่ผ่านมา การศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานรัฐ ไม่ได้ลงพื้นที่และเข้าถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแท้จริง กลายเป็นช่องว่างอย่างมหาศาลระหว่างชาวบ้านและรัฐ เกิดความขัดแย้งระหว่างความดีของรัฐและชาวบ้าน การวิจัยคือการหาหลักฐานที่ตนเองมี จากทรัพยากรธรรมชาติ การนับหม้อ งบประมาณการจัดการน้ำของรัฐ เช่น ท่อสูบน้ำ ของพพ. ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน

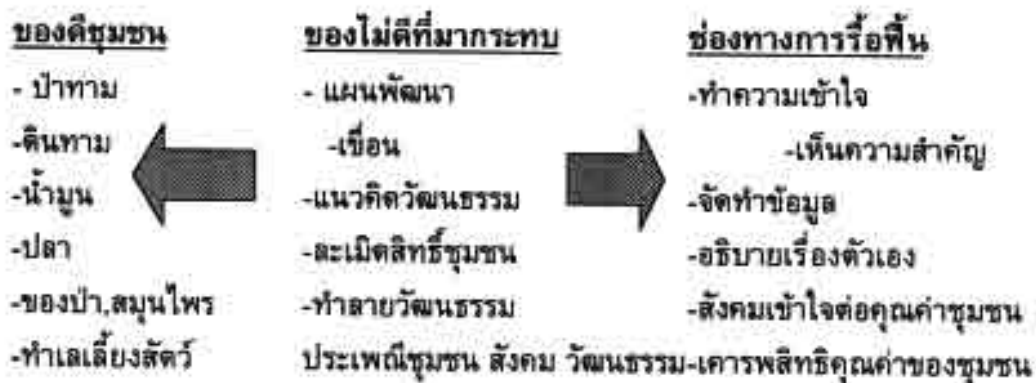
การวิจัยของชาวบ้านคือการค้นหาเรื่องจริง หาหลักฐานยืนยัน ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทาม ของชุมชน ในแนวที่เจรจา ราชการหยิบยกข้อมูลและนำวิธีการศึกษาแบบฝรั่งมา ไม่เข้าใจแม่น้ำมูน วิถีชีวิตของชาวบ้าน และที่ผ่านมาการสร้างโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ไม่ได้ลงพื้นที่ กางแผนที่ กำหนดพื้นที่เอง ไม่ถามชาวบ้าน แอบอ้างข้อมูลว่าชาวบ้านเห็นด้วยกับโครงการ ขณะนี้ พี่น้องอยู่ในช่วงการตรวจสอบผลกระทบของตนเอง ยืนยันสิทธิ์ของตนเอง

ดังนั้นต้องตีโจทย์ที่ศึกษาถึงความเกี่ยวข้องเรื่องใดบ้าง และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนห้วยนาแล้ว เช่น รวบรวม ลักษณะของทาม เช่น วัง เวิน มาบ คุย ฯลฯ ทุกที่มีที่มาขอชื่อ เพราะอะไรจึงเรียกชื่อ ต้องเก็บหลักฐานที่มีการใช้ประโยชน์นาทพรพยากร อะไรบ้าง ดิน น้ำ ป่า และปริมาณผลผลิตที่ได้จากป่าทาม เช่น ข้าวนาทาม ต่อปี เห็ด ผลไม้ และต้องยืนยัน

ยันความรู้ของตนเอง อำนาจการตัดสินใจการจัดการป่าทามอยู่รัฐ ผู้มีอำนาจ (นายกฯ ,เจ้าหน้าที่รัฐ)

การวิจัยครั้งนี้ของชาวบ้านเป็นการสร้างอำนาจของตนเองชุมชน เป็นการเสนออำนาจเรื่องสิทธิชุมชน และต้องนำเสนอให้รัฐบาลและคนไม่รู้จักแม่น้ำมูนได้เข้าใจ ต้องการตัวเลขทางอุตสาหกรรม ดังนั้นการตัดสินใจในการทำอะไรกับแม่น้ำมูนต้องฟังเสียงชุมชนเป็นหลัก

สรุปเนื้อหา (ช่วงบ่าย)

เราจะเริ่มอย่างไรดี

บททวนว่ามีอะไรในชุมชนฐานเดิมคือ

- ทรัพยากร – ดิน น้ำ ป่า ปลา สัตว์ ห้วยหนอง คลองบึง
- ความสัมพันธ์ คน + ทรัพยากร
- ความสัมพันธ์ คน + คน

เชื่อมมาเป็นอย่างไรร?

เกิดอะไรขึ้น / มีผลกระทบอย่างไร

นำไปสู่

คำถามวิจัย ถ้ามีเขื่อนห้วยนาชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร ?

- ความเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อมีชลประทานขนาดใหญ่เข้ามา?

ความเชื่อว่า ชีวิตเราจะเปลี่ยนแปลง

คำถามย่อย

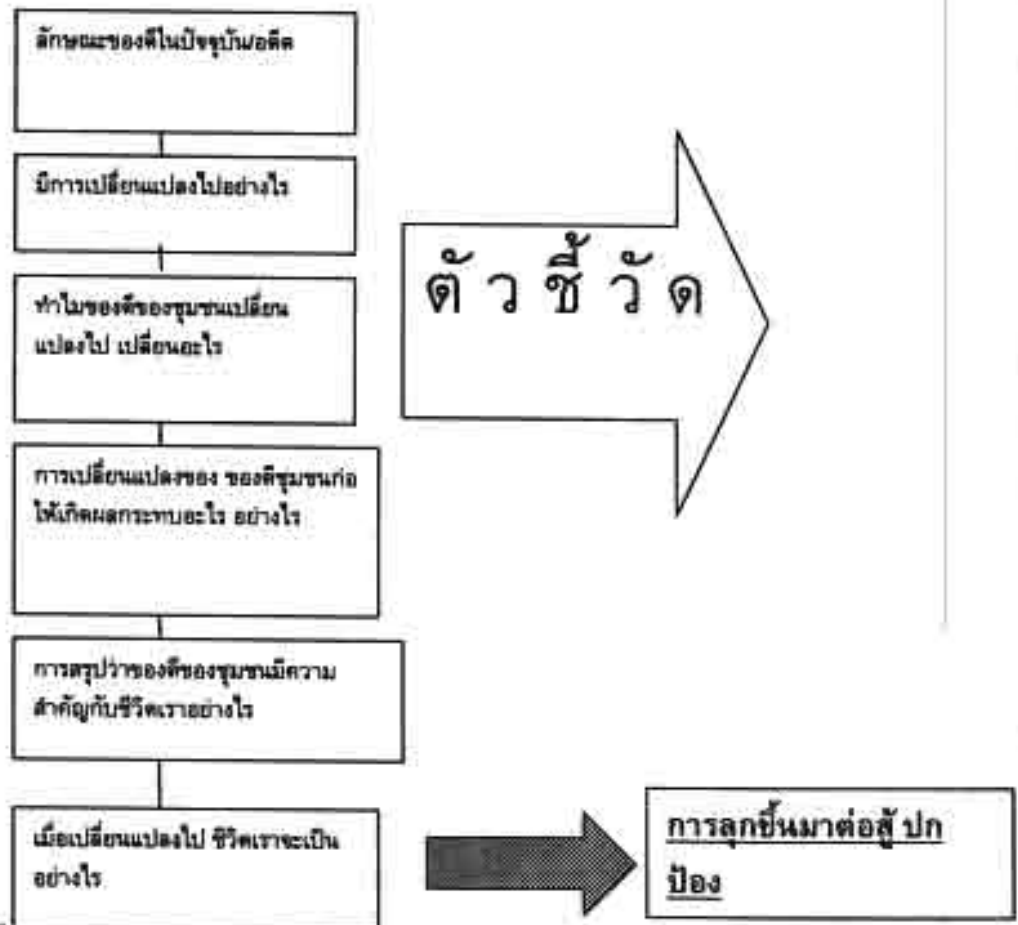
1. สภาพของทรัพยากรชุมชนดั้งเดิม ? (มีอะไรบ้าง การใช้ประโยชน์ วิธีการเข้าไปใช้ประโยชน์)
2. ปัจจุบันมีสภาพอย่างไร?
3. ส่งผลกระทบอย่างไร?
4. ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรจะเป็นอย่างไร?

วิธีการในการทำวิจัย

แบ่งกลุ่มตามพื้นที่ตำบล สํารวจของดีที่จะเสียหายมากที่สุด (3 อันดับ)

ปัญหามากที่สุด คือ

1. ที่ทำกิน น้ำท่วมนา(พื้นที่ทำการเกษตรในปัจจุบันเสียหาย)

ผลกระทบต่อดินทำกิน

- นา /นาปี นาแขง นาปรัง
- พันธุ์พืช /สัตว์ป่า สัตว์น้ำ พันธุ์ข้าว สมุนไพร สุขภาพ
- น้ำ น้ำมุน /หนอง/ บึง / ระบบชลประทานชุมชน ปลา /ประมง

- ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน /ครอบครัว /ญาติ/ประเพณีวัฒนธรรม
- เศรษฐกิจ/อาหาร/รายได้ /หนี้สินเพิ่มขึ้น
- ที่ดิน / ทำเลเลี้ยงสัตว์ /ดินเค็ม/ที่สาธารณะประโยชน์

สิทธิชุมชนดั้งเดิม

- สิทธิการใช้ ดูนด ปกป้องทรัพยากร ระดับบุคคล ,ชุมชน,ระหว่างชุมชน
- สิทธิในการผลิต ทำมาหากิน
- สิทธิในแบบแผนวิถีชีวิต วัฒนธรรม

สิทธิในสถานการณ์ความขัดแย้ง

- สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความเป็นมา วัตถุประสงค์/ผลที่เกิดขึ้น กลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง
- สิทธิในการมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลข่าวสาร /ผลกระทบ/เผยแพร่ผลการศึกษา
- สิทธิในการมีส่วนร่วมเจรจา กำหนดนโยบาย ตัดสินโครงการ และได้รับผลประโยชน์การชดเชย
- สิทธิในการปกป้อง ปฏิเสธโครงการรัฐที่ส่งผลกระทบ

สิทธิชุมชนในเชิงรุก

- สิทธิในการปกป้อง/จัดการทรัพยากร/การผลิต /วัฒนธรรมชุมชน
- สิทธิในการกำหนดแบบแผน แนวทางการจัดการทรัพยากรของตน
- สิทธิในการกำหนดนโยบายของรัฐในการตัดสินใจขอสงวน

หลักการพื้นฐานสิทธิชุมชน

เรามีวิถีชีวิตอย่างไร เราก็มีสิทธิต่อวิถีชีวิตอย่างนั้น
สิทธิเกิดขึ้นได้จาก ทำอย่างไร

- การตระหนักรู้ของชุมชน
- การต่อสู้กับปัญหาความขัดแย้ง
- การรับรองจากสังคม รัฐ

สิทธิเป็นเพียงก้าวแรกของความมั่นคงชุมชน ประกอบด้วย การจัดการทรัพยากร การผลิต กลไกปฏิบัติการของชุมชน

แนวทางการศึกษา

เราจะเห็น/เข้าใจในสิทธิชุมชนจากอะไร เมื่อไร?

- จากวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

วิธีการศึกษา

- เลือกวิธีที่เหมาะสมกับประสบการณ์และชุมชน เช่น การพูดคุย
- วิธีการที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาด้วย
- วิธีที่เสร็จในระยะสั้น

การประเมินผลการศึกษา

- วิธีการประเมิน พูดคุยแลกเปลี่ยน ความก้าวหน้าเป็นระยะ ภายในและภายนอกชุมชน
- ความรู้ที่ได้ต้องนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกในชุมชน นำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรในชุมชนได้ อย่างยั่งยืน ไร้เจรจาต่อรองกับรัฐ / เผยแพร่ ผลักดันทางนโยบายได้

สรุป

เราเป็นอย่างไร สิทธิเราก็เป็นอย่างนั้น

- จากการใช้ชีวิตประจำวัน
- ประวัติศาสตร์หรือความจำ
- ความขัดแย้ง

สิทธิ ขั้ ง แ ร ง

- รับรู้ร่วมกัน
- การแก้ไขความขัดแย้ง
- สังคมยอมรับ
- การจัดการทรัพยากร
- เจรจาต่อรอง สื่อสาร ผลักดันนโยบาย

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๖

กลุ่มย่อย

- ฟอรัมบัตติ คอยเรื่องสิทธิอะไรบ้าง

- สิทธิการครอบครอง ทำไร่ ทำนา สวน
- สิทธิวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม
- สิทธิใน กำหนดนโยบาย เลือกตั้ง กำหนดกฎหมาย

ป่าทาม คือที่หาอยู่หากิน มีพื้นที่ในการทำนา หาเห็ด มีพื้นที่ใช้ประโยชน์เฉพาะ เช่น ทำนา และที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น หาปลา หาเห็ด ผักทาม สมุนไพร ฟิน ไข่มดแดง เลี้ยงสัตว์ ผลิตไม้ ป่าทาม เป็นคลังสินค้า อาศัยป่าทาม ทั้งดิน น้ำ ป่า ทุกอย่าง หน้าแล้ง มีการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตเราอย่างมาก ทำนา หากิน

การเปิดเขื่อนปากมูล ทำให้พันธุ์ปลาและจำนวนลดลง ปลาขึ้นไม่ได้ ประเพณี วัฒนธรรม สังคม หายไป เพราะคนรุ่นใหม่เข้าไปทำงานในเมืองมาก การสืบทอดไม่มี แต่ก่อนมีการสัญจรทางน้ำ โดยเรือ ทำให้เกิดการพบปะกัน มีเสียวเกิดขึ้น ย้ายถิ่นฐาน เกิดประเพณีวัฒนธรรม การแข่งเรือ การแข่งตีกลอง ลอยกระทง แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว

วิธีการเก็บข้อมูล

- ประวัติหมู่บ้าน คอยกับชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้รู้ในชุมชน พระ เจ้าคณะ กันทรามย์
- ป่าทาม ตามคนเผ่าคนแก่ ผู้รู้ ครอบครัวที่ใช้ประโยชน์ในป่าทาม ปั้นหม้อ หมอยาสมุนไพร (มีโรงพยาบาล หมอยาเริ่มหาย)
- เครษธุรกิจ ตามผู้ใหญ่บ้าน ข้อมูลจปฐ ระดับหมู่บ้าน รายได้ ครอบครัว ตามชาวบ้านเรื่องทำอยู่หากิน

ในกรณีในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งแบ่งกลุ่มในชุมชน ต้องใช้วิธีคุยกันกับผู้นำ อธิบายกับชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยว่าเป็นการทำข้อมูลเพื่อรักษาป่าทุ่งป่าทามของตนเองไว้ สร้างความเข้าใจร่วมกัน

จำลองเวทีการเก็บข้อมูล

ขั้นตอนการเตรียม

- ทีมวิจัย
- ชุมชน
- เตรียมแจ้งล่วงหน้า ให้ตัวแทนชาวบ้านได้รับรู้

- วิธีการเก็บข้อมูล
- สืบ ค้นหาข้อมูล
- เทคนิค การสร้างความเข้าใจ ผู้นำ ผู้รู้ วาดแผนที่ ตั้งคำถามแต่ละประเด็น ขยายความหมาย ตั้งเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูล
- การให้ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนมาพูดคุยเป็นการตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน

ความคิดเห็น

- เตรียมชาวบ้าน ต้องเตรียมประเด็นที่จะลงไปเก็บ ต้องรวบรวมข้อมูลของตนเองก่อนที่มีอยู่
- ต้องมีการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชนก่อน เพราะพื้นที่ยังไม่ได้รับผลกระทบ เป็นหลักฐานยืนยันว่า มีสภาพเป็นอย่างไร และจะเกิดผลกระทบอะไรบ้าง (วิชาพื้นฐาน)
- เป็นพื้นฐานของการนำไปสู่การศึกษาประเด็นหลัก ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น บ้านโก บันหม้อ บ้านสวนสวรรค์ การจัดการน้ำ แต่ละพื้นที่(วิชาเอก)
- เจาะลึกประเด็นร่วมของขบวนการประเด็นร่วม เช่น ผลกระทบต่อนา ทาม หางของป่า คันไคร์ การเลี้ยงวัว ควาย ฯลฯ(วิชาโท)
- ต้องหาวิธีการจัดเวทีในหมู่บ้านที่มีความขัดแย้ง จะต้องทำอย่างไร มีเทคนิคอย่างไร
- การรวบรวมข้อมูลแต่ละหมู่บ้าน ต้องดูข้อมูลรวมของระดับ ตำบล อำเภอ และรวมของชาวบ้านเขื่อนห้วยนา
- วิธีการในการจัดเวที แล้วแต่สภาพพื้นที่ เช่น การลงพื้นที่ถ่ายรูป วาดแผนที่ เริ่มในการคุย

ความสำคัญของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิจัย เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของคนในชุมชน ก่อนที่จะทำการศึกษาในประเด็นอื่นต่อไป นอกจากนั้นข้อมูลชุมชนที่ได้จากการศึกษาจะเป็นข้อมูลที่ทำให้ผู้สนใจสามารถเรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้าน และการดำรงอยู่ของชุมชนได้ การศึกษาชุมชนจึงจำเป็นต้องครอบคลุมในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การที่จะเข้าใจ สภาพวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้ จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ ตั้งแต่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึง ความคิด ความเชื่อ ของคนในชุมชน รวมทั้งเห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ภูมิปัญญาการเรียนรู้ในการอยู่กับธรรมชาติ และการแก้

ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน สร้างความภูมิใจให้กับชุมชน เมื่อรู้ถึงความเป็นมาในอดีตจะช่วยทำให้เราเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๒. การศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม และโครงสร้างองค์กรชุมชน เพื่อให้รู้ว่ากลุ่มองค์กรในหมู่บ้านมีกลุ่มองค์กร มีการทำงานอย่างไร มีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง และจะทำให้เห็นว่า ผู้นำ และสมาชิกของแต่ละกลุ่มจะซับซ้อนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งจะทำให้เข้าใจมิติต่างๆในชุมชน และทำให้เห็นถึงความอยู่ร่วมกันภายใต้กฎกติกาดั้งเดิมและกฎกติกาที่ร่วมกันสร้างขึ้นใหม่

๓. การศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ จะทำให้รู้สภาพชนิดและปริมาณ รวมถึงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงแหล่งทรัพยากรอื่นที่คนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ และวิธีการจัดการทรัพยากร มีการใช้ กฎระเบียบของชุมชนเป็นอย่างไร จะทำให้เข้าใจถึงความสำคัญของทรัพยากรที่มีต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

๔. การศึกษาเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อให้เข้าใจรูปแบบการทำมาหากินของคนในชุมชน การประกอบอาชีพหลักและเสริม การถือครองปัจจัยการผลิต แหล่งการหาอยู่หากิน แหล่งที่มาของรายได้ การใช้จ่าย การทำมาหากินของคนในชุมชนในรอบปี

๕. การศึกษาด้านการเมือง เพื่อให้รู้จักผู้นำในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความขัดแย้งของคนกลุ่มต่างๆในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชน กับรัฐ และกลุ่มองค์กรอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องในชุมชน กระบวนการแก้ไขปัญหาเรื่องความขัดแย้งในชุมชนอย่างไร ความเหลื่อมล้ำของคนในชุมชน

๖. การศึกษาระบบสุขภาพของชุมชน เพื่อจะได้รู้ถึงปัญหาสุขภาพของคนในชุมชน และภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพของชุมชนร่วมกัน

๗. สังคม วัฒนธรรม ทำให้เห็นเรื่องประเพณี ความเชื่อ วิธีการปฏิบัติของคนในชุมชน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนและทรัพยากร

๘. ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นต่อชุมชน หากมีการกักเก็บน้ำของเขื่อนห้วยนา

ข้อมูลทั้งหมดจะทำให้เห็นภาพรวม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นอย่างไร และมีทางเลือก ข้อเสนออย่างไร ในการจัดการทรัพยากรของตน ต้องเอาข้อมูลที่ได้ มาอย่างให้ชัดเจน อธิบายเรื่อง ความสำคัญของประวัติ โครงสร้างของชุมชน การทำกิน ความเป็นอยู่อย่างไร มีคุณค่ามาก แสดง ยืนยันสิทธิของชุมชนและยืนยันเปรียบเทียบกับข้อมูลของรัฐศึกษา แต่ไม่ได้ศึกษาจากชาวบ้านอย่างแท้จริง เป็นข้อมูลที่ไม่เป็นจริง เพื่อประกาศสิทธิ จารีตของตนเองที่มีมานานให้สังคมได้รับรู้

สรุปผลการศึกษา (คุณกฤษฎา บุญชัย)

การวิจัย คือ การเรียนรู้วิถีชีวิต เรียนรู้สิทธิที่เรามีมาแต่เดิมเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ และได้ข้อมูลใหม่ เช่นการเรียนรู้เรื่องสิทธิในการครอบครองและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ การทำมาหากิน วัฒนธรรมประเพณี

ประเด็นในการศึกษาวิจัยสิทธิชุมชน

- ทำความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผ่านมา เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน การทำมาหากิน การใช้ทรัพยากร ประเพณีวัฒนธรรม

- วิถีชีวิตที่เผชิญปัญหา เช่น ปัญหามาจากอะไร ใครที่เกี่ยวข้อง ผลกระทบ การละเมิดสิทธิอย่างไร

- การสร้างและปกป้องวิถีชีวิตในภายภาคหน้า เช่นหาแนวทางในการป้องกัน แก้ไขปัญหา พัฒนาศักยภาพชุมชน ทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบาย

วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล

วิธีที่ดี คือ วิธีการที่เราเข้าใจและสามารถทำได้จริงซึ่งมีหลายวิธี เช่น การชวนผู้รู้มาพูดคุย การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล การวาดแผนที่โดยการเดินดูพื้นที่แล้วนำมาวาดในแผนที่แล้วช่วยกันตรวจสอบว่าถูกหรือไม่

ความจำเป็นในการศึกษา นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นอยู่ถึงสิทธิของชุมชนทั้งที่เป็นเรื่องเดิมในชุมชนและการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ใหม่

ภาระกิจและบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยในการศึกษารวบรวมข้อมูล

-ชี้แจงบทบาทการทำความเข้าใจร่วมกับชุมชนเกี่ยวกับการทำการศึกษา ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อประสานความร่วมมือ

-ระยะเวลาในการทำการเก็บข้อมูล (กำหนดไม่ได้)

ข้อเสนอ(ของพ่อสมบัติ)

เสนอให้แต่ละบ้านรวบรวมข้อมูลพื้นฐานไว้ล่วงหน้า ส่วนหัวหน้าให้จัดทีมลงไปสนับสนุนเป็นช่วงๆ

มติในที่ประชุม

- แต่ละบ้านทำการรวบรวมข้อมูลมาเบื้องต้น ลองสำรวจข้อมูลที่มีอยู่เดิมจาก อสม.อบต.หรือจากที่ต่างๆ ที่เขาทำการศึกษาไว้แล้ว เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ประวัติชุมชน ประวัติโรงเรียนแล้วนำมาตรวจว่าถูกต้องหรือยัง ไม่ต้องเริ่มต้นใหม่

- การจัดทำแผนที่แสดงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การเริ่มทำการศึกษาข้อมูล

๑.วันที่ ๗-๘ มิ.ย ๕๖ บ้านสองขา

๒. ส่วนหมู่บ้านอื่นๆให้มีการปรึกษากันใหม่

งานวิจัยที่บ้านคืออะไร (ชาวบ้านรายไธส ไพโรจิต คีลารักษ์)

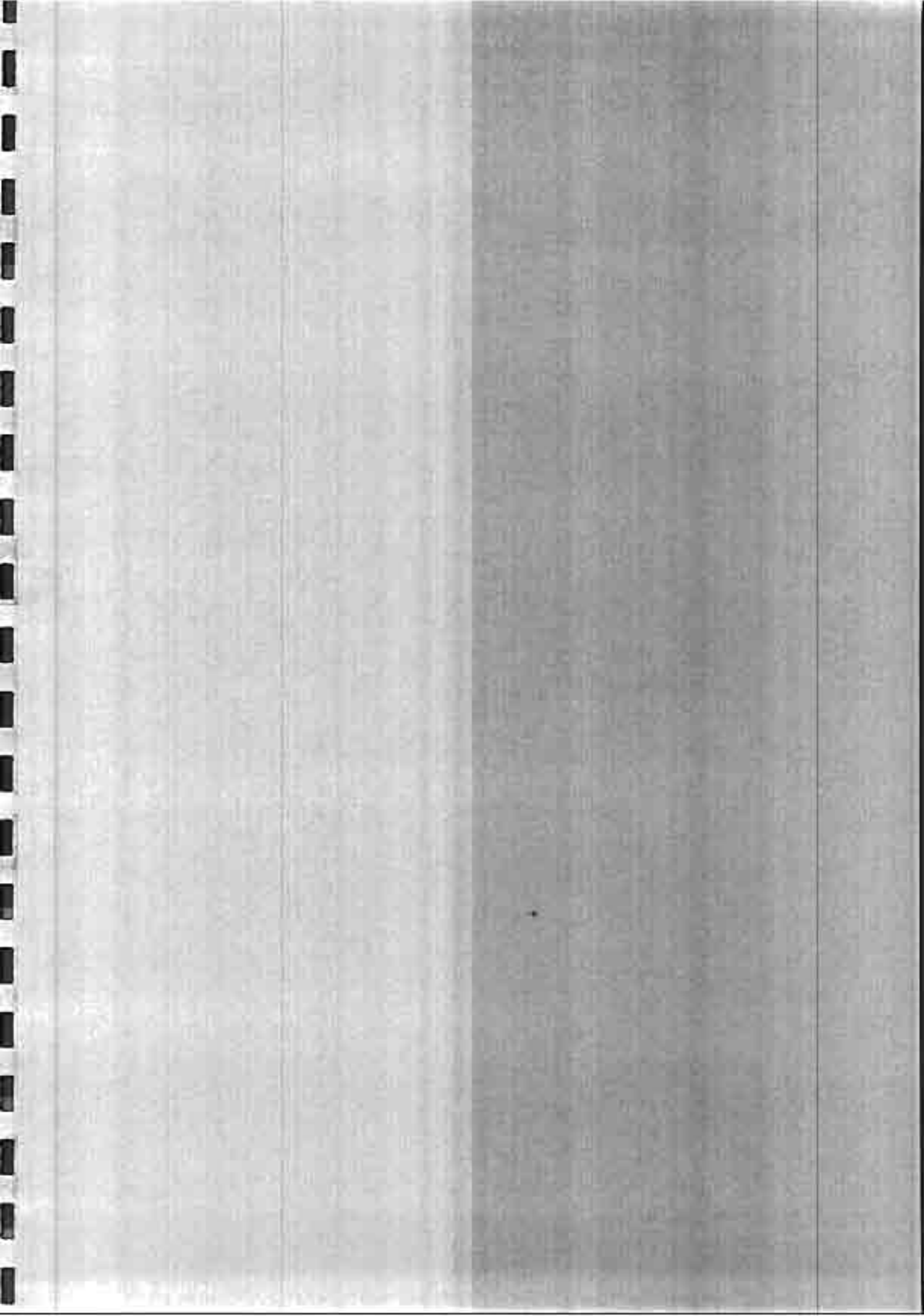
รายชื่อกับหัวนามีความต่างกันตั้งแต่เริ่มการต่อสู้ เช่นประเด็นเรื่องป่าทาม ราชการกับชาวบ้านมองต่างกัน รัฐมองว่าทามคือพื้นที่เสี่ยง ไม่มีประโยชน์ ในขณะที่ชาว

บ้านมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต เชื้อนสร้างเสร็จแล้วจึงมาทำการศึกษา แต่หัวนายังไม่มีการสร้างเชื้อนฉะนั้นเราต้องทำการศึกษาเพื่อเป็นข้อมูล และสาเหตุที่พี่น้องเชื้อนราชินีไศลต้องมาทำการศึกษา คือ ที่ผ่านมามีผู้มาศึกษาข้อมูลมากมายแต่สุดท้ายข้อมูลก็ไม่เคยกลับมาหาชุมชน ที่สำคัญข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ก็ฉวัจนแต่มาจากชาวบ้านทั้งสิ้น ฉะนั้นเมื่อเราเป็นคนรู้ข้อมูล ทำไมเราไม่ทำการศึกษาข้อมูลเองเพื่อที่ว่าข้อมูลจะได้อยู่กับชุมชนและสามารถใช้ได้

วิธีการในการศึกษา

- เอาผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านมาไศลเหล่กัน
- ลงพื้นที่สำรวจข้อมูล ถ้าพูดแล้วมองไม่เห็นภาพก็ต้องลงพื้นที่ไปดู
- รวบรวมและเรียบเรียงโดยชาวบ้านและหาคนมาช่วยในกรณีที่ชาวบ้านไม่มี

ความถนัด

รายงานสรุปกิจกรรม
การประชุมและตุลา
เรื่อง การจัดการพื้นที่ปากแม่น้ำแม่กลอง-ปากพนัง
วันที่ 26-27 มิถุนายน 2546

ณ ตำบลแพรกหนามแดง และห้องประชุมบ้านชมเดือน อำเภออัมพวา จ.สมุทรสงคราม

1.สรุปการประชุมและตุลา

การประชุมและตุลาระหว่างตัวแทนชาวบ้าน 3 กลุ่มน้ำใต้แก่ง แม่กลอง ปากพนัง และทะเลสาบสงขลาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ข้อ คือ ประการแรก เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศปากแม่น้ำ สถานการณ์ปัญหาในแต่ละปากแม่น้ำ และประสบการณ์การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ประการที่สอง เพื่อประมวลข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ และระดับนโยบาย

สืบเนื่องจากการประชุมร่วมกับโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติเรื่องนโยบายการจัดการลุ่มน้ำของภาคประชาชน ซึ่งมีการเตรียมการจัดสัมมนาพร้อมกับอนุกรรมการที่ดินและน้ำ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในเรื่องภูมิปัญญาของกลุ่มน้ำฯ ทางโครงการสิทธิชุมชน ส่วนกลางมีข้อเสนอให้มีการเรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากลุ่มน้ำแม่กลองตั้งกรณีประตุน้ำที่ตำบลแพรกหนามแดง และกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาจากโครงการวิจัยท้องถิ่น สกว.สมุทรสงคราม

โดยมีองค์กรร่วมจัด โครงการสิทธิชุมชนศึกษา มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และประชาคมคนรักแม่กลอง และมีผู้เข้าร่วมจากองค์กรต่างๆ ได้แก่ ประชาคมคนรักแม่กลอง โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.สมุทรสงคราม มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ผู้นำชุมชนจากลุ่มน้ำปากพนัง ผู้นำชุมชนจากลุ่มทะเลสาบสงขลา อนุกรรมการที่ดินและน้ำ และสถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

1.1 การประเมินงาน

ผลจากการประชุมและตุลาครั้งนี้ มีความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม ดังนี้

(1) ผู้ประสานงานกรณีลุ่มน้ำปากพนังประเมิน ดังนี้

ข้อแรก ด้านเนื้อหาพบว่าการแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านที่ตำบลแพรกหนามแดงได้ประโยชน์สำหรับการปรับใช้กับปัญหาที่ปากพนัง ข้อสองด้านกระบวนการ สามารถกระตุ้นให้เห็นถึงพลังของความร่วมมือของทรัพยากรบุคคล และการวิจัยที่ช่วยคลี่คลายปัญหาระหว่าง

ชาวบ้านที่ใช้น้ำต่างกัน และมีความคล้ายคลึงกับในระบบนิเวศปากแม่น้ำและผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ

แต่มีจุดอ่อนคือ ผู้ประสานงานไม่ได้มีการเตรียมการด้านวัตถุประสงค์ของการประชุมร่วมกับอนุกรรมการที่ดินและน้ำ และไม่มีเอกสารข้อมูลเพื่อแนะนำสภาพพื้นที่ประกอบการแลกเปลี่ยนระหว่างลุ่มน้ำ

(2) ผู้ประสานงานโครงการวิจัยท้องถิ่น สมุทรสงคราม แสดงความเห็น ว่า ด้านกระบวนการการแลกเปลี่ยนครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าได้ทำงานมาถูกทางแล้ว

จุดอ่อน คือ เวลาการพบปะน้อยเกินไป และการเตรียมเอกสารยังไม่พร้อม เช่น เอกสารของปากพนัง ทำให้ยังไม่เข้าใจข้อมูลดีนัก และยังสื่อสารติดขัดเพราะสำเนียงภาษาต่างภาค ด้านการประชุมร่วมกับอนุกรรมการที่ดินและน้ำยังมีข้อจำกัดด้านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพราะกระบวนการค่อนข้างรวบรัด

และมีข้อเสนอแนะว่าควรเน้นบทบาทชาวบ้านในการเสนอปัญหาของ 3 ลุ่มน้ำให้มากที่สุด ส่วนองค์กรต่างๆ ให้เป็นผู้สนับสนุน

(3) นักวิจัยของโครงการวิจัยท้องถิ่น สมุทรสงคราม แสดงความเห็นว่าการดำเนินงานทำให้ชาวบ้านแพร่ความตื่นตัวและสนใจติดตามปัญหาของลุ่มน้ำปากพนังและทะเลสาบสงขลา

1.2 ข้อมูลประกอบ

ปากแม่น้ำ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางนิเวศวิทยาที่พิเศษและหลากหลายแตกต่างจากส่วนอื่นๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบน้ำจืดและระบบน้ำเค็ม และก่อให้เกิดระบบนิเวศแบบสามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม

การไหลหลากของน้ำจืดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัดพาดินตะกอนที่อุดมสมบูรณ์จากต้นน้ำสู่ปากแม่น้ำ ทำให้พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำเป็นทั้งแหล่งเกษตรกรรมและแหล่งประมงที่สำคัญของประเทศ ในขณะที่ระบบนิเวศแบบน้ำกร่อยซึ่งเป็นรอยเชื่อมต่อระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็มก็มีความสำคัญอย่างยิ่งเช่นกัน เพราะนอกจากน้ำกร่อยจะทำหน้าที่ลดความเสียหายต่อกิจกรรมทั้งในฝั่งน้ำจืดและน้ำเค็มแล้ว น้ำกร่อยยังเป็นระบบนิเวศที่เชื่อมต่อสัตว์สองน้ำและพืชสองน้ำที่แตกต่างไปจากระบบนิเวศน้ำจืดและน้ำเค็ม ในบางปากแม่น้ำ น้ำกร่อยเป็นที่มาของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่นที่ขึ้นชื่อ เช่น น้ำตาลจากจากปากพนัง และน้ำตาลมะพร้าวจากแม่กลอง เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในพื้นที่ปากแม่น้ำการไหลตามธรรมชาติของน้ำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความอุดมสมบูรณ์และการทำมาหากินของผู้คน

ปัจจุบันพื้นที่ปากแม่น้ำส่วนใหญ่ในประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผลมาจากโครงการสร้างเขื่อนในพื้นที่ต้นน้ำ การพัฒนาพื้นที่ชลประทาน รวมทั้งการสร้างเขื่อนและประตูกั้นน้ำเค็ม โครงการเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งปริมาณและการไหลของน้ำจืด การจัดการน้ำจืดและน้ำเค็มถูกตัดขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง และส่งผลให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยหายไป และในท้ายที่สุดได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์และการทำมาหากินของคนในพื้นที่ปากแม่น้ำ รวมทั้งเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างประชาชนในฝั่งน้ำจืดและน้ำเค็มในเวลา

1.3 กำหนดการประชุมและดูงาน

25 มิถุนายน 2546

12.00-23.00 น. คณะตัวแทนจากลุ่มน้ำปากพนังและลุ่มทะเลสาบสงขลาเดินทาง
ถึงที่พัก จ.สมุทรสงคราม

26 มิถุนายน 2546

07.00-08.00 น. รับประทานอาหารเช้า
08.00-09.00 น. นำเสนอภาพรวมของจังหวัดสมุทรสงคราม
โดยคุณสุรจิต ชีรเวทย์ ประชาคมคนรักแม่กลอง
09.00-12.00 น. เรียนรู้ประสบการณ์แก้ไขข้อขัดแย้งและการทำงานข้อมูลที่เหมาะสม
โดยคุณปัญญา และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแพรง
ทนามแดง และคุณเรนศ สกาว.
12.00-13.30 น. รับประทานอาหารกลางวัน
13.30-17.00 น. แลกเปลี่ยนสถานการณ์ และแนวทางแก้ไขปัญหา
17.00-18.00 น. พักผ่อนตามอัธยาศัย
18.00-19.00 น. รับประทานอาหารเย็น

27 มิถุนายน 2546

07.00-08.00 น. รับประทานอาหารเช้า
08.00-10.00 น. แลกเปลี่ยนกลุ่มย่อย ประเด็นข้อเสนอในการแก้ปัญหาในระดับพื้นที่
และนโยบาย

10.00-10.30 น.	รับประทานอาหารว่าง
10.30-12.00 น.	ตัวแทนกลุ่มย่อยนำเสนอ และแลกเปลี่ยน
12.00-13.30 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.30-15.00 น.	ประมวลข้อเสนอล้างจากงานศึกษาที่มีอยู่ และจากการแลกเปลี่ยน, อภิปรายและสรุปข้อเสนอ
15.00	เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

1.4 บันทึกการประชุมวันที่ 27 มิถุนายน 2546 ห้องประชุมที่บ้านชมเดือน อ.อัมพวา จ.
สมุทรสงคราม เวลา 11.30-12.30 น.

(1) ความเข้าใจร่วมกันจากการดูงาน

- 1) ภาพรวมของระบบนิเวศน์เมืองปากแม่น้ำ
- 2) ผลกระทบจากการพัฒนาระบบชลประทาน ได้แก่ เขื่อน และประตูน้ำ
(นอกจากนี้ ฝ่ายก็อาจเป็นปัญหาได้)
- 3) การค้นหาหนทางแก้ไขปัญหาระหว่างชาวบ้านด้วยกัน เพื่ออยู่ร่วมกันทั้งน้ำจืด
และน้ำเค็ม โดยมีงานวิจัยเป็นเครื่องมือเรียนรู้ปัญหาและค้นหาทางเลือกของการ
แก้ไขปัญห เช่น การคิดแปลงประตูน้ำบานสวิงคัง¹
- 4) แนวทางสำคัญคือการแสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่ายเพื่อสร้างความเข้าใจ

(2) การประชุมเพื่อเสนอผลจากการกลุ่มย่อย

- 1) กลุ่มผู้ทะเลสาบสงขลามียข้อเสนอดังนี้

ตัวแทนกลุ่มผู้ทะเลสาบสงขลาซึ่งมาจากทะเลน้อยมีความเห็นว่าการดูงาน
ทำให้เปิดมุมมองของปัญหามากขึ้น โดยมีข้อเสนอสื่อว่า ประเด็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผล
กระทบต่อทะเลสาบสงขลา มี 2 เรื่อง คือ เขื่อนกั้นปากคลองระวะ และ ทำเรื่อน้ำลึก

¹ ประตูน้ำบานสวิง นี้เป็นผลพวงจากความพยายามแก้ไขปัญหาระหว่างผู้ใช้น้ำจืดในอำเภอบางคนที และผู้ใช้น้ำเค็ม
ในตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา ของโครงการวิจัย "รูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง
อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม" มีคุณปัญญา โคกทอง เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย สนับสนุนโดย สกว.(ดูรูปในหน้า
28 เกศสุตา สิทธิสันติกุล และกชกรจิณะวงศ์ , 2546: 7)

เชื่อมกันปากคลองระวะสร้างขึ้นเมื่อปี เพื่อเก็บน้ำจืดและกั้นน้ำเค็ม เป็นการปิดคลองที่เชื่อมต่อทะเลหลวงกับอ่าวไทย (ตอนบนของทะเลสาบ) ซึ่งชุมชนประมงรอบทะเลสาบเชื่อว่าเกิดผลกระทบต่อน้ำจืดลง ทำให้วิชีพิตและตะกอนเพิ่มมากขึ้นเป็นปัญหาสำคัญ

ส่วนทำเรื่อน้ำลึกสงขลาสร้างขึ้นเมื่อปี ทำให้ปากทะเลสาบที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทยแคบลง กีดขวางกระแสน้ำเข้าออกทำให้น้ำไหลช้าลง

ในด้านแนวทางระดับพื้นที่ มี 2 แนวทาง คือ ข้อหนึ่ง จิบขาวนา หมายถึงพยายามสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาวนากับชาวประมง โดยตัวแทนชาวประมง 5 ชุมรมมีช่องทางเริ่มต้นคือ เริ่มที่กลุ่มเครือข่ายของชาวนา และกลุ่มชาวนาโดยตรง ข้อสองเสนอให้มีคนกลาง คือนักวิชาการ ทำงานวิจัยเกี่ยวกับชาวนาในพื้นที่ทุ่งระโนด

ในด้านข้อเสนอระดับนโยบาย มี 2 ประเด็นปัญหาต้องการให้รัฐบาลแก้ไข คือ ข้อแรก ขอให้เปิดเขื่อนปากกระวะ และข้อสอง ขอให้หยุดการขยายทำเรื่อน้ำลึก

ในเรื่องเขื่อนปากกระวะ คือ มีการสร้างเขื่อนปิดทางติดต่อระหว่างทะเลสาบตอนบนกับอ่าวไทยเพื่อป้องกันน้ำเค็มรุกเข้าทะเลสาบ รวม 5 จุด ได้แก่ เขื่อนบังปากแพรก เขื่อนปากกระวะ ฝ่ายรับแพรก ฝ่ายปากแตร และฝ่ายน้ำต้นบ้านระวะ² ซึ่งจุดสำคัญคือเขื่อนปากกระวะ ควรจะเปิดเพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบ หมายถึงการปล่อยให้น้ำและสัตว์น้ำไหลเวียนเข้าออกเหมือนเดิม ซึ่งการจะเปิดปากกระวะนั้นจะต้องทำความเข้าใจกับชาวนาที่ระโนดในเรื่องทางเลือกของการใช้น้ำ อาทิ การจัดการน้ำ การลดปริมาณน้ำ เป็นต้น เนื่องจากชาวระโนดมีความจำเป็นต้องใช้น้ำในการทำนาปีละ 2-3 ครั้ง และมีพื้นที่หลายหมื่นไร่³

ด้านรัฐบาลทักษิณซึ่งตั้งคณะกรรมการเพื่อฟื้นฟูทะเลสาบ ด้านหนึ่งต้องการทำงานฐานเสียง แต่ทางองค์กรชาวประมงต้องติดตามการทำงานของกรรมการชุดนี้

² เขื่อน 5 จุดมีดังนี้ 1) เขื่อนบ้านแพรกเมือง คลองปากพอง ระโนด 2) เขื่อนปากกระวะ คลองระวะ ระโนด 3) ฝ่ายรับแพรก คลองรับแพรก ระโนด 4) ฝ่ายปากแตร คลองปากแตร ระโนด 5) ฝ่ายน้ำต้นบ้านระวะ คลองระวะ พังยาง (เริงชัย คันสกุล , 2536 : 47 อ้างใน พรศักดิ์ พรหมแก้ว บก. , 2540 : 278)

³ เขื่อนปากกระวะสร้างขึ้นประมาณปี 2505 ตามที่หนังสือร้องเรียนของชาวประมงในจังหวัดพัทลุง ปี 2530 อ้างถึงว่ามีการปิดปากกระวะตั้งแต่ 25 ปีที่แล้วเสมือนกับการปิดจมูกของทะเลสาบ (คาวรุ่ง , 2539 : 26 อ้างใน ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่งและคณะ , 2545 : 145) และหลังจากนั้นช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) มีการก่อสร้างระบบชลประทานและแล้วเสร็จในแผนพัฒนาฉบับที่ 4 โดยโครงการชลประทานทุ่งระโนดของงานส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 บ้านหัวป่า ตำบลบ้านขาว อำเภอระโนด จ.สงขลา โดยติดตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ 10 ชุด คลองส่งน้ำเลี้ยงพื้นที่นาข้าวประมาณ 65,000 ไร่ ในเขตทุ่งระโนดทางตอนเหนือของทะเลสาบสงขลา

ด้วย ขณะนี้ปลอดประสพ สุรัสวดี ได้ตั้งคณะกรรมการการศึกษาการเปิดป่ากระวะ และมีแนวทางว่าจะขุดคลองใหม่

อนึ่งมีความพยายามสร้างเขื่อนกันน้ำเค็มของกรมชลประทาน ระหว่างที่ตั้งในกิ่งอำเภอกระแสดินรุ้ง และอำเภอเขาชัยสน เพื่อเก็บน้ำจืด โดยกันทะเลหลวงและทะเลสาบตอนกลาง เขื่อนนี้ถูกชาวประมงคัดค้านจึงขอการก่อสร้างออกไป แต่ไม่ได้ยกเลิกเขื่อนนี้

ส่วนเรื่องทำเรือน้ำลึกซึ่งตั้งอยู่ที่สิงหนครมีการเตรียมขยายไปในทะเล ชาวประมงประเมินว่าจะกีดขวางการเดินทางของสัตว์น้ำที่ปากคลองของทะเลสาบตอนล่าง

2) กลุ่มลุ่มน้ำปากพนัง มีข้อเสนอดังนี้

ข้อเสนอคือขอให้ทดลองเปิดประตูระบายน้ำใหญ่ (ประตูอุทกฯ) โดยมีการศึกษาเปรียบเทียบผลกระทบจากการเปิดและปิดประตูน้ำ โดยคณะศึกษาผลกระทบประกอบด้วย 2 กลุ่มหลัก กลุ่มแรก นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย อาทิ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เป็นต้น กลุ่มที่สองคือชาวบ้านทุกสาขาอาชีพ และชาวบ้านเป็นผู้กำหนดกรอบการวิจัย

ส่วนในการดำเนินการตั้งคณะกรรมการเปิด-ปิดประตูน้ำ กลุ่มชาวบ้านจะส่งตัวแทนของแต่ละพื้นที่เข้าร่วมเพื่อให้เกิดความเห็นจากชุมชนมากที่สุด

อนึ่งข้อเสนอข้างต้นนี้มีการพิจารณาเบื้องต้นจากข้อเสนอการบริหารจัดการน้ำ ในบทความวิจัยของมณีนรีรัตน์ มิตรปราสาทและตฤณ สุขนวล, 2546 ซึ่งมีประมาณ 7 ข้อ ได้แก่ เรื่องประตูระบายน้ำ เรื่องคณะกรรมการลุ่มน้ำ เรื่องจัดระบบน้ำป่าพรู เรื่องกำหนดเขตน้ำจืด-น้ำกร่อย-น้ำเค็ม เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน เรื่องการฟื้นฟูทรัพยากร และปัญหาราคาผลผลิตและตลาด

ดังนั้นที่ประชุมกลุ่มย่อยพิจารณาเสนอเรื่องสำคัญที่สุดคือ การเปิด-ปิดประตูน้ำอุทกฯ ซึ่งประเมินว่าจะแก้ปัญหาในขณะนี้ และควรจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยการวิจัยเปรียบเทียบเรื่องผลกระทบทั้งเปิดและปิดประตูน้ำ และมีการอภิปรายว่าควรระมัดระวังเรื่องการตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ ที่กำหนดฝ่ายต่างๆ เพราะอาจจะเกิดปัญหาว่าชุมชนไม่ได้มีโอกาสตัดสินใจในคณะกรรมการเหล่านี้ อย่างไรก็ตามเสนอกันว่าทางโครงการพระราชดำริฯ มีหนังสือแจ้งให้ตั้งคณะกรรมการเปิด-ปิดประตูน้ำ ดังนั้นชาวบ้านจึงจำเป็นต้องเสนอตัวแทนจากหลายกลุ่มเข้าไปร่วมด้วย

นอกจากนี้ได้วางเป้าหมายงานต่อไปว่า ข้อแรกจำเป็นต้องติดตามตัวแทนในคณะกรรมการเปิดปิดประตูน้ำ และข้อสองช่วยกันขยายและทำความเข้าใจข้อเสนอเรื่องทดลองเปิดประตูระบายน้ำอุทกฯ ให้ครอบคลุมมากที่สุด

บันทึกประชุม

การประชุมร่วมระหว่างโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการชีวิภาพ
ในประเทศไทย (BRT) โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น(PLS)และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา
(CRE)

วันที่ 9 พฤษภาคม 2546 เวลา 15.00-17.00 น.

ณ ห้องประชุม สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน อาคาร ปปง.

อาจารย์เสน่ห์ จามริก :

โครงการ BRT คือโครงการที่เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นโครงการที่จะสร้างองค์ความรู้ต่างๆ
เกี่ยวกับทรัพยากรซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในส่วนที่เชิญมาก็เพื่อ..ทางผมและคณะได้ทำ
เรื่องสิทธิมนุษยชนมาผ่านระยะแรกแล้ว แต่ระยะแรกเป็นระยะของการแสวงหาองค์ความรู้เรื่อง
สิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิที่จะ..เรื่องของฐานทรัพยากรเพราะฉะนั้นเราจะเน้นเรื่องสิทธิชุม
ชน มาช่วงนี้เราได้จัดทำโครงการระยะที่สองต่อ เราเรียกว่าโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จุด
ประสงค์เพื่อที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้ค่อนข้างเป็นหลักการมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาเพื่อที่
จะได้สิทธิชุมชนเป็นมรรคเป็นผลขึ้น

ในการนี้ คณะวิจัยไม่ใช่นักวิชาการเช่นระยะแรก แต่ให้ทางสมาชิกชุมชนท้องถิ่นเป็นตัว
หลัก ซึ่งมีคณะประสานงานส่วนกลาง และส่วนภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ
และแต่ละภาคเรายึดความเป็นชุมชนบนองค์ประกอบ 3 ประการด้วยกัน

องค์ประกอบแรก เรานับชุมชนบนฐานทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นป่า ลุ่มน้ำ และชายฝั่งทะเล
อีกมิติคือด้านภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ เรื่องนี้ต้องการให้เขาเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจสถานะสิทธิ
ของตัวเองเพื่อที่จะได้ประยุกต์ใช้สิทธิอย่างเป็นมรรคผล ในโครงการนี้เราไม่ได้เอาสิทธิเป็นตัว
สรณะอย่างเดียว สิทธิเป็นเพียงผลที่เกิดจากเหตุ เหตุนี้ก็คือว่า คนต้องมีชีวิตที่สามารถพึ่งตน
เองได้ สิ่งหนึ่งที่พึ่งตัวเองสำหรับชุมชนท้องถิ่นในสังคมที่เราเรียกเสมอว่าเป็นชุมชนฐาน
ทรัพยากร คือ เขาต้องเรียนรู้ฐานทรัพยากรท้องถิ่นของเขา เพราะฉะนั้นในส่วนของฐาน
ทรัพยากรท้องถิ่นนี้ แต่ก่อนเรามักจะนึกถึงเรื่องป่า น้ำ ต่างๆ แต่ขณะนี้เราได้เรียนรู้จากอาจารย์
วิสุทธิ อาจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์ เราเห็นได้ชัดเจนว่า เรื่องคุณค่าของทรัพยากรที่ลึกไปกว่ามากว่า
นั่นคือ เรื่องของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และควบคู่ไปกับทรัพยากรความหลากหลาย
ทางชีวภาพคือความหลากหลายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ทีนี้จะทำอย่างไรที่จะทำให้การเรียนรู้ทรัพยากรของท้องถิ่นนั้น จะสามารถทำความเข้าใจ
กับทรัพยากรของเขา และรู้จักจัดวางใช้ประโยชน์โดยฐานภูมิปัญญาของเขา นำมาใช้ประโยชน์
ในวิถีชีวิตของเขาเพิ่มมูลค่า มูลค่านี้ไม่ใช่จำกัดเพียงมูลค่าที่เป็นทรัพย์สินเงินทอง แต่เป็นด้าน
ปัจจัยที่จะทำให้เขาชุมชนดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ เพราะฉะนั้นจุดสนใจ(focus)หนึ่งในหลัก

สูตรกระบวนการนี้ คือ หนึ่ง หลักสูตรการเรียนรู้ทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลากหลายทางชีวภาพ

การเรียนรู้ในช่วงต้นนี้ไม่ได้มีความสำคัญจำกัดเฉพาะ ว่ารู้ว่ามีอะไรเท่านั้น แต่เรียนรู้ที่จะเข้าใจถึงคุณค่าทรัพยากรที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้ทรัพยากรทำให้เขาสรางสำนึกของความเป็นอัตลักษณ์ คือรู้จักตัวเองมากขึ้น คือขณะนี้มีความคิดที่ว่าคนจะมีความรู้สักมีความสำนึกห่วงแทนในชุมชนท้องถิ่นนั้นคือเรื่องที่ดี แต่ที่ลึกซึ้งกว่านั้นยังไม่มี ดังนั้นองค์ประกอบเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพจะทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องสิทธิที่เป็นรูปธรรมขึ้น

นอกจากนี้ยังไม่ได้มีประโยชน์จำกัดเพียงเฉพาะคนในชุมชนท้องถิ่น แต่จะมีประโยชน์ในแง่ของการจัดการการใช้เป็นการสร้างความมั่นคงของทรัพยากรซึ่งจะส่งผลกระทบต่อส่วนรวมด้วย ทั้งหมดนี้คือภาพที่จะเรียนให้ทราบเบื้องต้นว่ามีที่มาอย่างไร โดยเฉพาะเรื่องที่เคยคุยกันว่าโครงการวิจัยต่าง ๆ ใน สกว. นั้นควรจะประสานใช้ประโยชน์จากกัน ซึ่งเคยเสนอในคณะกรรมการชุดใหญ่แล้วว่าการจะมีการประสานงานระหว่างโครงการด้วยกัน ดังนั้นในวันนี้คงจะขอความเห็นเบื้องต้นจากอาจารย์วิสุทธิ์และคณะทำงาน ส่วนด้านคณะทำงานจะเสนอภาพงานในพื้นที่โดยย่อ เพราะในการทำงานกับชาวบ้านเราควรนำเอาความรู้ไปเรียนรู้กับชาวบ้าน

อาจารย์วิสุทธิ์ ใบไม้ :

ค่อนข้างจะเห็นด้วยกับอาจารย์เสนห์ และสกว. ก็มีแนวโน้มตามนี้ คือสิทธิที่อาจารย์พูดนั้นไม่ใช่จำกัดเฉพาะที่ดินและแหล่งน้ำ แต่สิ่งที่อยู่ในดินควรจะมีสิทธิ เช่นถ้าเป็นทุนนิยม ที่ดินแปลงนี้ด้านล่างมีน้ำมันชุมชนตรงนั้นจะมีสิทธิในน้ำมัน แต่บ้านเรานั้นสิ่งที่จะมีคุณค่ามากที่สุดคือ ทรัพยากรชีวภาพ ได้แก่ แบคทีเรีย เชื้อรา ไล่เดือน กิ้งกือ ที่อยู่ในดินล้วนทำให้ดินตรงนั้นอุดมสมบูรณ์ ผมจึงต้องการให้ชุมชนไม่มองเฉพาะต้นไม้ที่มีคุณค่า ให้มองดินด้วย โดยเฉพาะแบคทีเรียนั้นสามารถจะแปลงที่ดินตรงนั้นให้เป็นทุนที่มีคุณค่าด้านเกษตรกรรมได้ จึงอยากเห็นว่าพื้นที่ตรงไหนที่ชุมชนมีสิทธิครอบครองอยู่ อยากให้มองไม่เฉพาะจำนวนไร่ แต่สิ่งที่อยู่ในดินนั้น แม้จะเป็นดินเค็ม ทำอะไรไม่ได้ ก็ยังมีคุณค่าในเชิงความหลากหลายทางชีวภาพ อยากให้มีการแบ่งปันการใช้ประโยชน์ ไม่ใช่ไปขายแปลงเป็นทรัพย์สิน ในความเป็นจริงแล้ว บ้านเรายังไม่ค่อยมีความรู้ตรงนี้ในเรื่องแบคทีเรีย และเชื้อรา ซึ่งเรามีความหลากหลายมาก

กรณีตัวอย่างโรดชาร์ส (โรคทางเดินหายใจเฉียบพลัน) ที่แพร่ระบาดช่วงกลางปีก็มีสาเหตุมาจากความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งอยู่ในพื้นที่หนึ่งและมีคุณค่าเชิงบวกและลบ ดังนั้นผมจึงเห็นด้วยที่จะสอดใส่เรื่องนี้ในหลักสูตรชุมชนศึกษา และยังมีโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งทำงานกับครูและโรงเรียนอยู่แล้ว ผมมองนี้จะตรงกับเจตนารมณ์ที่อาจารย์ประเวศพูดไว้ตอนเริ่มต้น BRT คือเราอยากจะทำข้อมูลทุกตารางนิ้วของพื้นที่ประเทศไทย ดังนั้นสิทธิชุมชนจะมีความหมายมากขึ้น

อาจารย์เสน่ห์ จามริก :

เพื่อให้ภาพเพิ่มขึ้น เรื่องทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและเรื่องภูมิปัญญา สิ่งก็ตามมาในขณะนี้ เป็นภาพของเศรษฐกิจการเมืองของโลก ที่มีเรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ซึ่งการทำเรื่องสิทธิตามที่เคยเรียนไปแล้วว่า ไม่ใช่สิทธิเชิงต่อต้าน เพราะขณะนี้สิทธิมนุษยชนคนมักจะมองว่าเป็นสิทธิเชิงลบ หรือเชิงของการปิดกั้นอะไรต่างๆ นั้นไม่ใช่ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำให้สิทธิเป็นความจริงขึ้นมา มันจะนำไปสู่การประสานร่วมมือกันหลายฝ่าย เวลาที่ทางฝ่ายอำนาจระดับบนไม่เข้าใจข้างล่าง และเวลาที่มีกระบวนการต่างๆ ดังเช่นข้อตกลงไทยสหรัฐ เรื่องกองทุนวิจัยกิติ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กิติ ซึ่งช่องว่างระหว่างฝ่ายอำนาจระดับบนและล่างนี้ทำให้ฝ่ายอำนาจไปเจรจาตกลงโดยไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร ดังนั้นมักจะใช้ทรัพยากรต่างๆ ในเชิงการต่อรองทางการค้ามากกว่า โดยไม่ได้สร้างหรือทำอะไรให้เป็นมูลค่าเพิ่มขึ้นมา เพราะฉะนั้นผมคิดว่าจากฐานการทำงานตรงนี้ ผมคาดเอาไว้ว่ามันจะนำไปสู่การวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นจริงจังขึ้น ไม่ได้เป็นในห้องทดลอง (LAB-laboratory) แต่หมายความว่าชุมชนบนฐานทรัพยากรจะมีความตื่นตัวขึ้น

ในความหมายของชุมชนบนฐานทรัพยากรนี้ เพราะว่าตัวฐานทรัพยากรไม่มีสิ่งที่เรียกว่าแท็คติคัล ? () หรือบูรณาภาพ เพราะชุมชนเท่านั้นจะเป็นความหวังผู้รักษาอย่างเข้าใจและมีเหตุผล ส่วนนักวิชาการก็สามารถเข้าร่วมทำศึกษาวิจัย ผมมองว่าเป็นอนาคตของประเทศไทย ในเวทีเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ยังมองทรัพยากรเป็นเพียงผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กุ้ง กุ้งกุลาดำ แต่เราไม่ได้สร้างสรรค์อะไรขึ้นมา แม้แต่เรื่องการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ก็ยังแปลงเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินเป็นของปัจเจกบุคคล ขณะเดียวกันเราไม่ได้แปลงสินทรัพย์ให้เป็นทรัพย์สินทางปัญญา

■ เกี่ยวกับการวิจัยของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

นำเสนอโดยส่วนประสานงานกลาง โครงการสิทธิชุมชนศึกษา

อาจารย์เสน่ห์ จามริก

เหตุผลในการเลือกพื้นที่ภาคมีการเสวนาหลายรอบในช่วง 1 ปีเต็ม มีการประชุมทั้ง 5 ภาค ซึ่งเหตุผลสำคัญของการคัดเลือกเข้ามาคือ ความพร้อม ความพร้อมประกอบด้วย 2 ข้อ คือ หนึ่ง ความพร้อมที่จะร่วมกันในคณะประสานงาน เพราะขณะนี้คณะประสานงานในเอ็นจีโอแยกกันเป็นหลายฝ่าย ดังนั้นมี 2 ภาคที่ไม่พร้อมจึงไม่เข้าร่วม ข้อสองคือ พร้อมที่จะให้ชาวบ้านขึ้นมาเป็นตัวหลัก คือไม่ใช่มีเฉพาะผู้นำซึ่งมีมาแล้วหลายสิบยี่สิบปี

ดังนั้นเราเหลือ 3 ภาค และบางกรณีศึกษาใน 3 ภาคก็คัดออกไปเพราะไม่พร้อม โดยสรุปว่าเราต้องการคุณภาพของงานวิจัยมากกว่า

(แนะนำพื้นที่วิจัยคู่มือท่ายของเอกสาร และเอกสารประกอบการประชุม)

วรินทร์า ไกยรวงศ์ :

ขอเรียนเพิ่มเติมว่าพื้นที่ทั้งหมดที่นำเสนอนี้ ไม่รวมพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง เพราะเป็นประเด็นการจัดการน้ำ โดยภาพภาพคือพื้นที่ในตัวเมืองเชียงใหม่-ลำพูน และขณะนี้ทางภาคอีสานติดต่อมาว่า ช่วงสิ้นเดือนพฤษภาคม ที่บ้านโพทราย จ.ศรีสะเกษ ชาวบ้านเตรียมการพูดคุยเรื่องการเก็บข้อมูลทรัพยากร ซึ่งเขาต้องการให้เราลงไปแลกเปลี่ยนเรื่องการเก็บข้อมูล และจะต่อไปทางปทุมธานี ซึ่งหลังจากวันนี้เราก็เกริ่นไปกับภาคว่าอาจจะมีเจ้าหน้าที่จาก BRT ลงไปสำรวจด้วย

อาจารย์เสน่ห์ จามริก :

ขอขอบคุณทีมงานทั้งคุณวรินทร์า คุณบัณฑิต และคุณอมรรัตน์ที่นำเสนอพื้นที่วิจัยได้ชัดเจน และขอเรียนเสริมว่า การทำเรื่องสิทธิชุมชนนี้ เราไม่ได้ทำเพื่อสร้างกลุ่มชนเพียงที่จะเป็นนักกิจกรรมทางสังคม(activist)ในการปกป้องทรัพยากร แต่เรามองเรื่องสิทธิในแง่ที่จะเป็นความรู้ และเป็นสื่อเชื่อมโยงกลุ่มคนต่างๆให้เข้ามาร่วม รวมทั้งให้เกิดการอยู่ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนกับทรัพยากรอย่างสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้นประการแรกโครงการนี้จะพยายามรักษาให้เกิดความเข้าใจ ความคิดในการสร้างสรรค์และมองปัญหาอย่างสันติวิธี

ประการที่สอง ผมคิดว่าเด็กและเยาวชนมีความสำคัญมาก ดังนั้นเราจะเชิญชวนคนที่สนใจกลุ่มต่างๆเข้ามาร่วมเป็นเรื่องราวๆตามโอกาส ซึ่งทางส่วนภาคอาจจะเตรียมบ้างไม่เตรียมบ้างแต่ในส่วนกลางเราจะวางแผนให้ครอบคลุมกลุ่มนี้ด้วย

ประการที่สาม เรื่องการจัดการ อย่างที่เรียนไปแล้วตอนต้น คำว่าการจัดการไม่ได้หมายถึงการเผาร้าง แต่ความรู้ตรงนี้จะป็นสาระสำคัญในการจัดการ ถ้าจัดการโดยไม่รู้คุณค่าของทรัพยากร

ประการที่สี่ คือ หลักสูตรการเรียนรู้ ผมมองว่า คณะประสานงานภาคไประดมคนหลายกลุ่มมาเท่าที่จะทำได้ แต่ยังไม่มีการแยกแยะอะไร วันนี้ผมเกิดความคิดว่า กลุ่มคนที่เข้ามาต้องแยกแยะเป็น 2 ประเภทด้วยกัน ประเภทแรกคือกลุ่มคนที่เป็นแกนนำที่เขาได้เตรียมไว้ อันที่สองที่ต้องแตกแขนงไปได้ คือกลุ่มผู้สนใจซึ่งอาจจะไม่ใช่กลุ่มแกนนำก็ได้ เพราะฉะนั้นแต่ละครั้งเราจะวางหลักสูตรไว้ล่วงหน้าและนัดหมาย และก่อนลงไปถ้ามีการข่าวประกาศว่าใครสนใจเรื่องไหนอันนี้จะเป็นวิธีการขยายขอบเขตออกไปสู่เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน หมอชาวบ้าน หมอสมุนไพร เป็นต้น แม้ว่ากลุ่มผู้สนใจจะไม่สนใจเรื่องสิทธิก็ตามก็ไม่สำคัญ ดังนั้นขอให้ทีมประสานงานกลางบันทึกไว้ว่าวิธีการลงนั้นให้นัดหมายกันไว้

ประการที่ห้าความรู้เรื่องพืชพรรณ จะสังเกตว่าเราไม่ได้เริ่มจากศูนย์ เท่าที่นำเสนอจะเห็นว่าความจริงการเตรียมโครงการนี้ ภาคเตรียมไว้แล้ว ไม่ใช่เราเตรียมให้เขา ดังนั้นเขามีพื้นฐานแล้ว ดังนั้นคือ เราจะทำอะไรให้พื้นฐานเหล่านี้ได้รับการพัฒนาเกิดความรู้เป็นมรรคผลจริงๆ เพราะความรู้นี้จะทำให้เกิดสำนึกและคุณค่าต่างๆ และส่งผลถึงคนในเมืองคนมีอำนาจ และทำให้คนเมืองและท้องถิ่นเห็นอะไรร่วมกันได้ โดยเฉพาะช่องทางที่จะทำประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน ตลอดจนนำมาใช้อย่างสร้างสรรค์สร้างมูลค่าให้กับสังคมอย่างเท่าเทียม รวมทั้งเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งจะทำนัยยะของเรื่องนี้ เพราะขณะนี้เราเถียงในเวทีขององค์การค้าโลก (WTO) เราเถียงเรื่องตัวบทกฎหมายข้อบังคับ แต่ไม่เคยจะนำเรื่ององค์ประกอบของ (element) ชาวบ้านมาพูดคุย เพราะฉะนั้นงานวิจัยนี้แม้จะไม่เป็นเป้าหมายโดยตรงของเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาก็ตาม แต่คิดว่าหลายอย่างที่พยายามทำจะส่งผลไปถึงเรื่องนี้ และนี่คือนัยยะความสำคัญทั้งหมดที่อยากจะนำเสนอ

กฤษฎา บุญชัย :

ผมขอเรียนเสริมเรื่องประเด็นทรัพยากรชีวภาพเพิ่มเติม ถ้าเราย้อนกลับดูไปที่คุณบัณฑิตได้เสนอในกรณีของภาคเหนือ เรื่องป่าไม้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะขณะนี้รัฐบาลกำลังเสนอนโยบายที่เรียกว่าแปลงทรัพย์สินเป็นทุนในพื้นที่อุทยานและการเปิดให้นักท่องเที่ยวทุกประเภทเข้าไปในพื้นที่อุทยานทุกแบบไม่ว่าจะเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่กระทบต่อระบบนิเวศป่า อีกปัญหาหนึ่งคือ เรื่องการจัดการที่ไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์แท้จริงของกรมป่าไม้ที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปลูกไม้ปลูกป่าซึ่งมีลักษณะไปทางกิ่งสวน (plantation) ถึงแม้ว่าจะมีการใช้ไม้พื้นถิ่นก็ตาม นอกจากนี้การปลูกป่าเหล่านี้เป็นการยึดพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน และที่ป่าของชาวบ้านมาโค่นตัดฟันแล้วปลูกไม้ชนิดใหม่ขึ้นมา อันนี้เป็นผลกระทบทั้งจากการจัดการเชิงพาณิชย์และการจัดการเชิงอนุรักษ์ของรัฐ

ทีนี้สิ่งที่ชาวบ้านทำคือการพยายามปกป้องทรัพยากร ล่าสุดผมได้คุยกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เขาบอกว่าเขาอยากศึกษาวิจัยเพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่เขาดูแลป่าชุมชนนั้นเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ใหญ่อย่างไร คือ เขาอยากพิสูจน์ให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของระบบนิเวศน์ใหญ่นั้นส่วนหนึ่งเพราะการที่ชาวบ้านมีบทบาทดูแลรักษา ถ้าชาวบ้านไม่รักษาป่า ไม่คิดถึงระบบการทำวนเกษตรอย่างยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ ระบบนิเวศน์ใหญ่จะเสียสมดุล เขาตัวชี้วัดจากสัตว์ป่า นก พรรณพืช ดุรงชื้ออาหาร ดังนั้นผมคิดว่าชาวบ้านพยายามจะเอาความรู้ของท้องถิ่นมาร่วมแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ความรู้จากภายนอก เพราะถ้าเขาสามารถชี้ให้สังคมเห็นว่าการจัดการป่าชุมชนของเขาเป็นการเพิ่มทุนทางนิเวศน์ สังคม และวัฒนธรรมด้วย แม้แต่ทุนทางเศรษฐกิจเอง ก็จะทำให้สถานภาพของชุมชนมั่นคงมากขึ้น ดังนั้นยุทธศาสตร์เรื่องการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่นเป็นเรื่องสำคัญ ไม่เฉพาะเรื่องป่าชุมชนเพียงลำพังแต่เขากำลังจะบอกว่าป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ใหญ่อย่างไร

ประการที่สอง เรื่องของภาคอีสาน ปัญหาใหญ่คือเรื่องโขงซีมูน ซึ่งไปพัฒนาระบบชลประทานแล้วมีผลต่อดินเค็มในอีสาน รัฐเองก็เพิ่มประเมินโครงการโขงซีมูนล้มเหลวหลายจุด ไม่เพียงเรื่องดินเค็มเท่านั้น แต่รวมถึงระบบน้ำ และพรรณพืช เรื่องของป่าบุงป่าทามซึ่งเป็นป่าอีกประเภทหนึ่งซึ่งกรมป่าไม้ไม่นับเป็นป่า ขณะที่ สำนักนโยบายและแผน (สผ.) กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เห็นว่ามีความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งที่ชาวบ้านทำคือการดูแลป่าบุงป่าทามโดยแสดงถึงบทบาทของชาวบ้านในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งดูแลรักษาและพัฒนา ที่น่าจะช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้นและตอบสนองชีวิตปากท้องของเขา

อีกด้านหนึ่งการประเมินว่าความหลากหลายทางชีวภาพลดน้อยลงเพราะดินเค็มอันเป็นผลกระทบจากโครงการโขงซีมูน เป็นประเด็นสำคัญที่จะชี้ว่าสิ่งที่รัฐบาลจะทำรอบ 2 คือ ต่อโครงการโขงซีมูนต่อไป เป็นสิ่งที่ต้องทบทวน

กลับมาดูทางภาคใต้ ผมคิดว่าปัญหาใหญ่คือ กรมชลประทานพยายามจัดการระบบนิเวศที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นทะเลสาบสงขลา และลุ่มปากพนัง ประเด็นคือรัฐต้องการน้ำจืดอย่างเดียว จึงสร้างเขื่อนในหลายจุด จึงทำให้เกิดปัญหาระหว่างกลุ่มที่ใช้ทรัพยากรต่างๆกัน ไม่ว่าจะเป็นชาวนา ชาวประมง ชาวสวนปาล์ม แต่ปัญหาของทะเลสาบสงขลาไม่ใช่เพียงแต่การสร้างเขื่อน แต่ยังมีเงื่อนไขหลายด้านที่ทำให้เกิดความตึงเครียด ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง ปลาลดลง สิ่งที่ชาวบ้านถกเถียงกันคือ ชาวประมงโทษการปิดเขื่อน ชาวนาก็บอกว่ามีเงื่อนไขอื่นนอกจากเขื่อนที่ชาวประมงไม่รู้ ดังนั้นจะหาอย่างไรที่จะให้กลุ่มต่างๆมาศึกษา เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เห็นเงื่อนไขอื่นๆ แน่นอนว่าการปิดปากกระวะก็เป็นเงื่อนไขสำคัญ ดังนั้นผมคิดว่าสิ่งที่เราจะเสริมเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้การผึกกำลังของชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

อาจารย์วิสุทธิ ไบไม้ :

ผมคิดว่าเราคงต้องบูรณาการหลายฝ่าย เท่าที่ฟังมาเป็นเรื่องที่ดีสำหรับการไปกระตุ้นชุมชนให้มีความตื่นตัวในการทำวิจัย ซึ่งอาจจะทำได้ 2 อย่าง อย่างแรกคือวิจัยในมิติของชุมชนเองเป็นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้าง แต่อีกมิติหนึ่งที่จะสะท้อนถึงคุณค่าของทรัพยากรดิน น้ำ น่าจะมองในมิติของความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพ คิดว่าบางกรณีจะต้องจับจุดที่พื้นที่เริ่มมีความขัดแย้งแล้วเริ่มไปศึกษา แต่เนื่องจากทรัพยากรบุคคลเรามีน้อย ผมอยากเห็นความเชื่อมโยงโรงเรียน-ชุมชน-สถาบันท้องถิ่น อันนี้อาจจะเชื่อมโยงไปถึงโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นได้ โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นมีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและรูปแบบ เราอาจจะโรงเรียนในพื้นที่เช่นภาคเหนือ ใต้ และอีสาน เป็นไปได้หรือไม่ที่จะจับกลุ่มนี้ คงต้องสอบถามไปทางอาจารย์สุชาติว่า ได้หรือไม่ คือชุมชนเข้ามาศึกษาแล้วเอาโรงเรียนเข้าไปประกบ แล้วเงินตรงนี้มาจาก BRT เช่นเรื่องดินกับเรื่องน้ำ ผมคิดว่าสำคัญ ดังเรื่องเรื่องการทำเหมืองลึกในดงโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ (กฟผ.) นั้นคิดว่าน่าจะให้ชาวบ้านเข้าศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้น ส่วนงบ

ประมาณนั้น ส่วนหนึ่ง BRT จะสนับสนุนได้ ให้วางรูปแบบการศึกษาร่วมระหว่างชาวบ้านกับโรงเรียน ผมคิดว่าปีหนึ่งน่าจะได้อะไรข้อมูลเบื้องต้นพอสมควร ตรงนี้อาจารย์เอเซีย โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นจะช่วยให้ในการจัดระบบ

ภาคใต้ เรื่องทะเลสาบสงขลา เรากำลังจะลงไปดู เพราะรัฐบาลจะไปแก้ปัญหา มุมหนึ่งต้องยอมรับว่าเป็นการแก้ปัญหาทางการเมืองเป็นผลประโยชน์ทางการเมือง แต่ทำแล้วมีผลกระทบระยะยาวเราก็ไม่อยากเห็นด้วย เราจึงอยากลงไปดูทะเลสาบสงขลา ที่มีการวิจัยตามระบบจะใช้เวลายาวนานพอสมควร ซึ่งน่าจะตรงทำโดยอาจารย์ในมหาวิทยาลัย แต่วิจัยแบบหยาบๆพอได้ข้อมูลเบื้องต้นทำได้ง่าย อย่างที่เราไปทำที่อำเภอทองผาภูมิเป็นตัวอย่าง มีครูเด็ก นักวิจัยธรรมดา ใช้เวลา 3-4 เดือนได้ข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าคุณภาพดินน้ำเป็นอย่างไร พอจะเชื่อมโยงให้เห็นเรื่องความหลากหลายได้ เสร็จแล้วเราอาจจะเลือกพื้นที่บางพื้นที่แล้วเอานักวิจัยไปเจาะลึกอีก ให้ได้ข้อมูลละเอียดมากขึ้น

ในขั้นนี้คิดว่าโรงเรียนและเด็กนักเรียนน่าจะมีความพร้อม มีอาสาสมัครนักวิจัยด้วย เอาพื้นที่เป็นตัวตั้งว่าตรงไหนน่าจะศึกษาแล้วเชื่อมโยงกับกระบวนการของโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ส่วนโครงการ BRT เข้าไปเสริม ตัวอย่างหากต้องการสำรวจพืชตรงนั้น ก็คิดว่าสถาบันราชภัฏมีความถนัดระดับหนึ่ง ตัวอย่างที่ภาคอีสานมีสถาบันราชภัฏหลายแห่งที่ชำนาญ ดังนั้นผมคิดว่าถ้าจะจับพื้นที่นำร่องให้ดีแล้วก็คุยกัน 3 กลุ่มแล้วก็ลงมือปฏิบัติได้เลย ก็คิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เสี่ยงบางแห่งที่รัฐบาลจะลงพัฒนาอะไรก็ตาม เพราะถ้าปล่อยชาวบ้านไว้แล้วเราเข้าไปสำรวจซ้ำเกินไป คือรัฐบาลมองว่าจะเข้าไปดูแลลอกทะเลสาบ ผมคุยกับนักวิชาการแล้วว่าการลอกทะเลสาบคือการทำลายหม้อข้าวหรือระบบนิเวศที่มีอยู่ แล้วคงได้แต่น้ำปริมาณน้ำมากขึ้น แต่ความหลากหลายทางชีวภาพจะลดลง แล้วจะเลี้ยงปลาอย่างไร ในเมื่อความหลากหลายทางชีวภาพสูญเสียไปแล้ว อันนี้นักวิชาการได้บอกไว้

เช่นเดียวกับเขื่อนปากมูล รัฐบาลมองว่าได้ประโยชน์ แต่ชาวบ้านเสียหายมาก และมันไม่เป็นไปตามแผน เช่นเดียวกันกับโครงการโขงชีมูล ผมคิดว่าถ้าได้ข้อมูลทางวิชาการมาโต้แย้งว่าทำแล้วผลกระทบระยะยาวชาวบ้านจะเป็นผู้เสียหายมากกว่าได้รับประโยชน์ ดังนั้นการสำรวจจึงน่าจะเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งอยู่ในกรอบของโครงการ BRT อยู่แล้วที่เราจะเสริมวิชาการเข้าไป ขณะเดียวกันก็อยากได้ความรู้พื้นที่ เช่นวิจัยภูมิปัญญาของภาคเหนือตามที่คุณกฤษณาบอกนั้นจะเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะเป็นสายทางให้นักวิชาการเจาะเข้าถูกทางในการสำรวจได้มากขึ้น เพราะตามเดิมจะต้องไปตามระบบการศึกษาซึ่งใช้เวลามาก

ด้านทรัพยากรบุคคล (resource person) ขณะนี้มีกลุ่มเครือข่ายบ้างแต่ยังไม่มากพอ แต่ในบางเรื่องเราอาจขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยได้ เช่นภาคเหนือมีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่พอสมควร อย่างน้อยไปเป็นวิทยากรแนะนำได้ และราชภัฏในพื้นที่ และโรงเรียนน่าจะทำได้ ภาคอีสานเรื่องสำรวจพืชสายมาก ด้านสำรวจสัตว์จะมีปัญหานิดหน่อย

วรินทร์า ไกยวงศ์ :

ขอเสนอว่าเลือกพื้นที่ต้นแบบแต่ละภาคขึ้นมา คือเมื่อวันก่อนได้ดูรายการทุ่งแสงตะวัน เขาเสนอเรื่องเด็กแม่น้ำมูลใช้ดินทามปั้นหม้อ ทำให้เรารู้สึกว่าที่อีสานนั้นป่าทุ่งทามมีพื้นที่ใหญ่ ซึ่งต้องการการศึกษาด้านภูมิโนเวศน์ เช่นนั้นแล้วน่าจะเชื่อมเด็กและเยาวชนในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ คิดว่าแต่ละภาคของโครงการสิทธิฯน่าจะเลือกพื้นที่ต้นแบบมา 1-2 พื้นที่ แล้วเอาระบวนการของ BRT และ PLS ลงไปคุยกับคนในพื้นที่และลงสำรวจ

อาจารย์เสน่ห์ จามริก :

คือที่ผ่านมากลุ่มธุรกิจและรัฐมองเป้าหมายว่าจะเอาไฟฟ้ามาใช้ แต่ชาวบ้านบอกว่าไม่ใช่ แต่ทั้ง 2 ด้านนี้ไม่เคยนำมาแบกันบนโต๊ะ ผมว่างานน้อยอย่างน้อยที่สุดจะได้ข้อมูลขึ้นมา เท่าที่คุยกันหลายครั้ง ผมคิดว่าทางคณะประสานงานภาคยังมีข้อจำกัดอยู่ และทางส่วนกลางก็ไม่ใช่จะเดินตามภาค เพราะฉะนั้นถ้ามีพื้นที่ใหม่หรือกลุ่มใหม่ขึ้นมาเราน่าจะมีความยืดหยุ่นพอ และสทว.ก็ควรจะยืดหยุ่นพอ ในด้านการประสานงานกับ BRT และ PLS อาจจะต้องของบเพิ่มเติมก็ควรจะทำ ผมคิดว่าที่ผ่านมาเราได้คุยเฉพาะในกลุ่มที่เป็นนักกิจกรรมทางสังคม(activist) ซึ่งยังมีมองอะไรในโลกแบบหนึ่ง แต่เราอยากมองเชื่อมโยงไปที่โรงเรียน ครู เยาวชนด้วย เท่าที่จะทำได้ และคิดว่าบางเรื่องคนให้ความสนใจมาก เพราะฉะนั้นจึงอยากให้ทางส่วนกลางไปบอกเล่าเก็บสืบให้ภาครู้ แล้วเขาจะปรับอย่างไรตามข้อจำกัดที่มี ซึ่งบางทีเราค้นพบอะไรใหม่ๆ เราก็ควรจะรวมพื้นที่นั้นเข้ามามีการศึกษาด้วย

วรินทร์า ไกยวงศ์ :

ประเด็นสำคัญขอให้เริ่มจากเด็กและเยาวชนเป็นตัวตั้ง ขอให้ทางอีสานประเมินว่าจะร่วมกับครูและโรงเรียนอย่างไรบ้าง และใช้เป็นพื้นที่ต้นแบบและพัฒนาาร่วมกันไป

กฤษฎา บุญชัย :

ขอเสริมเรื่องกระบวนการเล็กน้อยว่า เราอาจเลือกเป็นบางพื้นที่ตามที่ดูวรินทร์าเสนอ ส่วนทาง BRT มีเครือข่ายนักวิทยาศาสตร์ในภาคอยู่แล้ว จึงน่าจะมีการพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อที่จะทำโจทย์ออกมาว่า โจทย์ที่สนใจร่วมกันคืออะไร เช่นคุยแล้วเราจะเลือกโจทย์ความหลากหลายทางชีวภาพกับระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นเรื่องใหญ่ อันนี้จะนำไปสู่ขั้นตอนการทำงานและกระบวนการเก็บข้อมูล เราอาจจะเสริมการออกแบบเครื่องมือและกระบวนการเก็บของชาวบ้าน หรือนักวิทยาศาสตร์อาจจะเก็บข้อมูลตามประเด็นที่สนใจ แล้วทำเวทีแลกเปลี่ยนเป็นระยะ ๆ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างความรู้ท้องถิ่นกับความรู้ของนักวิชาการ มาสังเคราะห์และยกระดับความรู้ขึ้นมา ดังนั้นขอให้เริ่มต้นที่ว่าเรามีเครือข่ายนัก

วิทยาศาสตร์ที่โหนดบ้าง แล้วกำหนดพื้นที่เป้าหมายแล้วจัดเวทีคุยกันในพื้นที่เพื่อวิเคราะห์ปัญหา กำหนดโจทย์ร่วมกันและกระบวนการทำงานออกมา หลังจากนั้นเราอาจจะหนุนช่วยเขาเป็น ระยะเรื่องการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

เหตุที่ให้ความสำคัญกับโจทย์เพราะว่าประเด็นเรื่องการสร้างองค์ความรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพของนักวิทยาศาสตร์นั้นอาจจะมีบางแง่มุมที่ชาวบ้านไม่ได้คิดถึง หรือชาวบ้านก็ขาดแง่มุมที่นักวิทยาศาสตร์คิด ดังนั้นเราจะต้องมีกระบวนการแลกเปลี่ยนร่วมกันตั้งแต่ต้นเพื่อที่จะได้องค์ความรู้ด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย แล้วเราอาจจะได้นักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ที่มีมิติทางสังคมทำงานกับชาวบ้านเพิ่มขึ้น แล้วสุดท้ายอาจจะพัฒนาเป็นโครงการย่อยเพิ่มขึ้น

อาจารย์วิสุทธิ ไบไม้ :

คิดว่าแหล่งทุนอาจจะมาจากหลายแห่ง บางเรื่อง เช่นป่าปุงป่าทามมีหลายหน่วยงาน ทั้งสถาบันราชภัฏ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีข้อมูลป่าปุงป่าทามหลายแห่ง แต่ผอ.อูเราไม่ได้เอาข้อมูลมาสอดคล้องกัน ดังนั้นบางเรื่องไม่ต้องวิจัยเพิ่ม เพียงแต่เอาข้อมูลที่มีอยู่มาให้ชาวบ้าน หรือถ้าวิจัยเพิ่มก็ดูข้อมูลที่มีมาแล้วมาลองสำรวจใหม่ ดูว่ามันเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหน ผมคิดว่าเรื่องป่าปุงป่าทามจะมีข้อมูลพอสมควร เพียงแต่ต่างคนต่างทำไป ดังนั้นเป็นโอกาสดีที่จะนำข้อมูลที่มีอยู่แล้ว คิดว่า ดร.อุษา จะมีข้อมูลเยอะมาก

วรินทร์า ไกยวงศ์ :

จริงที่ว่าข้อมูลที่เอ็นจีโอมีพอสมควร แต่ไม่ได้ประเมินว่าจะนำมาใช้กับชาวบ้านอย่างไร ที่ทำอยู่คือการสรุปงาน สรุปว่าทางดินจะเริ่มต้นคุยกับพื้นที่ว่าจะสำรวจที่ไหน แล้วนัดลงพื้นที่ด้วยกัน แล้วไปพัฒนาโครงการในพื้นที่

อาจารย์วิสุทธิ ไบไม้ :

ทางภาคน่าจะเลือกพื้นที่ โดยมีเกณฑ์คือ พื้นที่น่าจะเกิดความเสี่ยง พื้นที่ที่น่าจะมีปัญหา แล้วลองมาคุยว่าเราจะเสริมไปได้อย่างไร เราจะทำแบบมีส่วนร่วม อยากให้โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นประสานไม่เฉพาะโรงเรียน อาจจะมีครูบางคนนอกพื้นที่ของโครงการ PLS มีความกระตือรือร้นสนใจ แต่เขาไม่ได้รับข้อมูล แล้วตกบัญชีไป ดังนั้นถ้าเลือกพื้นที่ได้ ก็มาลองคุยกันดู เช่นราชมงคลดีมากในแง่ของทรัพยากรท้องถิ่นเพียงแต่ไม่ได้มาเข้าร่วมกิจกรรม มันจะคนละมุมกับราชภัฏซึ่งเน้นด้านวิชาการและการสอน แต่ราชมงคลจะเจาะลงไปในห้องเรียนเรื่องทรัพยากรและพืช แต่ไม่ค่อยได้นำมาเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย สรุปว่าเราจะต้องพยายามเชื่อมโยงทรัพยากรบุคคลเหล่านี้ให้ได้

อาจารย์เสน่ห์ จามริก :

ประเด็นสำคัญคือขอให้สิ่งที่เรียนรู้อัฒพันธ์กับชีวิตจริงๆ การดูพื้นที่คือให้มีความพร้อมจากชุมชนเป็นหลัก ประเด็นอาจจะหลากหลาย

วรินทร์า ไกยวงศ์ :

ของภาคอีสานจะคุยเรื่องนี้ในการประชุมช่วงสิ้นเดือน ส่วนภาคอื่นๆจะทยอยนัด

อาจารย์สรยุทธ์ รัตนพจนารักษ์ :

เห็นด้วยเกือบทั้งหมดครับ ผมคิดว่าตามที่อาจารย์วิสุทธิกุลกล่าวถึงว่ามีครูหลายคนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ PLS ซึ่งคงเป็นความต้อโอกาสของของ PLS ที่ไม่สามารถไปทำงานกับคนที่มีความรู้จริงๆ เพราะฉะนั้นตรงนี้จะเป็นอย่างอื่นที่ดีที่เป็นมีชุมชนเป็นพื้นฐาน ผมมีความเห็น 2-3 ประเด็น คือ คิดว่าควรไม่จำกัดที่ครู แต่เขวชนน่าสนใจ เพราะที่ผ่านมาเราหาครูยาก ยิ่งครูในระบบยากมาก คิดว่าน่าจะเปิดกว้างเป็นเด็ก เขวชน ชาวบ้านและครู เพราะครูในระบบจะตั้งใจไม่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เรียกว่าลอยจากพื้นที่มาก จากประสบการณ์ที่โครงการสิทธิจัดอบรมเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแล้วเมื่อกันยายน 2545 ตามที่อาจารย์เพิ่มศักดิ์อบรมนั้นทำให้โครงการ PLS พอจะมีทักษะในการดึงประเด็นมากขึ้น เพราะฉะนั้นคงจะไม่จำกัดที่ครูและนักเรียน ผมเห็นว่าชาวบ้านก็สำคัญมาก

ข้อสอง ทางโครงการ PLS พอจะเชิงกระบวนการได้ แต่ถ้าลงไปรายละเอียดเรื่องความรู้จะต้องฟังทาง BRT มาก ข้อสาม ทางภาคเหนือเรามีพื้นที่ที่เชียงราย เชียงใหม่และน่าน ส่วนอีสานมีขอนแก่นและบุรีรัมย์ ส่วนภาคใต้มีนครศรีธรรมราชและตรัง ซึ่งพื้นที่หลักพวกนี้สามารถประสานทำงานข้ามจังหวัดกันได้

ภาคผนวก 3

พื้นที่วิจัย โครงการสิทธิชุมชนศึกษา

โครงการสิทธิชุมชนศึกษามีพื้นที่วิจัยใน 3 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ภาคเหนือประกอบด้วย 2 พื้นที่โครงการ คือ กรณีลุ่มน้ำปิงตอนบน และกรณีลุ่มน้ำแดงตอนล่าง ซึ่งในวันนี้ไม่ได้นำเสนอกรณีลุ่มน้ำแดงตอนล่างเนื่องจากพิจารณาว่าเป็นเขตเมืองจึงไม่มีประเด็นวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 3 กรณี ได้แก่ กรณีลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และป่าภูสีฐาน ส่วนภาคใต้ มี 4 กรณี ได้แก่ ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำปากพนัง ป่าชุมชนสุราษฎร์ และป่าต้นน้ำเขาพระ

อนึ่งพื้นที่วิจัยที่นำเสนอในขณะนี้ บางพื้นที่อยู่ในระหว่างการประเมินและปรับเปลี่ยน เพื่อให้การวิจัยมีความชัดเจนและเหมาะสมมากขึ้น

1.ภาคเหนือ

กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มีพื้นที่ศึกษา 3 ลุ่มน้ำ ได้แก่ แม่ปิงตอนบน,แม่แดงตอนบน และแม่จัต มีพื้นที่ศึกษา ดังนี้

- ลุ่มน้ำแม่ปิงส่วนที่ 1 อำเภอเชียงดาว
- ลุ่มน้ำแม่แดง อำเภอเวียงแหง และตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว
- ลุ่มน้ำแม่จัต อำเภอพร้าว

1) ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

มีประเด็นวิจัย 3 เรื่องหลักคือ การจัดการป่าชุมชน ปัญหาทรัพยากรน้ำและการจัดการเหมืองฝาย ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนอยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่าอุดมสมบูรณ์และเป็นต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำปิง จัดเป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด ประกอบด้วยป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว อุทยานแห่งชาติศรีลานนา และอุทยานแห่งชาติเชียงดาว และมีชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานตามภูมิประเทศอันหลากหลาย อาทิ ชาวไทยพื้นราบ ชาวปะกาเกอญอ ไทยลื้อ ไทยใหญ่ และกลุ่มชนที่สูง ได้แก่ ลีซู ม้ง อาข่า ลาหู่ และปะหล่อง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรร้อยละ 73

2) ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

มีประเด็นปัญหาหลักคือเรื่องผลกระทบจากโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ฯ เนื่องจากการทำเหมืองจะกระทบต่อฐานทรัพยากร โดยเฉพาะดินและแหล่งน้ำ

ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนเมืองถิ่นไทยล้านนา ไทยใหญ่ และปะกาเกญอ กลุ่มที่สอง คือชุมชนที่เคลื่อนย้ายใหม่ ได้แก่ จีนฮ่อ ลีซอ และลาหู่ โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม

3) ลุ่มน้ำแม่วัด

มีประเด็นวิจัยหลักคือ เรื่องการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำและปลายน้ำ และการเกษตรขนาดใหญ่เชิงพาณิชย์

ลุ่มน้ำแม่วัดมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและภูเขา มีพื้นที่ราบลุ่มเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย 3 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่วัดตอนบน ลุ่มน้ำแม่โก้น และลุ่มน้ำแม่สะดาม ประชากรหลักมี 2 กลุ่ม คือ ชาวไทยพื้นราบ และชาวไทยภูเขา ประกอบด้วย ชุมชนปะกาเกญอ ลีซูลาหู่ ม้ง และอาข่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม

2.ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประกอบด้วย 3 กรณีศึกษา คือ ลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และป่าภูสีฐาน

1) ลุ่มน้ำมูล

ประเด็นวิจัยหลักคือ ค่านารูปแบบและสร้างองค์ความรู้ของการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร พื้นที่เป้าหมาย 3 พื้นที่ ได้แก่ บ้านโพนทราย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ชุมชนในเขตรอยต่อของจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และร้อยเอ็ด และชุมชนลุ่มน้ำมูล

ลุ่มน้ำมูลมีทรัพยากรสำคัญต่อชุมชน คือ ป่าทาม โดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำมูลตอนกลาง ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน โดยมีชุมชนใช้ประโยชน์ประมาณ 141 หมู่บ้านทั้งการเพาะปลูก การประมง แหล่งอาหาร และเลี้ยงสัตว์ ปัญหาสำคัญของลุ่มน้ำมูลคือมีเขื่อนทั้งทางต้นน้ำและปลายน้ำ โดยเฉพาะเขื่อนปากมูล และเขื่อนราษีไศล (ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งในระบบน้ำของภาคอีสานทั้งหมดอันจะได้รับผลกระทบจากโครงการโขงชีมูลซึ่งต้องการพัฒนาแหล่งเพื่อการเกษตรขนาดใหญ่และอุตสาหกรรม) ซึ่งในปัจจุบันองค์กรชุมชนหลายองค์กรจึงร่วมกันฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำป่าทามมูล

2) ลุ่มน้ำชี

ประเด็นวิจัยหลักคือการสร้างองค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำของชุมชน และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พื้นที่เป้าหมายหลักมี 2 หมู่บ้านและองค์กรชุมชนลุ่มน้ำชี ได้แก่ บ้านพนัส อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และบ้านหนองคู อำเภอนวน้อย จังหวัดขอนแก่น

บ้านพนัสและชุมชนโดยรอบอาศัยฐานทรัพยากรสำคัญได้แก่ป่าชุมชนดงเค็งซึ่งมีพื้นที่ป่าทามและแหล่งน้ำโดยรอบ นอกจากนี้ยังเป็นเขตป่าช้า และป่าคอนปู่ตา อันเป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อสืบต่อกันมา ส่วนบ้านหนองคูเป็นหมู่บ้านเก่าแก่บนเส้นทางการค้าขาย เป็นพื้นที่ลุ่มอุดมสมบูรณ์เนื่องจากมีลำน้ำชีไหลผ่านและหนองน้ำขนาดใหญ่ แต่ปัจจุบันมีความแห้งแล้งมากขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลกระทบจากเขื่อนทางต้นน้ำชี

3) ป่าภูสีฐาน

ประเด็นวิจัยหลักคือการสร้างรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าโดยชุมชนในเขตป่า และเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในเขตป่า มีพื้นที่เป้าหมาย คือ บ้านโนนป่าก่อ อำเภอด่านช้าง จังหวัดมุกดาหาร และเครือข่ายป่าไม้ที่ดงอีสนาน

ป่าภูสีฐานอยู่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ติดต่อกับเทือกเขาภูพานเป็นแหล่งต้นน้ำของจังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วยป่าเต็งรัง ป่าผสมผลัดใบ ป่าดิบแล้ง และทุ่งหญ้า-ไร่ร้าง ซึ่งชุมชนโดยรอบอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหาร เลี้ยงสัตว์ และบางส่วนถูกบุกเบิกทำการเกษตร

บ้านโนนป่าก่อถูกบุกเบิกครั้งแรกในปี 2496 และขยายเป็น 8 ครอบครัวยุคในปี 2520 ปี 2526-2529 เป็นพื้นที่ป่าสัมปทาน และประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานในปี 2533 ดังนั้นชุมชนในเขตป่าจึงต้องถูกอพยพออก แต่ชุมชนรอบป่าพยายามเจรจาดำรงกับตัวแทนรัฐบาล จนกระทั่งปี 2544 มีมติที่ประชุมของคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษจากคนจน กรณีป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ครั้งที่ 1/2544 ผ่อนผันให้บ้านโนนป่าก่อทำกินต่อไปได้ โดยห้ามบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านมีคณะกรรมการและบังคับใช้กฎกติกาเพื่อการรักษาป่า และมีการปรับสภาพชุมชนให้สอดคล้องกับการอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์โดยไม่ทำลาย

3.ภาคใต้

1) กรณีลุ่มทะเลสาบสงขลา

พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย 6 ชุมชนได้แก่ ทะเลน้อย บ้านปอนนธ์ บ้านท่าเมรุ บ้านปากพล บ้านระฆัง และบ้านหนองถั่ว ทั้งหมดเป็นชุมชนประมงรอบทะเลสาบ ยกเว้นบ้านหนองถั่วเป็นชุมชนเกษตรกรรมในเขตอำเภอระโนด

ลุ่มทะเลสาบสงขลามิภูมินิเวศใหญ่ 2 เขต เขตแรกคือเป็นแหล่งน้ำจืดและน้ำกร่อยตามฤดูกาลและสภาพพื้นที่ ประกอบด้วยแอ่งน้ำ 4 ส่วน เชื่อมต่อกัน ดังนี้

- 1) ทะเลน้อย ซึ่งอยู่ทางเหนือสุดมีลักษณะเป็นระบบนิเวศวิทยาน้ำจืด
- 2) ทะเลหลวง และ ทะเลสาบ อยู่ถัดลงมาทางใต้จนถึงตำบลปากกรอ มีระบบนิเวศวิทยาน้ำจืดและน้ำกร่อย ส่วนล่างสุดตั้งแต่ตำบลปากกรอลงมาจนถึงปากทะเลสาบเรียกว่า ทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับทะเลอ่าวไทย ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเป็นแบบน้ำกร่อยและน้ำเค็ม มีลำคลองไหลลงสู่ทะเลสาบในส่วนต่างๆ หลายสาย

ด้วยปัจจัยทางภูมินิเวศชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพตามฐานทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบซึ่งมีทั้งประจำถิ่นและชั่วคราว สัตว์น้ำเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนรอบทะเลสาบและเป็นแหล่งอาหารโปรตีนของชุมชนและคนในภูมิภาค

นอกจากนี้บริเวณ ชายฝั่งทะเลสาบตอนกลางและตอนล่างยังพบป่าชายเลนขึ้นอยู่ประปราย ที่พบมากคือไม้สาพูที่มีรากหายใจจำนวนมากโผล่ขึ้นมาจากพื้นดิน เป็นแหล่งหลบภัยและหาอาหารของสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ทั้งยังมีนกน้ำนานาชนิดเข้ามาหากินในทะเลสาบ มีทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพตามฤดูกาล

ปัญหาสำคัญของทะเลสาบสงขลาเป็นผลจากการขยายตัวและการพัฒนาเมือง อุตสาหกรรม และเกษตรอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของทะเลสาบสงขลา ได้แก่

- น้ำทิ้งจากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยลงสู่ทะเลสาบส่วนมากไม่ได้รับการบำบัด
- น้ำที่ใช้แล้วจากการทำนาุ้งที่ปล่อยออกมาก็มีตะกอนอินทรีย์จำนวนมากก่อให้เกิดตะกอนสะสมในทะเลสาบเพิ่มขึ้นทุกปี
- การหมุนเวียนถ่ายเทของน้ำในทะเลสาบถูกกีดขวางเมื่อมีการสร้างท่าเรือ น้ำลึกที่ปากทะเลสาบและการปิดปากกระแจะเพื่อกักน้ำจืดให้เกษตรกรทำนา
- การทำประมงขนาดใหญ่

2) กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

ในการศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่ตามที่ชาวบ้านนิยามว่าเป็นลุ่มน้ำปากพนังได้แก่ อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอปากพนัง และอำเภอชะอวดบางส่วน

ประเด็นปัญหาทรัพยากรสำคัญ คือ ปัญหาน้ำ ซึ่งในอดีตมีแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำปากพนังที่มีลำน้ำสาขาเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านอาศัยทรัพยากรน้ำ ๔ ประเภท หรือ 4 รส ได้แก่ น้ำเค็ม (ในทะเล) น้ำกร่อย (ปากอ่าวปากพนังและในช่วงหน้าแล้งน้ำจะกร่อยจนถึง อ.หัวไทร เขียวใหญ่และบางปีอาจจะถึง อ.ชะอวด) น้ำจืด (พื้นที่ต้นน้ำจนถึงปากพนัง) และน้ำเปรี้ยว (พื้นที่ป่าพรุ)

เมื่อมีการจัดทำระบบชลประทาน และประตุนำน้ำตามคลองสายต่าง ๆ ตามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังทำให้สภาพการไหลเวียนของน้ำตามธรรมชาติและระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างกรณีระบบน้ำในคลองที่คลองหัวไทร¹ เดิมมีสภาพน้ำเค็มช่วงมีนาคม-พฤษภาคม ชาวนาจะทำนาช่วงในระยะสอดคล้องกับสภาพน้ำคือ แม่น้ำน้ำกร่อย (น้ำจืด) ก็ไม่กระทบเพราะไม่ต้องการน้ำ จะได้น้ำเฉพาะช่วงข้าวตั้งท้องเท่านั้น น้ำกร่อยเป็นแหล่งอาหารจากสัตว์น้ำ เพราะมีปลาทะเลตามขึ้นมามาก ชาวนาใช้ก ลอยอวน ทอดแห ฯลฯ หาสัตว์น้ำเป็นอาหารและขายเป็นรายได้เสริม วันละ 1-200 บาทเป็นอย่างน้อย แม่น้ำไม่มีที่ตื้นก็พึ่งพาสัตว์น้ำเป็นรายได้หลัก แต่เมื่อปิดเขื่อนสัตว์น้ำลดลง คนไม่มีที่ตื้นต้องเปลี่ยนอาชีพไปรับจ้างจับกุ้งแทน

โดยสรุปเกิดความเปลี่ยนแปลงของระบบน้ำเค็ม มีทั้งน้ำจืดมาแทนน้ำกร่อย และน้ำเค็มแทนน้ำจืด น้ำในคลองเค็มจัดจนน้ำเสีย ไม่ตรงกับที่รัฐอ้างไว้ว่าเมื่อปิดเขื่อนแล้วสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และทำไร่นาสวนผสมเพิ่ม

3) กรณีป่าชุมชนสุราษฎร์

มีพื้นที่เป้าหมายหลัก 6 ชุมชน ใน 3 อำเภอ พื้นที่ 2 บ้านอยู่ในตำบลปากหมากเป็นชุมชนในป่าต้นน้ำคลองไม้แดง ป่าแก่งกรุง ส่วนพื้นที่ 3 บ้านอยู่ในอำเภอพนมอยู่ในลุ่มน้ำคลองพนม ดังนี้

- (1) บ้านเขาหลัก ม.7 ต.ปากหมาก อ.ไชยา
- (2) บ้านพยุบายชี ม.4 ต.ปากหมาก อ.ไชยา
- (3) บ้านห้วยตาหมิง ม.6 ต.ประสงค์ อ.ท่าชนะ
- (4) บ้านคลองหัวช้าง ม.4 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม
- (5) บ้านเขาเขียว ม.12 ต.คลองชะอุ่น อ.พนม
- (6) บ้านสองแพรก ม.3 ต.พลูเถื่อน อ.พนม

¹ ข้อมูลจากเวทีวัดบ้านด่าน อ.หัวไทร วันที่ 28 กย.45

ป่าต้นน้ำคลองไม้แดง ป่าต้นน้ำคลองไม้แดงบริเวณเทือกเขาสันยุงที่เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดงดูแลอยู่ประมาณ ๓.๑๒๕ ไร่ ในอดีตป่าผืนนี้เคยถูกสัมปทานแต่ปัจจุบันป่าไม้พื้นตัวเป็นป่าสมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีสัตว์ป่าชุกชุม และที่สำคัญเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยที่เป็นต้นน้ำของคลองไม้แดงจำนวน ๑๒ สายอีกด้วย คลองไม้แดงเป็นลำน้ำสายสำคัญสายหนึ่งที่เป็นต้นกำเนิดของคลองโชยา อ.โชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำคลองพนม ตามลักษณะกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำคลองพนมส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง และภูเขาสูง ในพื้นที่ราบสูง การศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำคลองพนมได้เลือกพื้นที่ศึกษาที่มีลักษณะกายภาพทั้งสองอย่าง ซึ่งมีความสำคัญของระบบนิเวศในพื้นที่ป่าน้ำซับ ชาวบ้านได้อาศัยน้ำซับมาทำการเกษตร แต่ยังคงมีให้เห็นในบางพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เว้นป่าน้ำซับไว้ นอกจากนี้ในพื้นที่ทั้งสองยังมีลำน้ำไหลผ่านชุมชน จำนวน ๖ สาย ซึ่งในหมู่ที่ ๔ มี ๒ สาย ในหมู่ที่ ๖ มีจำนวน ๔ สาย ซึ่งลำน้ำทั้ง ๖ สายเป็นลำน้ำสาขาย่อยของคลองพนม และไหลไปบรรจบกับคลองสกก่อนที่จะไหลไปบรรจบกับคลองแสงเป็นแม่น้ำพุมดวงในเขตอำเภอบ้านตาขุน จ.สุราษฎร์ธานี และแม่น้ำพุมดวงไหลมาบรรจบกับแม่น้ำตาปีในเขตอ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี

บทบาทของชุมชนในป่าต้นน้ำคือบทบาทในการดูแลรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม ปกป้องสิทธิภูมิปัญญา และยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนเอง โดยเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมไทย ผลิตน้ำภูมิปัญญา (เหล้าพื้นบ้าน) นอกจากนี้ยังมีการเก็บรวบรวมข้อมูลฐานทรัพยากร ได้แก่ พันธุ์พืช สัตว์ป่า และสมุนไพร

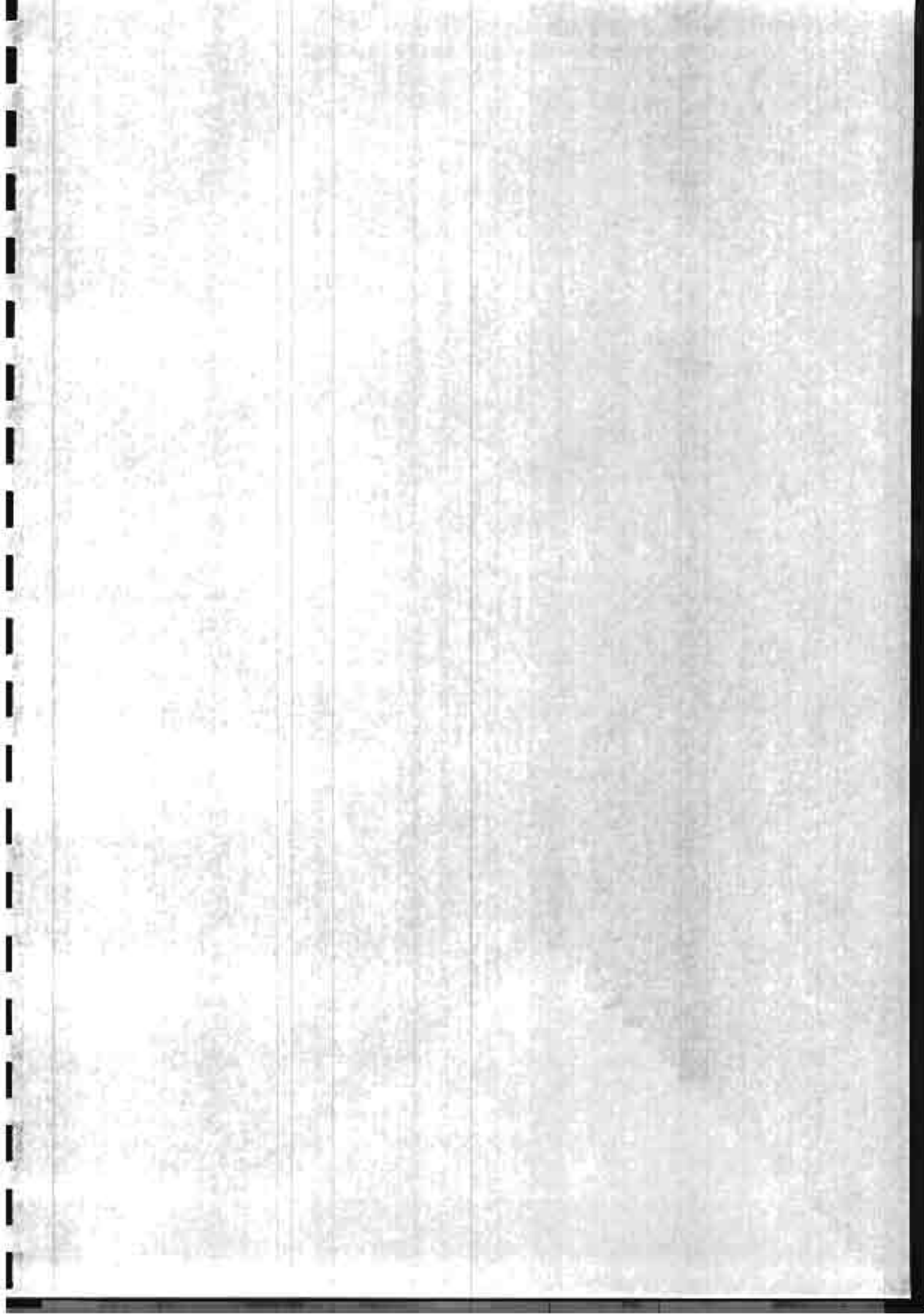
4) กรณีเขื่อนเขาพระ

มีพื้นที่ศึกษา 5 ชุมชน ในเครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเขาพระซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายวิจัยเรื่องสิทธิชุมชนมีสมาชิกเครือข่าย 5 พื้นที่ ได้แก่ บ้านคลองกัว บ้านคอกช้าง หมู่ 5 บ้านคลองลำแซง หมู่ 6 บ้านคลองปรึก บ้านคลองลำชัน หมู่ 12 ซึ่งมาจากชุมชนในเขตป่าต้นน้ำเขาพระ

ปัญหาสำคัญของชุมชนในเขตป่าต้นน้ำเขาพระคือการไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและบางชุมชนอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ และปัญหาเฉพาะหน้าที่กระทบต่อสิทธิชุมชน คือ การสร้างเขื่อนบนต้นน้ำเขาพระ ข้อมูลตามแผนพัฒนาฯ จังหวัดสงขลา กำหนดว่าให้สร้างเขื่อน หรืออ่างเก็บน้ำ 2 แห่งในตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ได้แก่ เขื่อนคลองลำชัน และเขื่อนลำแซง โครงการเขื่อนคลองลำชันจะสร้างขึ้นที่หมู่ 12 บ้านคลองหิน คาดว่าต้องใช้พื้นที่ประมาณ 700 กว่าไร่ และกระทบต่อที่ดินทำกิน 24 ครัวเรือน โดยที่ตั้งเขื่อนห่างจากถนนรัตภูมิ-สตูล 4 กิโลเมตร

บทบาทของชุมชนในป่าต้นน้ำ

กรณีบ้านคอกช้าง มีพื้นที่ป่าควนติลอม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาบรรทัด เนื่องจากขาดแคลนน้ำอุปโภค และบริโภค ทำให้ชุมชนเริ่มเกิดความตระหนักและหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำมากขึ้น จนกระทั่งมีการรวมกลุ่มกันซื้อแป้น้ำมาต่อเพื่อทำประปาภูเขาใช้ในชุมชน ปัจจุบันจึงมีกองทุนประปาภูเขา เงินกองนี้เข้ากลุ่มออมทรัพย์จึงเกิดดอกผลทุกปี และนำมาใช้ซ่อมบำรุงระบบประปา ดังนั้นการใช้น้ำของชุมชนจึงเชื่อมโยงกับจิตสำนึกในการรักษาป่าและความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มออมทรัพย์ด้วย

**รายงานการเข้าร่วมสังเกตการณ์
เวทีประชาธิปไตยกับการแก้ไขปัญหาความยากจน
ที่บ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่
วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2546
โดย นายบัณฑิต เอื้อวัฒนภกุล**

ความเป็นมาของการจัดเวที

เวทีประชาธิปไตยกับการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง "ประชาธิปไตยกับการแก้ไขปัญหาความยากจน" ศึกษาโดยอาจารย์ประจัน รัชพงษ์ จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระปกเกล้า

เวทีประชาธิปไตยกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่จัดขึ้นที่บ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 นี้ เป็นเวทีย่อยระดับหมู่บ้าน มีวัตถุประสงค์ใหญ่ๆ ของการจัดอยู่ 2 ประการ คือ

1. เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องของประชาธิปไตย, การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. เพื่อสำรวจลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าชุมชนของชาวบ้าน และคำนวณออกมาเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบ้านผาหลาย

บ้านผาหลาย ประกอบขึ้นด้วย 3 ปีกอบบ้าน แต่ละปีก เป็นการอาศัยอยู่รวมกันของชุมชนชาวไทยภูเขา 3 เผ่า ซึ่งได้แก่ ปกาเกอญอ ลีซู และอาข่า

สภาพทั่วไปของพื้นที่ จากการสังเกต พบว่าประกอบไปด้วย ภูเขาหินปูนขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก ตั้งเรียงตัวกันเป็นแนวยาว มีต้นไม้ปกคลุมโดยตลอด และมีที่ราบเล็กๆ ริมภูเขาสำหรับเพาะปลูก ซึ่งเท่าที่สังเกตเห็นมีการปลูกข้าวโพด การเดินทางเข้าหมู่บ้าน มีถนนลาดยางขนาด 2 ช่องทาง 1 สาย ตัดผ่านจากตัวตำบลมาสิ้นสุดใกล้บริเวณพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน และมีไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้าน ปัจจุบัน บ้านผาหลาย ถูกประกาศให้เป็นส่วนหนึ่งของเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา

ประสบการณ์ของชาวบ้านในการปกป้องฐานทรัพยากร

ชาวบ้านบ้านผาหลาย เคยมีประสบการณ์ร่วมกันคัดค้านสัมปทานการทำโรงไม้หินเมื่อราวปี 2541-42 ซึ่งการคัดค้านครั้งนั้น ทำให้สัมปทานดังกล่าวถูกยกเลิกไป

การตัดถนนลาดยางขนาด 2 ช่องทาง จากตัวตำบลเข้ามาสู่หมู่บ้านเล็กๆ รวมระยะมากกว่า 10 กิโลเมตร ได้สร้างความสงสัยให้กับชาวบ้าน จนในที่สุด เมื่อทราบว่าถนนที่ตัดรอไว้สำหรับการขนส่งหินปูนจากการทำโรงไม้หิน ที่กำลังจะเข้ามาตั้งในพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งโรงไม้ดังกล่าว ได้รับ

อนุญาตให้สามารถระเบิดภูเขาหินได้ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ในหมู่บ้าน จากความตระหนักถึงภัยคุกคามครั้งนี้ ชาวบ้านทั้ง 3 ปีกบ้าน จึงได้รวมตัวกันคัดค้าน จนในที่สุด อบต.ต้องประกาศยกเลิกการอนุญาตให้ทำสัมปทานไป ซึ่งการรวมกันต่อสู้ของชาวบ้านบ้านผาหลายครั้งนั้น ใช้เวลาร่วม 1 ปี

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบ้านผาหลาย หมู่ที่ 16

บ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 เป็นชุมชนชาวปกากะญอ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่มานานกว่า 100 ปี ปัจจุบัน มี 15 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 50 คน ส่วนใหญ่ทำการเกษตร

สภาพพื้นที่หมู่บ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 จากการเดินสำรวจ พบว่า มีลำห้วยเล็กๆ ไหลผ่านด้านข้าง ถัดขึ้นมาบริเวณเนินเตี้ยๆ ริมลำห้วยเป็นพื้นที่ปลูกข้าว และมีป่าชุมชนอยู่ด้านหลังหมู่บ้าน ซึ่งต่อเนื่องไปกับผืนป่าบนภูเขา ที่บนยอดเขา มีหน้าผาหินปูนขนาดใหญ่ยื่นออกมาจากดงต้นไม้ มีลวดลายทางตรงสีแดงสลับกับสีเทาขาวของหินปูนเป็นแนวยาว

รายงานการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในเวที

เวทีครั้งนี้ มีชาวบ้านเข้าร่วมราว 30 คน ประกอบด้วย แม่บ้าน, พ่อบ้าน, เยาวชน, ผู้เฒ่าผู้แก่, หมอยา และผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต.)

ในช่วงเช้า วิทยากรเริ่มจากการแบ่งชาวบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม และให้วาดแผนที่หมู่บ้าน พร้อมกับระบุตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งต่างๆ เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ลำห้วย ป่าและภูเขา แล้วจึงให้ทั้งสองกลุ่มออกมานำเสนอ พร้อมกับร่วมกันตรวจสอบความถูกต้อง

จากนั้น วิทยากรได้ชักชวนชาวบ้านให้ขบคิดถึงความสัมพันธ์ของกิจวัตรประจำวันที่เกี่ยวข้องกับการเมืองว่ามีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร ในลักษณะของการถาม-ตอบ แล้วจึงสรุปเชื่อมโยงให้เห็นว่า ในแต่ละวันวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับการเมือง และการเกิดปัญหาความยากจน เช่น ยกตัวอย่าง การซื้อสินค้า ผู้ผลิตและรัฐจะเป็นผู้ร่วมกันผูกขาดการกำหนดราคา โดยที่ผู้ซื้อไม่มีสิทธิเข้าร่วม หรือการกำหนดนโยบายหรือกฎหมายโดยรัฐ ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะกฎหมายในเรื่องที่เกี่ยวกับป่า และหลังจากนั้น ก็มีการอธิบายถึงสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ และการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางลงสู่ท้องถิ่นในรูปของ อบต. และการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมือง และการเมืองภาคประชาชนอีกเล็กน้อย

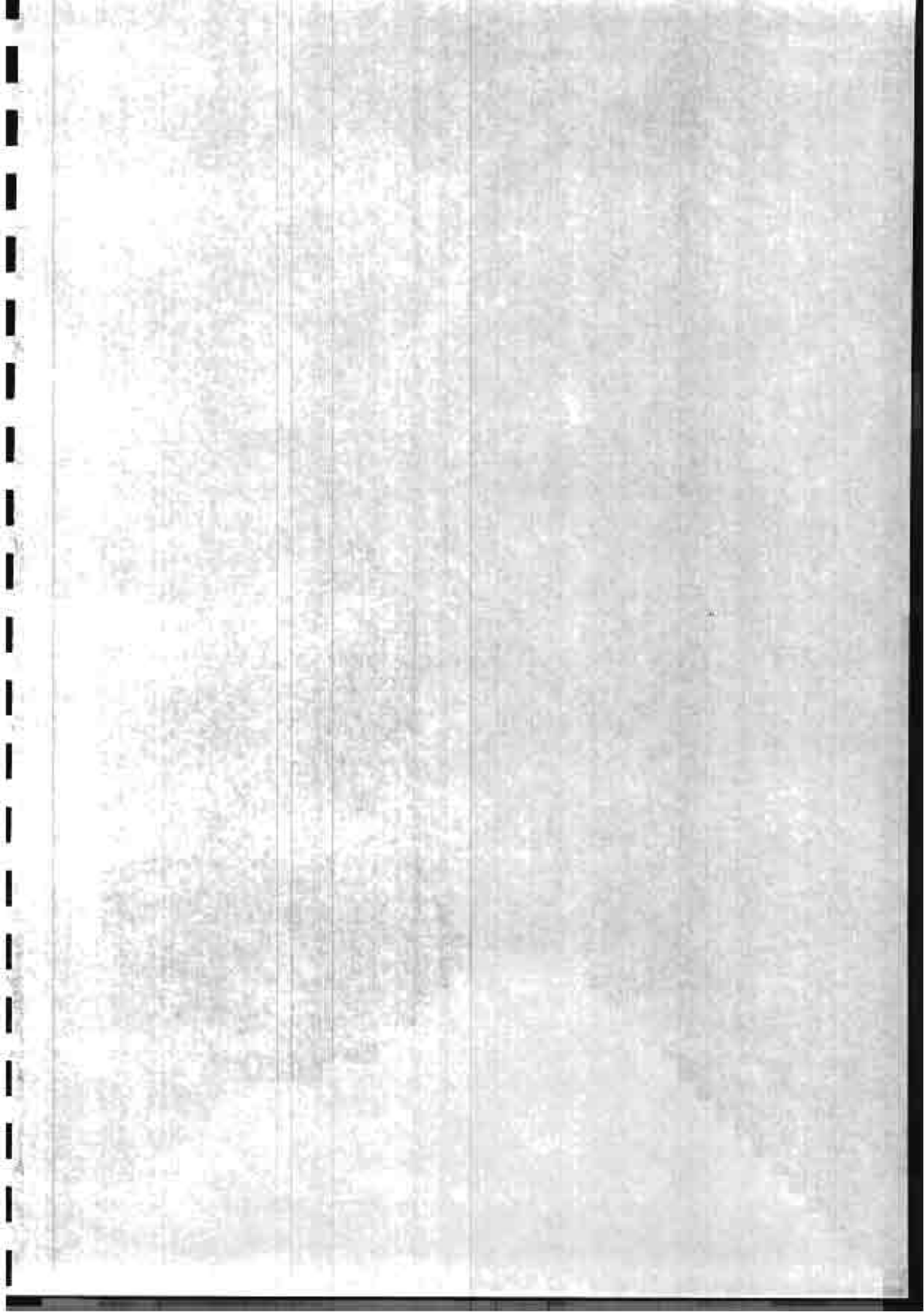
ในช่วงบ่าย วิทยากรแบ่งกลุ่มชาวบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม โดยแบ่งเป็นกลุ่มผู้ชาย และกลุ่มผู้หญิง ซึ่งทั้งสองกลุ่ม ให้ช่วยกันระดมรายชื่อของพืชและสัตว์ที่นำมาเป็นอาหารหรือใช้ประโยชน์ได้จากป่าชุมชน รวมทั้งให้ระบุรายชื่อสัตว์ป่าพบในป่าชุมชนด้วย จากนั้น จึงให้ออกมานำเสนอ และวิทยากรสรุปตอบท้ายถึงคุณค่าความสำคัญของป่าชุมชน พร้อมกับความสัมพันธ์ของป่าชุมชนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาวบ้าน

สุดท้ายก่อนจะยุติเวที วิทยากรได้แจกแบบสำรวจชนิดอาหารและเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันที่ได้จากป่าชุมชน โดยให้ชาวบ้านบันทึกชื่อและปริมาณของพืชอาหารที่ได้จากป่าชุมชนในแต่ละ

ละวัน พร้อมกับบอกราคาคอหน่วย ก่อนที่จะคิดมูลค่าออกมาเป็นตัวเลข โดยให้ชาวบ้านทำการจดบันทึกในลักษณะนี้เป็นเวลา 1 เดือน

ข้อสังเกตจากการเข้าร่วมเวที

1. ผู้หญิงปกครองบ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 มีความรู้มากกว่าผู้ชาย ในเรื่องการรักษาโรคพืชในป่าที่ใช้เป็นอาหารในแต่ละวัน โดยกลุ่มผู้หญิงสามารถร่วมกันระดมชนิดพืชอาหารที่รู้จักได้มากกว่าผู้ชายถึง 2 เท่า (ผู้หญิงระดมได้ 56 ชนิด ส่วนผู้ชายระดมได้ไม่ถึง 30 ชนิด)
2. ผู้ชายปกครองบ้านผาหลาย หมู่ที่ 16 รู้จักสัตว์ป่ามากกว่าผู้หญิง
3. ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่า วิถีชีวิตของตัวเอง สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างกลมกลืนและสอดคล้อง และเป็นผู้รักษาผืนป่า
4. ชาวบ้านมีความกังวลเกี่ยวกับการที่มีการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา ทับลงบนพื้นที่หมู่บ้าน ที่ทำกิน และพื้นที่ป่าชุมชนของตน
5. ชาวบ้านยังคงพึ่งพิงป่าในด้านของความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งระหว่างที่เดินสำรวจไปบนเส้นทางสู่ป่าชุมชน พบชาวบ้านเดินถือตะกร้ากลับออกมาจากป่า ภายในตะกร้ามีเห็ดหลายชนิด และมีพืชผักหลายอย่าง
6. ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นหมอยา มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในป่าและการใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี
7. การที่ชาวบ้านหลายคนบอกว่า พบหมูป่า 2 ตัว อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชนด้านหลังของหมู่บ้าน อาจเป็นดัชนีบางอย่างที่ชี้วัดถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดการ
8. ชาวบ้านมีการวางแผนเพาะปลูกโดยใช้การสังเกตจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น การคาดการณ์ปริมาณฝนจากการสังเกตต้นมะเดื่อ โดยสังเกตว่า ถ้าปีใด ต้นมะเดื่อออกผลตกมากบริเวณโคนต้น ปีนั้นฝนจะตกมากตั้งแต่ช่วงต้นฤดู และหากปีใด ต้นมะเดื่อออกผลตกมากบริเวณยอดหรือส่วนบนของต้น ปีนั้นฝนจะตกมากในช่วงปลายฤดู

รายงาน
การเข้าร่วมประชุมเรื่อง
ผู้ประสานงานโครงการวิจัย/ ชุดโครงการที่สัมพันธ์ดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
วันที่ 2 กรกฎาคม 2546
ณ ห้องประชุม 2 อาคารวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

รายนามผู้เข้าร่วมประชุม

1. นางสาวอมรรัตน์ เกรียงขจร	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
2. นายชัยรัตน์ พุ่มรักษา	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
3. นางสาวณัฐกานต์ หมั่นสนิท	สกว.ท้องถิ่น จ.พัทลุง
4. นางสาวสิริภัทร จิตตะมาลา	ศูนย์บริการวิชาการ ม.วลัยลักษณ์
5. นางสาวจินตนา ไกรนรา	โครงการนโยบายเกษตรภาคใต้
6. นพ. ยุทธนา ศิลปรัศมี	รองอธิการบดีฝ่ายพันธกิจสาธารณะ ม.วลัยลักษณ์
7. นายธนิธ สมพงษ์	ศูนย์บริการวิชาการ ม.วลัยลักษณ์ / สกว.จ.นครศรีฯ
8. นายจิรวิทย์ จำปา	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
9. นายสมบูรณ์ แก้วจิระตระกูล	คณะทรัพยากรธรรมชาติ ม.สงขลานครินทร์
10. นายสินธุ แก้วสินธุ์	สกว.จ.นครศรีฯ
11. นายสมบูรณ์ อัมภาสกิจ	ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
12. นางสาวนุสนธ์ สงเอียด	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.วลัยลักษณ์
13. นางสาวรัชฎา คชแสงสันต์	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.วลัยลักษณ์
14. นางสาวเพ็ญภา สวนทอง	ศูนย์บริการวิชาการ ม.วลัยลักษณ์
15. นายเชาวลิตร์ สิทธิฤทธิ์	Node การท่องเที่ยว จ. นครศรีธรรมราช
16. นายภิรม ภาคเมธาวิ	ศูนย์บริการวิชาการ ม.วลัยลักษณ์ Node องค์การการเงิน
17. นายทรงพล เจตนาวณิชย์	สกว. กลาง

การประชุมในวันนี้เป็นความต่อเนื่องจากการประชุมครั้งแรก เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2546 ซึ่งมีประเด็นหลักที่จะพูดคุยดังนี้

- (1) สรุปผลการประชุมเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2546 (มีเอกสารแจก)
- (2) แลกเปลี่ยนการทำงานและความคืบหน้าของโครงการวิจัย
- (3) แนวทางในการดำเนินการต่อไป

1. สรุปผลการประชุมเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2546

ที่ประชุมได้แนะนำเกี่ยวกับโครงการวิจัยฯ ที่ทำอยู่ และมีข้อเสนอควรจะมีกลไกสนับสนุนการเชื่อมโยงระหว่างโครงการวิจัยฯ เพื่อให้เกิดการติดตามการดำเนินงาน การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ของผู้นำปากพนัง จึงมีข้อสรุปว่าให้นัดประชุมอีกครั้งในวันที่ 2 กรกฎาคม 2546 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ โดยร่วมพิจารณา เรื่องการพัฒนากลไกจัดการความรู้เชิงพื้นที่ ร่วมกัน

2. แลกเปลี่ยนการทำงานและความคืบหน้าของโครงการวิจัย

วาระนี้มีการแนะนำโครงการวิจัยฯ และแลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกัน อาทิเช่น โครงการศึกษาลำดับความสำคัญและความต้องการของประชาชนเพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ผู้นำปากพนัง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย 4 สกว. มีวัตถุประสงค์หลักคือต้องการระดมปัญหาและจัดลำดับปัญหาของกลุ่มน้ำฯ โดยวิธีการจัดไฟกัลปพฤกษ์ตามกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวประมง กลุ่มชาวสวน เป็นต้น ผลการวิจัยในช่วงนี้พบว่าปัญหามีความเชื่อมโยงกันตามสภาพภูมิโนเวศ และได้รับผลกระทบจากประตุนโยบายฯ ของโครงการพัฒนาผู้นำปากพนังฯ

ในประเด็นข้างต้นผู้เข้าร่วมประชุมมีความคิดเห็นว่าการพิจารณาผลกระทบจากโครงการพัฒนาผู้นำปากพนังฯ มีทั้งด้านประโยชน์และด้านที่ต้องให้ชุมชนปรับตัว ข้อดีของโครงการพัฒนาผู้นำปากพนังฯ คือสามารถจัดหาปัจจัยให้กับการประปาในเมืองได้มากขึ้น ซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ดังนั้นนักวิชาการควรจะมีส่วนช่วยในการปรับตัวของชุมชน เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด และการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ นอกจากนี้ผู้ร่วมประชุมตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตั้งโจทย์วิจัย ดังนั้นการวิจัยจะช่วยพัฒนาชุมชนได้อย่างไร

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เป็นความต่อเนื่องจากโครงการสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์สากล* ซึ่งมีระยะ 3 ปี ขณะนี้ดำเนินงานผ่านไปแล้ว 6 เดือน วัตถุประสงค์ของโครงการฯ คือเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านโดยเชื่อมโยงสถานการณ์ปัญหา กับฐานทรัพยากร เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม โดยมีเนื้อหาที่เตรียมการทำหลักสูตร อาทิ สิทธิชุมชนและการให้

ความหมาย ในบริบทสังคมไทย การใช้รัฐธรรมนูญและกฎหมายของชาวบ้าน การปฏิบัติการสิทธิชุมชน การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และการจัดการความขัดแย้ง เป็นต้น

ในประเด็นข้างต้น ที่ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นว่า ควรจะเชื่อมโยงกับงานวิจัยแม่เจ้าอยู่หัว และตั้งโจทย์ว่าเราจะใช้ทุนทางสังคม (คิดปะ วัฒนธรรม) มาเป็นพลังของการพัฒนาได้อย่างไร

โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย 3 สกว. อยู่ในช่วงการทำสัญญาโครงการระยะที่ 2 โครงการฯ มีกลุ่มเป้าหมายที่โรงเรียน โดยสนับสนุนครูพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น จากฐานความรู้ของท้องถิ่น แผนงานคร่าว ๆ มี 2 ระยะ ระยะแรกพัฒนาองค์ความรู้เบื้องต้น และระยะต่อไปบูรณาการหลักสูตร

โครงการมีพื้นที่ทำงานที่ จังหวัดนครราชสีมา 5 โครงการ ได้แก่ เรื่องพันธุ์พืชในเขตป่าพรุ (สวนหลวง แม่เจ้าอยู่หัว) เรื่องพันธุ์พืชเขตป่าทุ่ง ป่าเขา เรื่องของเส้นพื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องปุยชีวภาพ เรื่องทรัพยากรที่พบบริเวณคลองน้ำตกปลิว

ในส่วนจังหวัดตรัง มีเรื่องพันธุ์พืช เรื่องป่าชายเลน เรื่องพันธุ์สัตว์ป่าชายเลน เรื่องป่าจากเรื่องป่าสาธิต และเรื่องหอยนางรม

โครงการนโยบายเกษตรภาคใต้ ได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย 1 สกว. มีวัตถุประสงค์วิจัยเรื่องพืชเกษตร เน้นยางพารา ประมงพื้นบ้าน และ ข้าว โดยใช้วิธีการทำไฟกัสดูรูป

ในส่วนงานวิจัยท้องถิ่นของ สกว. มีโจทย์วิจัยเรื่ององค์การการเงินชุมชน และการท่องเที่ยว

3. แนวทางในการดำเนินการต่อไป

ข้อแลกเปลี่ยนนำเสนอมี 2 มิติ คือมิติของการสังเคราะห์องค์ความรู้ของกลุ่มน้ำปากพนัง และมิติของการประสานเชื่อมโยงการทำงาน ในส่วนการสังเคราะห์องค์ความรู้ มีการพิจารณาร่างการสังเคราะห์ภูมิปัญญาความรู้เชิงพื้นที่และกระบวนการดำเนินงานในกลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีกรอบสนใจเรื่องความรู้เชิงพื้นที่ บทบาทและกิจกรรมของโครงการต่างๆ ในกลุ่มน้ำปากพนัง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผลที่เกิดขึ้นในพื้นที่ การวิจัยข้างต้น คาดว่าจะนำไปสู่การสร้างกลไกการทำงานวิจัยในอนาคต

ในส่วนมิติของการประสานเชื่อมโยงการทำงาน มีข้อถกเถียงว่ามีความจำเป็นต้องการกลไกเชื่อมโยงระหว่างโครงการหรือไม่ และอย่างไร หรือทางเลือกอื่นคือ สามารถจะเชื่อมโยงความรู้และติดตามการวิจัยระหว่างโครงการตามความจำเป็นตามธรรมชาติ

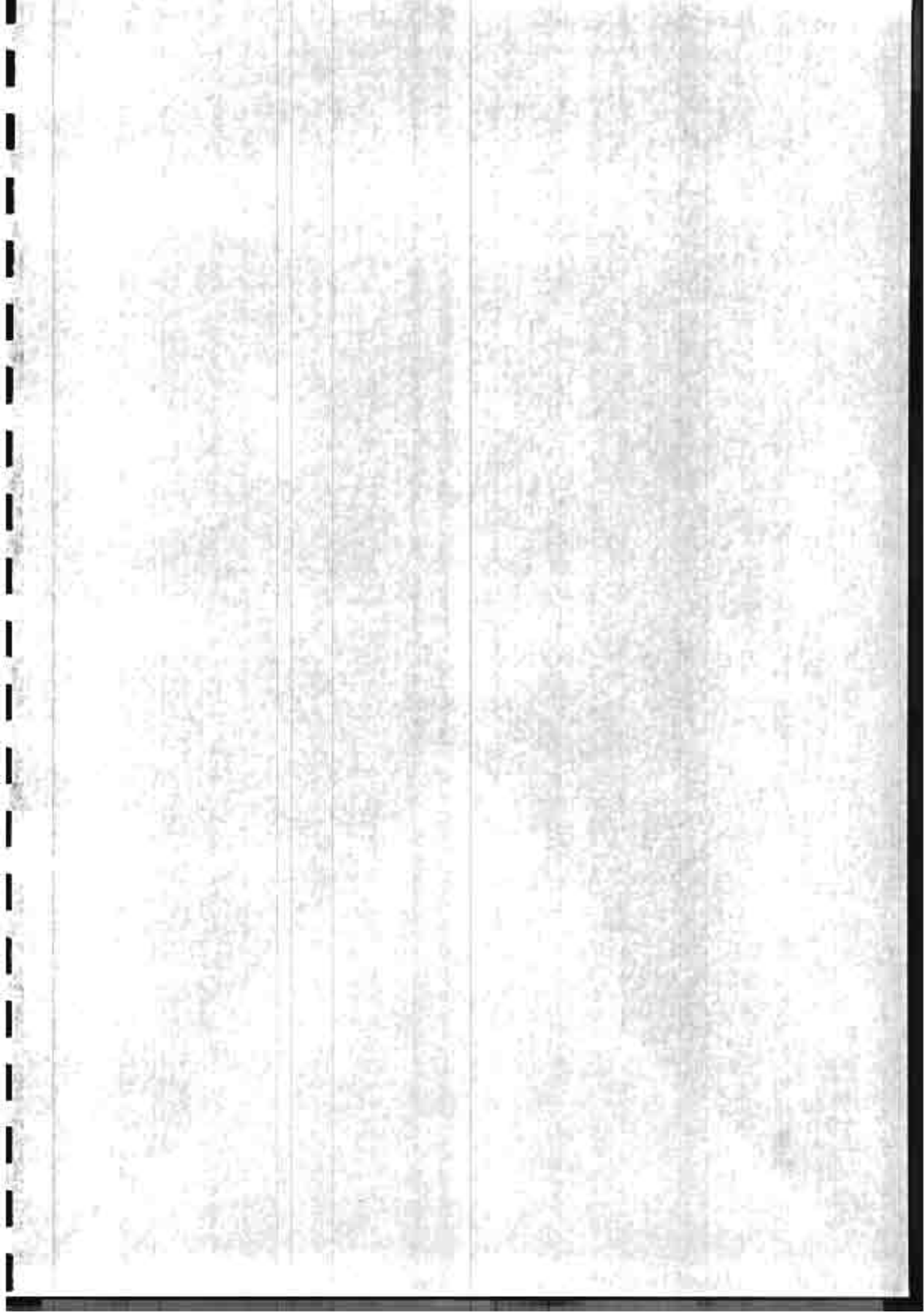
อย่างไรก็ดี ผู้ร่วมประชุมมีความสนใจที่จะประมวลภาพของโครงการวิจัยในลุ่มน้ำปาก
พนังจึงฝากเป็นการบ้านสำหรับการประชุมครั้งต่อไป โดยมีกรอบดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์ เป้าหมาย
- 2) โจทย์หลัก
- 3) พื้นที่เป้าหมาย กลุ่มเป้าหมาย
- 4) กระบวนการ กิจกรรมหลักของโครงการ
- 5) ผลที่คาดว่าจะได้รับ
- 6) ระยะเวลาในการดำเนินการของโครงการ
- 7) ความคืบหน้า ปัญหาอุปสรรค
- 8) ความเชื่อมโยงกับโครงการอื่น
- 9) โครงตอบคำถามต่อสถานการณ์พื้นที่อย่างไร ด้านไหน
- 10) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการสนับสนุนงานวิจัยของ สกว. ในพื้นที่ลุ่มน้ำปาก
พนัง

โครงการสิทธิมนุษยชนศึกษา-ส่วนประสานภาคฯ

c-report2july48

19/07/2003

รายงานการเข้าร่วมสัมมนา
เวทีพัฒนาความร่วมมือในการศึกษาและนำความรู้ท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้
ในเขตลุ่มน้ำขาน อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่
4-5 กรกฎาคม 2546
โดย นายบัณฑิต เอื้อวัฒนกุล

ความเป็นมาของการจัดเวที

เวทีพัฒนาความร่วมมือในการศึกษาและนำความรู้ท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้ในเขตลุ่มน้ำขาน เป็นผลมาจากการสัมมนาร่วมกันระหว่าง ผู้นำชุมชน โครงการพัฒนาความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ประชานที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ซึ่งเห็นถึงคุณค่าของความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีความเห็นให้มีการพัฒนาความร่วมมือระหว่างกันในการผลักดันความรู้ท้องถิ่น ไปสู่การมีส่วนในการนำไปใช้บริหารจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของประเทศอย่างเป็นรูปธรรม โดยในระยะแรก เริ่มจากพื้นที่ตัวอย่าง 3 แห่ง คือ พื้นที่ลุ่มน้ำขาน ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว และป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว

วัตถุประสงค์ของการจัดเวที

1. เพื่อชุมชนท้องถิ่นได้มีโอกาสนำเสนอข้อมูล ความรู้พื้นบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการดูแลสภาพให้กับกลุ่มท้องถิ่นได้ร่วมเรียนรู้
2. เพื่อให้องค์กร และสถาบันในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถาบันการปกครอง การศึกษาในท้องถิ่น หน่วยงานทางด้านการดูแลสภาพ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และกลุ่มท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งสถาบันวิชาการ ได้ร่วมศึกษาและแลกเปลี่ยนแนวทางการสร้างความรู้ และการนำความรู้ท้องถิ่นไปปรับประยุกต์ใช้

รายงานการเข้าร่วมเวที

เวทีที่จัดขึ้นครั้งนี้ ใช้สถานที่ 2 แห่ง คือ ที่ห้องประชุมโรงพยาบาลสะเมิง ในช่วงเช้าของวันที่ 4 กรกฎาคม ก่อนที่จะย้ายไปที่บ้านแม่ลานคำในช่วงบ่ายวันเดียวกัน และใช้สถานที่บ้านแม่ลานคำต่อเนื่องไปจนเสร็จสิ้นงานในตอนเย็นของวันที่ 5

เวทีนี้ มีผู้เข้าร่วมหลากหลาย ทั้งชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักพัฒนา นักวิชาการด้านชีววิทยา นักวิชาการด้านวนศาสตร์ชุมชน นักวิชาการด้านกฎหมาย และนักมานุษยวิทยา ๙ ซึ่งรายละเอียดของกิจกรรมในเวทีสัมมนา มีดังนี้

ในช่วงเช้าของวันที่ 4 ภายหลังจากปลัดอำเภออาวุโส ได้กล่าวต้อนรับคณะผู้เข้าร่วมสัมมนาแล้ว ศ.ดร.วิสุทธิ ไบไม้ ก็ได้บรรยายเบื้องต้นเกี่ยวกับความรู้พื้นบ้าน โดยกล่าวถึง ความรู้พื้นบ้านของไทยว่า มีอยู่มากมายและปรากฏอยู่ในรูปต่างๆ โดยยกตัวอย่าง สุภาษิตโบราณ ที่แฝงภูมิรู้อัน

เป็นคติในการดำเนินชีวิต และยกเอาสุภาษิต “เห็นช้างขี้ ขี้ตามช้าง” มาเป็นตัวอย่างลักษณะการพัฒนาประเทศ ที่เราพยายามเลียนแบบตะวันตก โดยไม่พิจารณาถึงพื้นฐานหรือศักยภาพที่แท้จริงของตัวเราเองว่ามีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร จึงทำให้เกิดผลดังเช่นปัจจุบัน และได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นและชักชวนให้มีการนำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆ ของไทยมาทบทวนและนำมาปรับใช้

ภูมิปัญญา ก็คือสิ่งที่ภาษาสันสกฤตเรียกว่า เทคนิโถย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ก็คือเทคนิโถยอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่มาได้กระทั่งปัจจุบัน วิถีชุมชนและภูมิปัญญา จึงเปรียบได้กับพื้นเพืองที่ขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้ แต่ช่วง 40 ปีเศษที่ผ่านมา วิถีชุมชนถูกแทรกแซงแทนที่จากวิถีสมัยใหม่ ทำให้พื้นเพืองที่มีอยู่ติดขัดไม่ทำงาน สิ่งที่จะช่วยให้พื้นเพืองเหล่านี้กลับมาทำหน้าที่ได้ตามปกติอีกครั้งก็คือ การที่งานวิชาการ เข้ามาเป็นเสมือนน้ำมันหล่อลื่นแก่วิถีชุมชนและภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สามารถทำงานได้ โดยการนำศาสตร์ต่างๆ ทั้งสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ เข้ามาช่วยวิเคราะห์-สังเคราะห์ความรู้พื้นบ้านออกมาเป็นองค์ความรู้ แล้วนำออกมาพัฒนาต่อยอดจากฐานเดิมของตัวเอง

จากนั้น ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศว่า การพัฒนาประเทศจะต้องเติบโตไปบนฐานของตัวเองหรือพัฒนาขึ้นไปจากศักยภาพที่มีอยู่ หรือจากสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ความรู้ท้องถิ่นในเรื่อง สมุนไพร ป่า การเกษตร ฯลฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยกตัวอย่างถึง พฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวชนิดหนึ่ง คือ พารามีเซียม ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการอยู่ในขั้นต่ำ มีขนาดเล็ก มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น มีรูปร่างแบนคล้ายรองเท้าแตะ และมีขนสั้นเล็กๆ รอบตัว พารามีเซียม จะอาศัยการรับรู้สภาพแวดล้อมผ่านหนวดเล็กๆ ที่อยู่รอบตัว เมื่อพบสิ่งกีดขวางหรืออันตราย ก็จะหยุดและถอย แล้วหาทางไปต่อโดยหลบหลีกไปทางด้านซ้ายหรือขวา และเปรียบเทียบพฤติกรรมและการเติบโตของประเทศว่า ควรสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ เมื่อเจออุปสรรคก็สามารถจะหยุดพิจารณา หรือถอยพร้อมกับแสวงหาข้อมูล และสร้างทางเลือกใหม่เพื่อหาทางเดินต่อไปข้างหน้าอย่างปลอดภัย

จากนั้น ในช่วงปลายคณะผู้จัดงาน ได้นำผู้เข้าร่วมสัมมนาเดินไปยังหมู่บ้านแม่ลานคำ ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากตัวอำเภอสะเมิงราว 10 กิโลเมตรเศษ

บ้านแม่ลานคำ เป็นชุมชนชาวปกากะญอขนาดใหญ่ มีอยู่ด้วยกัน 5 หย่อมบ้าน พื้นที่หมู่บ้านมีลำห้วยไหลผ่านหลายสาย เช่น ห้วยแม่ลานเงิน ฯ พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าต้นน้ำอยู่ที่บริเวณยอดดอย ชาวบ้านแม่ลานคำ ส่วนใหญ่ทำการเพาะปลูก โดยปลูกข้าวไร่ในที่สูง ปลูกข้าวนาในที่ราบระหว่างหุบเขา และที่นาบางส่วนยังเป็นนาขั้นน้ำฝน นอกจากปลูกข้าวแล้ว ยังมี การทำสวนผลไม้สำหรับกิน และทำสวนมะแขว่นเพื่อขาย (มะแขว่น คือ เครื่องเทศชนิดหนึ่ง มีกลิ่นฉุน ใช้ในการประกอบอาหารของชาวล้านนา) ชาวบ้านบางส่วนฟังและพูดภาษาเมืองได้ ชาวชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมถึงมัธยมต้น และมักอยู่ทำไร่ทำนาในหมู่บ้าน มีบางคนที่สามารถเรียนจบปริญญาตรี แต่เลือกที่จะทำงานอยู่ในเมืองไม่กลับมามีบ้าน

กิจกรรมในช่วงบ่าย หลังจากผู้เข้าร่วมสัมมนาเดินชมนิทรรศการเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวปกากะญอ ซึ่งจัดแสดงในเรื่องของ การจัดการป่า การทำไร่หมุนเวียน ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร

รักษาอาการเจ็บป่วย และขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการอยู่ร่วมกับป่า แล้ว คุณแดงโซไซยทัพ ผู้ประสานการจัดเวที ได้กล่าวแนะนำหมู่บ้านแม่ลานคำ จากนั้น ได้มีการจัดให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเดินศึกษาความรู้พื้นบ้าน โดยแบ่งออกเป็น 2 สถานี คือ สถานีศึกษาเกี่ยวกับอาหารพื้นบ้านและสมุนไพร และสถานีศึกษาเกี่ยวกับการจัดการน้ำและการจัดการป่า ซึ่งผมเลือกที่จะเข้าร่วมศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสถานีเรื่องการจัดการน้ำและการจัดการป่า

ระหว่างที่คณะวิทยากรชาวบ้านพาเดินไปตามทาง ก็ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของพืชป่าที่ขึ้นตาม 2 ข้างทาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปในทางรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น พืชต้นโหนดส่วนโคนใช้แก้อาการปวดท้อง ต้นโหนดมีคุณสมบัติในการห้ามเลือด ต้นโหนดใช้ระงับอาการปวดฟัน ฯลฯ และขณะที่กำลังเดินนั้น ได้มีการซักถามถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านว่ามีมาเมื่อใด ซึ่งชาวบ้านตอบว่านับไม่ถูก เพราะเท่าที่ทราบ บรรพบุรุษของตนก็อาศัยอยู่ที่นั่นมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว การศึกษาของนายวันนี้ดำเนินไป ท่ามกลางบรรยากาศการอธิบายของวิทยากร สลับกับการพูดคุยซักถามของผู้ร่วมสัมมนา

หลังจากผู้ร่วมสัมมนาได้ผ่านกระบวนการ ดู ฟัง ซักถาม และร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และประสบการณ์กันอย่างกว้างขวางแล้ว ซึ่งพอจะสรุปเป็นประเด็นเนื้อหาสาระสำคัญๆ ของการศึกษาค้นคว้าพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านบ้านแม่ลานคำเฉพาะช่วงบ่ายวันที่ 4 ได้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดน้ำ

1.1 การเกิดน้ำในไร่ชา

วิทยากรชาวบ้าน พาคณะผู้ร่วมสัมมนาไปยังธารน้ำเล็กๆ สายหนึ่ง ซึ่งมีต้นน้ำมาจากปลักควายที่อยู่สูงขึ้นไปทางเนินเขาต้นบนที่เป็นไร่ชา (หมายถึง ไร่หิ้งร้าง หรือพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกในปีที่แล้วและปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ) ชาวปากกะญอเชื่อว่า ภายหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่เรียบร้อยแล้วไร่ชาจะถูกทิ้งร้าง ในระหว่างนั้นวัวควายจะเข้ามากินตอข้าว และนอนเกลือกกลิ้งไปบนพื้นดิน เกิดเป็นแอ่งหรือปลักเล็กๆ จากนั้น จะค่อยๆ มีน้ำซึมออกมาจากปลักไหลลงมาเป็นธารน้ำสายเล็กๆ เพื่อให้ไร่ที่อยู่ด้านล่างมีน้ำใช้ทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ชาวปากกะญอเรียกว่า "โหนด" และในธารน้ำนี้ จะมีสัตว์น้ำหรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำอาศัยอยู่ เช่น ปลา หรือ กบ เขียด ชาวปากกะญอเชื่อว่า สัตว์เหล่านี้คือ "เจ้าน้ำ" ทำหน้าที่ปกป้องสายน้ำไม่ให้แห้งเหือดไป ดังนั้น หากมีใครมาจับ "เจ้าน้ำ" ไปกิน จะส่งผลให้น้ำสายนั้นแห้งเหือดไปตลอดปี

1.2 บริเวณป่าใหญ่ ไม่มีน้ำ

ผืนป่าบริเวณที่ตั้งของบ้านลานคำ ชาวบ้านเล่าว่า ในอดีตป่าผืนนี้เคยผ่านการทำสัมปทานไม้มาบ้าง แต่ก็มีการตัดฟันไปเพียงเล็กน้อย เนื่องจาก ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการเดินทางยากลำบาก และสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน

วิทยากรและชาวบ้านหลายคน มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่า ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น จะเป็นต้นกำเนิดของน้ำ แต่ในกรณีของชาวบ้านแม่ลานคำกลับไม่เป็นเช่นนั้น

ชาวบ้านเล่าว่า ได้สังเกตระหว่างป่าผืนใหญ่กับป่าที่เคยผ่านการทำไร่หมุนเวียนมาก่อน ซึ่งพบว่า ป่าผืนใหญ่ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่นซึ่งอยู่ห่างออกไปและไม่เคยถูกแผ้วถางนั้น ไม่น้ำไหลออกมาเลยตลอดทั้งปี ผิดกับป่าที่ชาวบ้านใช้ทำกินและปล่อยให้ฟื้นตัว จะมีน้ำซับไหลออกมาไม่เคยขาด เมื่อถามถึงสาเหตุของปรากฏการณ์นี้ ก็ไม่มีชาวบ้านคนใดทราบว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะอะไร แต่มีบางคนอธิบายว่า ปรากฏการณ์นี้มีความสัมพันธ์กับชั้นดิน ชั้นหิน เบื้องล่าง ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละพื้นที่

2. การจัดการที่ดินทำกิน

แต่เดิม ชาวบ้านบ้านแม่ลานคำทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน แต่ปัจจุบัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย และประกอบกับความเข้มงวดของรัฐในการจัดการป่า จึงทำให้ชาวบ้านต้องจำกัดการหมุนเวียนที่ดิน และเริ่มทำการเพาะปลูกบนที่ดินเดิมซ้ำๆ ติดต่อกัน

เมื่อถามถึง การถือครองที่ดินว่ามีระบบการถือครองอย่างไร ชาวบ้านตอบว่า การถือครองจะไม่มีมีการปักเขตอย่างชัดเจน แต่ทุกคนจะรู้ว่าที่ดินผืนใดผู้ใดมีสิทธิในการทำกินอยู่ ซึ่งการถือสิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิของตระกูล หมายความว่า สิทธิในที่ดินผืนนั้นสามารถสืบทอดให้กับลูกหลานให้ทำกินต่อไปได้ และที่ดินก็สามารถแบ่งปันได้เช่นเดียวกับการแบ่งมรดกอื่นๆ และเมื่อถามต่อไปว่า มีวิธีการจัดการอย่างไรกับการเพิ่มขึ้นของประชากรกับการจัดสรรที่ดินทำกิน ชาวบ้านตอบว่า ไม่มีปัญหา เพราะว่าที่ดินที่แต่ละครอบครัวถือสิทธิอยู่นั้นมีหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นที่นา ที่ไร่ และที่สวน ดังนั้น หากครอบครัวหนึ่งมีลูกหลายคน ก็จะมีวิธีแบ่งปันที่ดินโดยลูกคนหนึ่งอาจได้ที่นา คนหนึ่งได้ที่ไร่ คนหนึ่งได้ที่สวน และบางคนอาจไปหางานทำในเมืองไม่ขอรับส่วนแบ่งที่ดิน แต่สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ เนื่องจากความห่างไกลและการคมนาคมกับเมืองไม่ค่อยสะดวกนัก ดังนั้น การเสียชีวิตเนื่องจากอาการเจ็บป่วย ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ควบคุมปริมาณประชากรในหมู่บ้านมิให้มีมากเกินไปกว่าการรองรับได้ของฐานทรัพยากร

3. การทำไร่หมุนเวียนส่งผลให้เกิดการทำลายป่าหรือไม่

ในการศึกษาในสถานประกอบการจัดการน้ำและป่า ระหว่างทางได้เดินผ่านบริเวณที่เคยเป็นไร่ข้าวมาก่อน ซึ่งชาวบ้านชี้ให้ดูว่า เป็นบริเวณที่ทิ้งร้างไว้ 2 ปีแล้ว ลักษณะของไร่ซากที่เห็น คือ มีต้นไม้ขนาดลำต้นประมาณ 2 เมตรรอบ ความสูงท่วมหัว ขึ้นอยู่เกือบเต็มพื้นที่ ทำให้ดูไม่ออกว่าเป็นป่าที่เริ่มฟื้นตัวหลังจากผ่านการเพาะปลูกมาแล้ว

ชาวบ้านเล่าว่า ป้ารอบๆ หมู่บ้านได้เคยผ่านการถางเพื่อเพาะปลูกมาแล้ว แต่จากการสังเกตพบว่า ป่าบริเวณรอบหมู่บ้านก็ยังคงความเขียวชอุ่ม นอกจากนี้ ในการเลือกพื้นที่ทำการเพาะปลูกของชาวบ้านบ้านแม่ลานคำ ยังถูกกำกับด้วยข้อห้ามต่างๆ ตามวิถีของชาวปกากะญอ และในการทำการเกษตรก็มีวิธีการมากมายกำกับอยู่ด้วย ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์ของการอยู่รอดระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และหากชาวบ้านแม่ลานคำ ซึ่งอาศัยอยู่ที่มานานหลายชั่วคนด้วยวิถี

ชีวิตเช่นนี้แล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่เห็น คงเป็นข้อพิสูจน์เชิงประจักษ์ว่า วิธีชีวิตและความรู้ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านเป็นไปในลักษณะของการทำลายป่าหรือไม่

4. ภูมิปัญญาในไร่หมุนเวียน

ในระบบการเกษตรแบบเดิมของชาวบ้านแม่ลานคำ เป็นการทำเกษตรแบบย้ายที่ทุกปี โดยจะจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกไว้ 7 แปลง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ถูกคัดเลือกแล้วว่าไม่ใช่ป่าที่มีลักษณะ และเมื่อข้อห้ามตามความเชื่อของปกากะญอ ในการเพาะปลูกจะทำที่ละแปลงในแต่ละปีและหมุนเวียน กันไปจนครบทุกแปลง

4.1 การจัดการไร่หมุนเวียน

การตัดฟันต้นไม้ เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก ชาวบ้านจะมีวิธีการตัดไม้ให้ต้นไม้ตาย โดยจะตัดต้นไม้ที่ความสูงระดับเอว เพื่อให้ปีต่อไปเมื่อไร่เดิมถูกปล่อยให้ร้างแล้ว ต้นไม้ต้นนั้นจะสามารถเติบโตขึ้นเป็นไม้ใหญ่ได้ดังเก่า

ในปีแรก เมื่อมีการปลูกข้าวแล้ว จะมีการหว่านเมล็ดพันธุ์พืชผักต่างๆ แทรกไปในไร่ ข้าว เช่น พริก มะเขือ ฯ ซึ่งหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่และทิ้งไร่ไปแล้ว ชาวบ้านจะยังสามารถกลับมา เก็บเกี่ยวพืชผักที่ปลูกเอาไว้ใช้เป็นอาหารในปีต่อไปได้

หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่เรียบร้อยแล้ว ไร่ซากในปีที่ 1-2 จะมีสัตว์จำพวกสัตว์เล็ก เช่น นก หนู ไก่ป่า กระต่าย ฯ และสัตว์เลื้อย เช่น งู ควาย เข้ามาหากินในไร่ซาก ในปีที่ 3-4 เมื่อป่าเริ่มฟื้นตัว ต้นไม้มีขนาดใหญ่มากขึ้น จะเริ่มมีสัตว์ใหญ่ เช่น เก้ง กวาง หมูป่า เข้ามาหากิน รวมทั้งนกชนิดต่างๆ และในปีที่ 5-7 ป่าก็เริ่มฟื้นตัวกลับมาสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง และพร้อมสำหรับการเพาะปลูกอีกครั้ง

4.2 แม่ข้าว มารดาผู้ปกป้องต้นข้าวทั้งปวง

ความเชื่อของชาวบ้านก่อนเริ่มการปลูกข้าว เชื่อว่าจะต้องมีการปลูก "แม่ข้าว" ก่อน แม่ข้าว คือ ข้าวต้นแรกที่ลงมือปลูกในไร่ชาวนั้นๆ ซึ่งชาวบ้านอธิบายว่า แม่ข้าวจะทำหน้าที่ปกป้อง ดูแลต้นข้าวทั้งหลายให้เติบโตออกผลงอกงาม เป็นเหมือนมารดาของบรรดาต้นข้าวอื่นๆ ในไร่ วิธีการ จะมีการสร้างคอกไม้เล็กๆ ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเล็กไว้กลางไร่ แล้วจึงลงมือปลูกแม่ข้าว 1 ต้นไว้ตรงกลางคอก จากนั้น จึงปลูกข้าวรอบๆ แม่ข้าว ภายในคอกเดียวกันอีก 7 ต้น ไว้เป็นเสมือน ผู้อารักขา และภายนอกคอก จะปลูกต้นข้าวล้อมรอบไว้อีกชั้นหนึ่ง โดยปลูกไว้ตามทิศทั้งแปด

ภายหลังจากปลูกแม่ข้าวแล้ว จะมีพิธีเซ่นไหว้แม่ข้าว โดยมีการจัดเครื่องเซ่น จำพวก เหล้า ไก่ ฯ เพื่อบอกกล่าวให้แม่ข้าวช่วยดูแลปกป้องข้าวในไร่ให้ได้ผลผลิตดี

หลังจากการศึกษาดูงานแล้ว ผู้จัดได้ให้ผู้เข้าร่วมสัมมนา มารวมกันเพื่อฟังสรุป และชี้แจง เกี่ยวกับสถานที่พักในตอนกลางคืน จากนั้นกิจกรรมวิชาการของนายวันที่ 4 ก็ยุติลง

ในตอนค่ำ หลังจากมือเย็นแล้ว ผู้จัดได้ฉายวิดีทัศน์สารคดีภูมิปัญญาการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชของชาวบ้านแม่ลานคำ จากนั้น มีการแสดงศิลปะการฟ้อนเจิงของชาวบ้าน (รำดาบ และรำ

กระบอง) และปิดท้ายด้วยวงดนตรีปกาเกอะญอชื่อ "วิชพิซหลังเขา" ซึ่งบรรเลงเพลงด้วย "เตหนา" (เครื่องดนตรีของชาวปกาเกอะญอ ลักษณะคล้ายพิณเพมา) และขับร้องเพลงเป็นภาษาปกาเกอะญอสลับกับภาษาไทยภาคกลาง

วันที่ 5 กรกฎาคม ช่วงเช้ามีพิธีการผูกข้อมือ โดย "ฮิโป" ของหมู่บ้าน (ผู้เฒ่าที่มีความรู้ด้านพิธีกรรมของชาวปกาเกอะญอ, ผู้นำทางจิตวิญญาณของหมู่บ้าน) และช่วงบ่าย หลังมีกลางวันแล้ว มีกิจกรรมการสัมมนาต่อ โดยผู้จัดงานให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาซักถามสิ่งที่เป็นข้อสงสัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร และชาวบ้านเป็นผู้ตอบ ขณะเดียวกัน นักวิชาการทางด้านชีววิทยา (ศ.ดร.วิสุทธิ์ ไบไม่) และนักวิชาการทางด้านวนศาสตร์ชุมชน (ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์) คอยให้ความรู้ในทางวิชาการเสริมจากสิ่งที่ชาวบ้านตอบ หรืออธิบายสิ่งที่ชาวบ้านตอบในมิติทางวิทยาศาสตร์

ในช่วงท้าย ก่อนยุติการสัมมนา ผู้จัดได้เชิญวิทยากรมากล่าวถึงความรู้พื้นบ้านของชาวบ้านบ้านแม่ลานคำในมิติทางวิชาการ หลังจากที่ได้ร่วมเรียนรู้มาในช่วง 1 วันเศษๆ ซึ่งนักวิชาการประกอบด้วย ศ.ดร.วิสุทธิ์ ไบไม่ นักวิชาการด้านชีววิทยา จากมหาวิทยาลัยมหิดล, รศ.ดร.จักรกฤษณ์ ควรพจน์ นักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ นักวิชาการด้านวนศาสตร์ชุมชน จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ดร.สุริยา สมุทรคุปต์ นักวิชาการมานุษยวิทยา และนายกฤษฎา บุญชัย จากโครงการมูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ

